

762710

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ BELAĞATI

ARAP EDEBİYATI KADIN
ŞAİRLERİNDEN EL-HANSA'NIN
EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU

HAZIRLAYAN
Edibe ŞULUL

Şanlıurfa - 2005

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ BELAĞATI

**ARAP EDEBİYATI KADIN ŞAİRLERİNDEN
EL-HANSA'NIN EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Edibe ŞULUL

Bu tez ...../...../2005 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek oy çokluğu / oy birliği ile kabul edilmiştir.

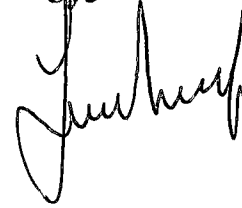
Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU
Danışman

Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN
Üye

Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT
Üye

.12.../1.2./2005

Prof. Dr. Zuhal KARAHAN KARA/
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	3
KISALTMALAR.....	4

GİRİŞ

CAHİLİYE VE İSLÂM DÖNEMİNDE ARAP ŞİİRİ

A. CÂHİLİYE DÖNEMİNDE ARAP ŞİİRİ.....	5
1. Câhiliye Kelimesinin Sözlük Ve Terim Anlamı.....	5
2. Câhiliye Döneminin Sınırları.....	6
3. Arap Şiirinin Doğuşu Ve Geçirdiği Aşamalar.....	6
I. Recez.....	8
II. Kaside.....	9
4. Câhiliye Toplumunda Şair Ve Şiirin Önemi	11
B. İSLÂM DÖNEMİNDE ARAP ŞİİRİ	12
1. Kur'ân-ı Kerîm Ve Şiir.....	13
a. Kur'ân-ı Kerîm'in Üslubu Ve Şiirden Farkı.....	15
b. Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Dili Ve Edebiyatına Etkisi.....	18
2. Hz. Peygamber (as) Ve Şiir.....	19
a. Hz. Peygamber (as)' in Şiir Ve Şairlerle İlgili Olumsuz Görüşleri.....	23
b. Hz. Peygamber (as)'in Hadîslerinin Arap Şiirine Ve Diline Etkisi.....	24
3. İslâm'ın Câhiliye Dönemi Şiir Mevzularına Etkisi.....	25

BİRİNCİ BÖLÜM

el-HANSA'NIN KÜLTÜR-EDEBİYAT ÇEVRESİ

HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

A. el-HANSA'NIN KÜLTÜR-EDEBİYAT ÇEVRESİ.....	27
1. Câhiliye Dönemi Kültür-Edebiyat Çevresi.....	27
I. Yevmu'l-Ficâr.....	27
I. Yevmu'l-Buâs.....	28
III. Yevmu'l-Dahis.....	28
IV. Yevmu'l-Busûs.....	28

2. İslâm Dönemi Kültür-Edebiyat Çevresi.....	31
B. el-HANSA'NIN HAYATI.....	33
C. el- HANSA'NIN EDEBİ KİŞİLİĞİ.....	37
1. el-Hansa'nın Yaşadığı Dönemde Kadın Şairler.....	38
a. Câhiliye Döneminde Yaşamış Olan Bazı Kadın Şairler.....	39
I. Âmine binti Vehb.....	39
II. Celile binti Murre.....	40
b. Hz. Peygamber Döneminde Yaşamış Olan Bazı Kadın Şairler.....	41
I. Atike binti Abdulmuttalip.....	41
II. Atike binti Zeyd.....	42
III. Erva binti Abdulmuttalip.....	42
2. el-Hansa'nın Kadın Şairler Arasında Ve Arap Şiirinde Yeri.....	43

İKİNCİ BÖLÜM

el-HANSA'NIN DİVANI, ŞİİRLERİNİN İÇERİĞİ, ŞİİR TÜRLERİ VE ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ

A. el-HANSA'NIN DİVANI.....	47
B. el-HANSA'NIN ŞİİRLERİNİN İÇERİĞİ.....	48
C. el-HANSA'NIN SÖYLEDİĞİ ŞİİR TÜRLERİ.....	48
1. MERSİYE.....	48
a. Kadın, Mersiye Ve Hansa.....	50
b. Mersiyenin Muhtevasını Oluşturan Unsurlar.....	51
I. en-Nedb (Matem) Ve Musibetin Boyutu.....	52
II. et-Te'bin(ölüyü anma).....	55
III. el-İza (Güçlü olma) ve Musibetlere Sabır.....	56
2. FAHR.....	57
3. HİCİV.....	59
4. SAVAŞ TASVİRİ.....	60
D. el-HANSA'NIN ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ.....	61
a. el-Hansa'nın Şiirlerinin Özellikleri.....	64
SONUÇ.....	76
KAYNAKLAR.....	78

ÖNSÖZ

Dünyanın her yerinde en gizemli sözler hep şairlerin dilinden döküle gelmiştir. Bir şairin kendine özgü düşünce ve hayallerini ifade etmesinin değişik şekilleri vardır ve şiir gerçekte bilgi edinmek veya anlamak için değil hissetmek içindir.

Hansa da şiirlerini sonuna kadar kalbinde hissederek söylemiş usta bir şairdir ve Arap edebiyatının gelmiş geçmiş en büyük kadın şairi olarak kabul edilmiştir. Ancak böylesine büyük bir şair hakkında Türkiye’de gerekli olan araştırma yapılmamıştır. Hansa ile ilgili ansiklopedilerde yer alan bilgiler çok sınırlı ve yetersizdir. Şiirlerine ise bir-iki cümlelik yorum dışında değinilmemiştir. -

Biz bu çalışmayla, bir şiir ustası olan Hansa hakkındaki bu eksikliği bir nebze de olsa gidermeyi amaçladık. Bu nedenle Hansa hakkında ulaşabildiğimiz kaynakları özellikle de Arap edebiyatına dair kaynakları ve ‘Hansa’nın Divan’ını dikkate alarak bu çalışmayı hazırlamaya çalıştık.

Bu çalışmada ilgi ve desteğini esirgemeyen ve kaynak konusunda bana yardımcı olan başta danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Yasin KAHYAOĞLU’na, Yrd. Doç. Dr. Mahmut POLAT ve Yrd. Doç. Dr. Cevher ŞULUL’a, tezi okuyup önemli düzeltme ve tavsiyelerde bulunan değerli dostlarıma teşekkür ederim. Son olarak tez için gerekli olan birçok önemli kaynağa ulaşmamı sağlayan İSAM yetkililerine de özellikle teşekkürlerimi sunarım.

Edibe ŞULUL

Yeşildirek/ŞANLIURFA

KISALTMALAR.

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

İA: İslam Ansiklopedisi

RTET: Resimli Türk Edebiyatı Tarihi

ŞAD: Şarkiyat Araştırmaları Dergisi

y.: yayınları/yayınevi

as: aleyhisselam

Hz.: Hazreti

vd.: ve devamı

ra: radiyallahu anhu

Bkz.: Bakınız

y.d.t.: yayımlanmamış doktora tezi

m: miladi

y.y.l.t.: yayımlanmamış yüksek lisans tezi

Ünv.: Üniversitesi

ö.: ölümü

HRÜ: Harran Üniversitesi

Kt: Kitabevi

çev.: çeviren

s.: sayfa

ts.: baskı tarihi yok

b.y.y.: baskı yeri yok

v.dğr.: diğerleri

b.: bin (oğlu)

GİRİŞ

CÂHİLİYE VE İSLAM DÖNEMİNDE ARAP ŞİİRİ

A. CÂHİLİYE DÖNEMİNDE ARAP ŞİİRİ

1. Câhiliye Kelimesinin Sözlük Ve Terim Anlamı

الجاهلية kelimesi جهل kökünden türetilmiş olup eski sözlüklerde bu kelimeye ilmin zıddı olarak genellikle bilgisizlik ve bir şeyin hakikatini idrak edememe anlamı verilir. Ayrıca Câhiliye kelimesi, “cahile özgü, cahile ait, cahilce” gibi anlamları da içermektedir.¹

Goldziher ise, “cehl”in bu manasının ikinci derecede olduğunu ve asıl manası olarak bu kelimenin “ilm”in değil “hilm”in (sakin, sabırlı ve halim oldu) zıddı olduğunu “sert, kaba veya pek hoyrat ve nobran olmak” anlamına geldiğini ileri sürer. Buna Şanfara'nın şiirinden bir parçayı delil olarak zikreder ki bu parça şöyledir: ولاتزد هي الا جهال حلمي “kendini bilmeyenler, ağır başlılığıma ehemmiyetsiz saymasınlar.” Goldziher, “Câhiliye”yi “barbarlık” olarak da tercüme eder.²

İslâm'dan önceki zamanlarda bu kelimenin dini bir anlamı yoktu. “Cehl” insanın kişisel bir niteliği idi. Cehl, İslâm'dan önceki Arapların o derece tipik bir vasfı idi ki İslâm'dan önceye ait bir şiirde mutlaka “hilm”le beraber ve “hilm”in karşıt anlamını ifadecek şekilde kullanılırdı.³

Bu kelime Kur'ân-ı Kerim'de⁴ ve hadîslerde Arapların İslâm'dan önceki inanç, tutum ve davranışlarını İslâmi devirdekinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Bu sebeple genellikle Arapların İslâm'dan önceki dönemine “Câhiliye” ve “Câhiliye Çağı”, o dönemde yaşayan şairlere de “Câhiliye şairleri” denilir.⁵ Yani İslâm dini ile birlikte Câhiliye kelimesi, özel olarak Arapların, İslâm'dan önceki dini ve sosyal hayat telakkilerini, genel olarak da kişilerin ve toplumların günah ve isyanlarını ifade eden bir terim olarak kullanılmıştır.⁶ Dolayısıyla cehaletten kasıt artık ilimsizlik ve bilgisizlik

¹ Mustafa Fayda, “Câhiliye”, DİA, İstanbul 1993, VII.17; Murat Sarıçık, İnanç Ve Zihniyet Olarak Câhiliye, İstanbul 2004, s. 18.

² Süleyman Tülüçü, “Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei.” Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi, Ankara 1980, s. 280.

³ S. Tülüçü, Câhiliye Kelimesi, s. 280-281.

⁴ A'râf 7/199; Âl-i İmrân 3/154; Mâide 5/50.

⁵ M. Fayda, “Câhiliye”, DİA, VII.17.

⁶ M. Fayda, “Câhiliye”, DİA, VII.17.

değil, sefihlik ve gazabı (hiddet, öfke) putlara tapmayı, barbarlığı ve Allah'ı inkârı ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.⁷

2. Câhiliye Döneminin Sınırları

Câhiliye dönemi, İslâm'dan önceki uzun bir zaman dilimini kapsar ki; bu dönem milattan öncesine kadar uzanır.⁸ Ancak Câhiliye hayatının ilk dönem bilgileri tahmin ve varsayımdan ibarettir. Çünkü o dönemi aydınlatacak vesika ve kalıntılar yok olmuştur.⁹ Bu nedenle âlimler Câhiliye dönemini İslâm'dan yaklaşık olarak 150 yıl öncesinden başladığını ve İslâmiyet'in doğuşu ile son bulduğunu söylerler. Tarihçiler bu zamanı daha gerilere götürerek daha geniş bir zamana yâysalar da Arap Câhiliye edebiyatını araştıranlar, zaman itibariyle bu dönemi genişletememişlerdir.¹⁰ Bu nedenle İslâm'dan 150 yıl öncesi fetret dönemi olarak kabul edilir ve birinci Câhiliye dönemi olarak adlandırılır.¹¹ Câhiliye dönemindeki bu fetret döneminin iki sebebi olduğu kabul edilir: Siyasi birliğin olmayışı ve okuma-yazmanın bilinmeyişi.¹²

Konumuzu ilgilendiren kısım ise; ikinci Câhiliye dönemi diye tabir edilen ve 5. yüzyıldan İslâm'ın doğuşuna veya hicretin başlangıç tarihine kadar olan zaman dilimidir. Arap dilinin özelliklerinin ve Cahiliye Arap şiirinin teşekkül ettiği dönem olarak kabul edilir.¹³

3. Arap Şiirinin Doğuşu ve Geçirdiği Aşamalar

Sahih ve güvenilir kaynakların ışığı Câhiliye çağını pek az aydınlatmaktadır. Arapların bir yazı sistemine sahip olmadıkları, bu devir hakkındaki kaynakların sadece tarihi nakillere, efsanelere, atasözlerine ve her şeyin üstünde sadece şiirlere dayanır ki bunlar tamamen İslâm'dan sonra kaleme alınmış vaziyettedirler.¹⁴ Bu nedenle Arap Câhiliye şiirinin başlangıç tarihini ve sınırlarını çizmek zordur. Bununla birlikte yapılan araştırmalarda en eski nazım parçalarının hicretten ancak 130–150 yıl öncesine ait olduğu sanılmaktadır.¹⁵

⁷ Muhammed Tahir Derviş, Hassan b. Sabit, Kahire 1119, s. 51; Philip Hitti, Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, çev. Salih Tuğ, İstanbul, 1989, I,131–132.

⁸ Şevki Dayf, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî I: el-Asru'l-Câhili, Kahire 1960, s. 38.

⁹ M. T. Derviş, s. 51.

¹⁰ Osman Zeki Soyyiğit, el-Edebu'l-Arabî, İstanbul, ts., s. 35; Ş. Dayf, el-Asru'l-Câhili, s. 38.

¹¹ Ş. Dayf, el-Asru'l-Câhiliye, s. 39.

¹² H. İbrahim Hasan, Siyasi-Dini-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi, çev. İsmail Yiğit v.dğr., İstanbul 1991, I,17.

¹³ Ş. Dayf, el-Asru'l-Câhiliye, s. 38.

¹⁴ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I,133; Ahmed el-İskenderi - Ahmed Emin, el-Mufasssal fi Tarihi'l-Edebi'l-Arabî, neşr, Hasan Balak, Beyrut 1994, s. 22.

¹⁵ A. el-İskenderi - A. Emin, el-Mufasssal, s. 48.

Arap şiirinin ortaya çıkışı ve gelişimi ile ilgili olarak çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Cahız'a göre; Arap şiirinin Miladi olarak yaşı küçüktür. Bu yolu (şiir inşat etme) izleyenler ve şiiri kolaylaştıranların başında Mühelhil b. Rebia ve İmru'l-Kays b. Hucr gelir. İslâm'dan 150 yıl öncesi ise meçhuldür.¹⁶ Philip Hitti de Cahız ile aynı fikri paylaşmaktadır: "Arap edebiyatında şiir bir patlama ile mevcudiyet alanına çıkmıştır. Fakat diğer birçoğundan farklı olarak bu şiir öyle anlaşılıyor ki tam bir gelişmişlik içinde ortaya çıkmıştır. Elde mevcut en eski nazım parçaları hicretten 130 sene kadar öncesinde el-Busûs savaşı ile ilgilidir. Bu nazım parçalarındaki usul ve kaidelerindeki sertliğe bakılırsa, ifade sanatının işlenip geliştirilmesinde uzun bir inkişaf devrinin mevcudiyetini ve bu dilin sonradan hâsıl olan değil, ancak fitri kabiliyet ve vasıflarını bize düşündürmektedir."¹⁷

Bir başka görüşte ise; bu şiirin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Bu nevi bir şiir ilk defa Miladi 4. asırda Grek ve Rumlar arasında çıkmış ve yayılmıştır. Bu şiir ile Arap şiiri arasında herhangi bir yönden bir irtibatın olması ihtimalden uzak değildir,¹⁸ denilmektedir.

Arap şiirinin yaşı hakkında daha tutarlı ve kabul edilebilir görüş şudur: "İkinci Cahiliye döneminin ortalarına doğru söylenip günümüze ulaşan ilk şiir örneklerinde görülen dil, vezin, kafiye ve muhteva zenginliği bunların buldukları tarihten asırlarca önce tedrici bir şekilde gelişerek ilkelikten tekâmüle doğru bir yol aldıkları ve ikinci Câhiliye döneminden ibaret olan Miladi 5. yüzyıla girildiğinde tamamen olgunlaştıkları anlaşılmaktadır. Bu bakımdan Arap şiiri için; tekâmül ve olgunlaşma için en az 2000 yıl geçmiş olmalıdır".¹⁹

Arap şiiri; daha bilindiği ilk anlardan başlayarak Arap dilinin musikisi ile²⁰ cereyan eden hadiseler ve şairlerin kalplerinde hissettikleri coşkuya göre inşat ediliyordu.²¹ İleride "aruz" gibi sanatlı bir vezin meydana getirecek olan bu dilin başlangıcında vezin yoktu, fakat "seci" vardı. Seci', genellikle cümle sonlarındaki son

¹⁶ Ş. Dayf, el-Asru'l-Câhiliye, s. 38.

¹⁷ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I.138.

¹⁸ İbrahim Hasan, Sosyal İslam Tarihi, I.91.

¹⁹ Kadri Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, y.d.t., Şanlıurfa 1998, s. 19;

A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 48.

²⁰ K. Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 20.

²¹ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 48.

hecelerin yarım veya tam ses benzerliğinden ibaret olup; ileride şahlanacak nazım musikisinin müjdecisi sayılmaktadır.²²

Hida (huda), Arap şiirinin başlangıç aşamaları içerisinde sıkça sözü edilen bir terimdir.²³ Câhiliye döneminde ünlü Saba Kralı Kahtan'ın sülalesi ile İsmail'den inen Adnanîler arasındaki uzun süren savaşlar ile diğer kabileler arasındaki savaşlar Arap şiirinin doğmasında ve gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Bu bitmeyen savaşlarda insanlar, dağlar ile kum çölleri arasındaki gidiş-gelişlerde -bulabilmişlerse - vahalara sığınmaları, geceleri ise serinde yol almaları, Arapların şiir kabiliyetleri üzerinde büyük etkiler yapmıştır.²⁴ Uçsuz bucaksız bir biçimdeki çöllerin ortasında uzun süren kervan yolculuğu, alışkın olmayanları deniz tutmasına benzer şekilde, hiç durmadan sallamaları ile başını döndüren deve yürüyüşü de erken dönemde Arapların şiir söyleme yeteneğini kamçılıdı. Yuları başına bırakılıvermiş, devesinin üstünde türkü söyleyen Arap, türkünün ahenk ve ölçüsüne göre devenin adımlarında bir hızlanma ya da yavaşlama olduğunu hissetti. Eğer ritimdeki ara kısa ise deve oldukça hızlı gidiyor, yok aralar uzuyor ise deve ağır ağır yol alıyordu. Devenin ağır ağır attığı dört adımdan ölçüyü yani recezi buldular. Bu da kervanı yöneten devecinin türküsü hida (huda) oldu.²⁵

Böylece bedevi uzun yolculuklarda sevgilisinin hayali, uzaklaşmış obadan kalma izler, savaş alanındaki çarpışmalar gibi sınırlı konuları türkü halinde söyleyerek yol alırdı. Zaman içinde gelişen şiire kervan yağmalama, bir pınarı ele geçirme, develeri ve sürüleri gasp etmek için yapılan vuruşmalar da girerek belirli konular işlendi.²⁶

Eski Arap şiiri, sade bir hayatı ve bedevi için önemli olan işleri konu alırdı. Uzun zaman boyunca Arap şiiri kıymetli fikirlere ve parlak hikmetlere yer verdiği gibi bu basit hayatı, onu övmeyi ve şiirsel bir anlayışla renklendirerek dile getirebilmiştir.²⁷

Câhiliye devrinde ve hicretin ilk yıllarında birbirinden açıkça ayrılan iki nazım şekli vardı:

I. Recez: Recez, bir mısra denilebilecek iki şatrdan (bölüm) oluşmamıştır. Bir başka ifade ile bunda her şatr kafiyeye ile nihayet bulan birer beyit halindedir. Arap

²² K. Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 20; Clement Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, çev. Cemal Sezgin, Ankara, ts., s. 15.

²³ K. Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 20.

²⁴ C. Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, s. 10-11.

²⁵ C. Huart, Arab ve İslam Edebiyatı, s. 11; P. K. Hitti, İslam Tarihi, I.139; Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, el-Camiu's-Sahih (Sahih-i Buhârî Terceme ve Şerhi), çev. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul 1987, XIII,6109.

²⁶ C. Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, s. 12.

şairinin en eski şekli kabul edildiği halde Câhiliye devrinden pek az recez muhafaza edilebilmiştir. Çünkü recez; hida, hakaret, savaşçıların birbirine meydan okumaları, kadınların savaşçılara serzenişleri, savaşçıların birbirine meydan okumaları ve ninniler gibi ani ilhamların irticalen ifadesinde kullanılırdı ve genellikle kısa olurlardı. Antara, Tarafa, Alkame gibi birçok büyük şairin mevcut şiirlerinde receze rastlanmaz.²⁷

Recez, uzun bir zaman çok kısa parçalar halinde (en fazla üç beyit) söylenirken, Ağleb b. Cuşem el-İcli, ilk defa kaside tarzında uzun recezler inşat ederek bu konudaki yeniliğin öncüsü olmuştur. Ebu'n-Necm el-İcli ile Accac b. Ru'be²⁸ (ö. 97/715-716) gibi şairler Ağleb'in öncülüğünü yaptığı bu akımı geliştirerek başarı ile devam ettirmişlerdir.³⁰

II. Kaside: Edebiyatın bu kahramanlık devrinde şiir, edebi ifade ve anlatımın yegâne ifadesiydi. Kaside ise, en sonunda ulaşılmış yegâne nazım derlemesi biçimini temsil eder. Kaside, “kasd” kökünden türemiş olup bu kökün ifade ettiği mana “kastetmek, yönelmek” veya “bir nesneye teveccüh etmek, bir şey azmetmektir”.³¹ Arap şiirinin ulaştığı zirveyi temsil eden kaside asıl itibarıyla “kasid” ve “kaside” olmak üzere iki kısma ayrılır.³²

Kasid, kasideye nazaran daha kısa manzumeleri ifade ediyordu. Fakat 9. asırdan sonra recez de dâhil geniş manasıyla şiir ve nazımın karşılığı olarak kullanılmıştır. Kasid ikişer mısralık ve son mısraları birbiriyle kafiyeli (aa, ba, ca, da ...) beyitlerden müteşekkildir.³³

Aynı kökten türemiş olan kaside ise daha uzun bir şiir olup sadece şekle ait bir özellik değildir. Aynı zamanda belli konuların dâhili bir tertip ve düzen içinde işlenmesini de gerektiren bir türdür.³⁴ Câhiliye şiirinde iki tür kaside görülür. Birincisi; en önemli örneklerini muallakaların oluşturduğu, birden çok konuyu kapsayan uzun ve

²⁷ İbrahim Hasan, Sosyal İslam Tarihi, I,91.

²⁸ Nihat M. Çetin, Eski Arap Şiiri, İstanbul, 1973, s. 66; C.Huart, Arab ve İslam Edebiyatı, s. 15-16.

²⁹ Hulusi Kılıç, “Accac”, DİA, İstanbul 1988, I,320, 321.

³⁰ Hulusi Kılıç, “Ağleb el-İcli”, DİA, İstanbul 1988, I,475; Yasin Kahyaoğlu, Harici Edebiyatı, Konya 2003, s. 37.

³¹ F. Krenkow, “Kasidc”, İA (MEB), İstanbul 1988, VI,388; Nihad Sami Banarlı, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1987, I,186-187.

³² Hüseyin Elmalı, “Kasidc,” DİA, İstanbul 2001, XXIV,562.

³³ H. Elmalı, “Kaside”, DİA, XXIV,562; C. Huart, Arab ve İslam Edebiyatı, s. 18-19.

³⁴ H. Elmalı, “Kasidc,” DİA, XXIV,562

tam şiiirlerdir. Kaside denilince akla gelenler bunlardır. İkincisi ise; içe doğduğu şekilde nazmedilmiş, Câhiliye hayatını yansıtan tek konulu kısa kasidelerdir.³⁵

Klasik kasidenin tabii planını doğal bir gelişme sonunda kazandığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber Araplar herhangi bir şairin ihtirarı gibi düşünerek belirli bir başlangıca bağlamak istemişlerdir.³⁶ Arap şiirinde ilk uzun kaside örnekleri Miladi 5. yüzyılda Busûs savaşının Tağlibli kahramanı Muhalhil b. Rebia et-Tağlibi'de (ö. 570) görülür. Kardeşi Kulayb'ı, Cessas b. Murre'nin öldürmesi üzerine el-Muhalhil, dilinin en güzel şiir örneklerinden bazılarını yazdı. Muhalhil'in bu olaylarla ilgili nazmettiği uzun kasideler Bekr ve Tağlib kabileleri arasında kırk yıl süren savaflara yol açmıştır.³⁷

Uzun kaside formunun tekâmül etmiş şekli ise İmru'l-Kays b. Hucr'un şiirlerinde görülür.

1- Dostlar ve sevgililerle yaşanmış anılardan izler taşıyan mekânlar ve kalıntılar (atfâl) önünde hatıraların tazelendiği coşku ile kasideye başlamak (nesib/teşbib bölümü),

2- Tasvir ve fahr gibi değişik konuları ele almak,

3- Klişeleşmiş tasvir ve teşbih unsurları içermek ve belirli uzunluğu korumuş olmak gibi özellikler, İmru'l-Kays'ın kasideleriyle olgunlaşıp yerleşerek, tür için uyulması zorunlu gelenek durumunu almıştır. Ancak bu öğeler parçalar halinde daha önceki şairlerde de mevcuttu.³⁸ Nitekim bizzat İmru'l-Kays, İbn Huzam adlı bir şairi örnek aldığını söyler.³⁹

Arap şiirinin en mühim tarzı kasidenin içyapısı, muhteva planı, şairin meşgul olduğu ve bulunduğu çevre ile yakından ilgilidir. Üç aşamadan oluşan kasideye şair birinci kısımda; şiire terkedilmiş bir konak yerinin tasviri ile başlar. Ayrılık ve hatıra temalarıyla sevgilisinden ve aşkından bahseder. İkinci kısımda; çölde geçen uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuktan devesinden veya yolculukta rastladığı bir çöl

³⁵ H. Elmalı, "Kaside", DİA, XXIV,562.

³⁶ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I.138.

³⁷ İsmail Raci el-Faruki-Luis Lamia el-Faruki, İslam Kültür Atlası, çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, İstanbul 1999, s. 83.

³⁸ H. Elmalı, "Kaside", DİA, XXIV,562; Şerafettin Yaltakaya "Arap Edebiyatı." sadeleştiren: Nevin Karabela, Nüsha, ŞAD, sayı, 9, s.132; Albert Hourani, Arap Halkları Tarihi, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 1997, s. 34.

³⁹ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufasssal, s. 48.

hayvanından bahseder.⁴⁰ Üçüncü kısımda ise; kasideye asıl hüviyetini veren konuyu (medh, fahr, hiciv gibi) içerir.⁴¹

4.Câhiliye Toplumunda Şair ve Şiirin Önemi

Dünyanın her yerinde en gizemli sözler hep şairlerin dilinden döküle gelmiştir.⁴² Ve şiir bütün dünya milletlerinin hayatında az veya çok bir yer işgal etmişse de, Araplar kadar şiire ve şaire önem vermiş bir kavim tarihte gösterilemez.⁴³ Araplar şiirle öylesine bütünleşmişlerdir ki; şiir sanatından tecrit edilerek ele alınırsa bu cemiyet, kaba, haşin ve basit bir topluluk halini alır, hemen hemen bütün cazibesini kaybeder.⁴⁴ Bu ifadeden de şiirin Câhiliye Araplarının ayrılmaz bir parçası olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Araplar İslâm öncesi devrede şiire o kadar çok önem vermişlerdir ki, onların ince zevkle ilgili kabiliyet ve melekeleri bu alanda gelişmişti. Bedevilerin şiire olan tutkuları onların kültürel bir servet oluşturmalarına neden olmuştur.⁴⁵

Câhiliye toplumunun önem verdiği maddi ve manevi değerlerin ileride gelecek olan nesillere aktarılmasında en güvenilir yolun şiir olması bu sanatı değerli kılan nedenlerden biridir. Çünkü okuma-yazmanın revaçta olmadığı Câhiliye toplumunda sosyal, siyasi, dini hayatlarına dair ne varsa şiirlerine konu olmuş ve şiir, bunları gelecek nesillere aktarma vasıtası olmuştur.⁴⁶ Bu nedenle Araplar arasında savaş tarihleri ve soyları hakkında bir ihtilaf meydana geldiğinde hemen şiire başvururlardı.⁴⁷

الشعر يحفظ ما اودى الزمان به
والشعر افخر ما بين عن الكرم
لولا ما قال زهير في قصاءده
ما كنت تعرف جودا كان في هرم

“Zamanın gömdüğünü şiir koruyor. Şiir cömertlikten haber veren şeylerin en çok övülenidir. Zühre’ın kasidelerinde söyledikleri olmasaydı, Herim’de olan cömertliği bilmeyecektin.”

Bundan dolayı Arapların şiiri için en uygun söz olarak “şiir Arapların divanıdır” denmiştir.⁴⁸

⁴⁰ F. Krenkow, “Kaside”, İA (MEB), VI,388; A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufasssal, s. 54, 84; Ş. Yaltakaya/N. Karabela, “Arap Edebiyatı”, sayı 9, s. 132.

⁴¹ N. M. Çetin, s. 66; Banarlı, RTET, I,187.

⁴² İskender Pala, Ve Gazel Yeniden, İstanbul 2001, s. 9.

⁴³ K. Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 23–24; Will Durant, İslam Medeniyeti, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, 1997, s. 151.

⁴⁴ N. M. Çetin, s. 1.

⁴⁵ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I,139.

⁴⁶ M. T. Derviş, s. 70; Salih Suruç, Peygamber’imizin Hayatı, İstanbul 1998, I,127.

⁴⁷ Mustafa Kırkız, Zühre b. Ebi Sulma ve Hikmet, y.y.l.f. Şanlıurfa 1998, s. 9.

⁴⁸ M. T. Derviş, s. 70.

Eski Araplar arasında şair; halktan alelade bir kimsenin elde etmesi imkânsız olan ilmi, kendi özel şeytanından alan ve bu ilimle mücehhez kılınmış bir insandır.⁴⁹ Bu yüzden Câhiliye Arapları, şairleri, ilim ve zeka olarak yüksek bir statüde kabul ederler ve şaire bir “kutsiyet” atfederler. Çünkü şair, kabilelerin övünç dolu menkıbelerini anlatır, düşman kabilelerin hicivlerine karşılık verir, savaşta kabilesine cesaret verici manzumeler icra eder. Barışta da kabilesinin nasıl davranması gerektiği konusunda yol göstericilik yapar.⁵⁰

Bunun dışında şairlerin siyasi müzakerelerde her zaman için yeri vardır. Şair, kabile veya kabileler birliğinin sözcüsü olarak kendisine şekil veren muhitin temsilcisidir.⁵¹

Câhiliye toplumunda, büyük şairler yetiştirmiş olmak kabileler için gurur ve şeref, buna karşılık şairlerden mahrum olmak sadece bahtsızlık değil, aynı zamanda utanç ve ayıplanma vesilesi idi. Kabilenin şaire olan ihtiyacı, hasım kabile şairinin açtığı yaranın ancak ona aynı tarzda karşılık vermekle onulabileceği konusundaki inanış o derece kuvvetli idi ki, şairi olmayan kabileler, ortaklaşa şiir nazmetme zarureti dahi duymuşlardır.⁵² Bu nedenlerden ötürü Câhiliye Arapları için bir şairin bir kabilede ortaya çıkması, bir kahramanın ortaya çıkmasından bile daha önemliydi. Araplar bir çocuk doğduğunda, içlerinden bir şair çıktığında veya bir kahramana sahip olduklarında ancak çok sevinebilirlerdi.⁵³

B. İSLAM DÖNEMİNDE ARAP ŞİİRİ

Kur’ân-ı Kerim’in nazil olduğu sıralarda Arabistan’da genelde edebiyat, özelde şiirin ayrıcalıklı ve önemli bir yeri vardı. Bu yüzden edebiyat ve dil alanındaki fesahat ve belagat zirveye ulaşmıştı.⁵⁴

Bu başlık altında Kur’ân-ı Kerim’in nazil olduğu bu dönemde fesahat ve belagati ile en ihtişamlı dönemini yaşayan ve Arapların hayatında büyük alan kaplayan şiire Kur’ân-ı Kerim’in ve Hz. Peygamber (as)’ın bakışını ele alarak müfessirlerin ayetlere getirdikleri yorumlarla açıklamaya çalışacağız.

⁴⁹ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I,142.

⁵⁰ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufasssal, s. 49.

⁵¹ N. M. Çetin, s. 10.

⁵² N. M. Çetin, s. 11

⁵³ M. T. Derviş, s. 70.

⁵⁴ K. Yıldırım, Ayet ve Hadisler Işığında Şiir. (HRÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü, y.d.t.) s. 10.

1. Kur'ân-ı Kerîm ve Şiir

Câhiliye Araplarında şiir çok önemli bir konuma sahipti. Şiir; vezin, nağme, ses uyumu, cümlelerin güzel kuruluşu açısından Arap edebiyatının en yüksek örneğidir.⁵⁵ Ve şiir en ihtişamlı dönemini yaşarken Kur'ân-ı Kerim Aziz olan Allah, Resulü (as) aracılığıyla bütün insanlara yol gösterici, müjdeleyici, bir dini öğüt, dünya ve ahiret mutluluğuna götüren bir hatırlatma olarak nazil olmuştur.⁵⁶

Kur'ân-ı Kerîm nazil olduğunda dönemin şairleri sandı ki İslâm şiirin her türlüyle savaşacak ve bütün şairleri zem edecektir. İlk etapta da böyle olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm şiire ve şaire hoş gözle bakmamıştır. Çünkü İslâm şiir münasebetinde, İslâm'ın üzerinde durduğu konu şiirin muhtevasıdır. Câhiliye döneminde şiirin muhtevasına bakıldığında; şiir Câhiliye zihniyetine hizmet ediyordu. Asabiyet duygusunu ve bedevilerin savaşma tabiatını körüklüyor, dinmiş olan fitneyi uyandırıyor, kendi ile böbürlenme, hiciv, yalancılık, dalkavukluk, batıl olanı hoş gösterme, helali haram gösterme şiirin başlıca mevzuları olduğu görülmektedir.⁵⁷

Kur'ân-ı Kerîm'in şiirle mücadele etmesinin bir başka nedeni, müşriklerin Hz. Peygamberi şairlikle, Kur'ân-ı Kerîm'i de şiirle itham etmelerindedir. Kur'ân-ı Kerîm bu durumu bize şu ayetlerle haber vermektedir: "*Mecnun bir şairin hatırı için ilahlarımızdan mı vazgeçelim, derler.*"⁵⁸ Diğer bir ayette ise: "*Bilakis dediler ki: düşler yığımıdır, bilakis onu uydurmuştur. Bilakis o bir şairdir.*"⁵⁹ Bu ayetlerden de anlaşılıyor ki müşrikler, Resûlullah (as)'ı ve Kur'ân-ı Kerîm'i karalamada bocaladıklarını ve şairlikle suçlayarak akıllarınca mantıklı bir yakıştırma yapmaya çalıştıklarını göstermektedir. Bir önceki ayette ise (Saffat 37/36) şairleri oturttukları yüksek mevkii ona (as) pek layık görmedikleri için bir de "deli" eklemesi yapmaktadırlar.⁶⁰

Bu durumlardan dolayı doğal olarak İslâmiyet'in doğuşu ile Câhiliye şiiri yeni bir safhaya girmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, Câhiliye şiiri ve şairiyle mücadele etmiştir.⁶¹ İslâm, Şairlerin şiirleriyle savaflara neden olan asabiyeti, Câhiliye hayatının özelliklerini ve içinde buldukları yağmacı ve putperestlik hayatı övmelerini yasaklamıştır. Ayet-i kerimelerde: "*Şairlere gelince onlara da sapıklar uyar. Onların*

⁵⁵ M. T. Derviş, s. 34.

⁵⁶ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 104.

⁵⁷ M. T. Derviş, s. 34.

⁵⁸ Saffat 37/36.

⁵⁹ Enbiya 21/5

⁶⁰ İsmail Hakkı Sezer, "Kûr'an'da Şiir Ve Şair." Marifet Dergisi, yıl 3, sayı 1, Bahar 2003, s.10.

⁶¹ N. M. Çetin, s. 17.

her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmedin mi?"⁶² Müfessirler, bu ayetteki şairlerden kastın yukarıda saydığımız şiir muhtevalarını işleyen şairlerin olduğunu dile getirmişlerdir.⁶³ Başka bir ayette: "*Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını görmedin mi?*"⁶⁴ ayetinde kastedilen manalar için şöyle denmiştir: Yani aynı şairin şiirlerinde Allah'a ibadet, ateizm, fiske ve fücür, takva, ciddiyet, şaka, övgü ve hiciv bir arada görülebilir.⁶⁵ Bu şiirleri dinleyenler ise ayette de belirtildiği gibi: "*Şairlere gelince onlara da sapıklar uyar.*"⁶⁶ Müfessirler "sapıklardan" kastın putperest sefipler ve bedeviler olduğunu söylerler.⁶⁷ Bu şiir toplantılarına katılan ve sözde "ünlü" şairler peşinden giden bu putperest, sefipl ve bedevi kalabalıkların, hiçbir ahlaki sınır tanımayan, hayatta hayvanlar gibi tutku ve arzularını doymaktan başka amaç taşımayan ve hayatta yüce ve soylu idealler nedir bilmeyen kişilerdir.⁶⁸

Kur'ân-ı Kerîm bazı durumlarda şiirin gerekli olduğuna ve şiirle muhtevasına dikkat etmek koşuluyla meşgul olunabileceğine şu âyet-i kerimede izin vermiştir. "*Ancak iman edip iyi ameller işleyenler ve Allah'ı çok ananlar ve kendilerine zulmedildikten sonra öçlerini alanlar müstesna.*"⁶⁹ Müfessirler bu ayete dayanarak, sözüyle yaptığı işi uyumlu olan ve iyilik isteyen şairler bulunduğunu söylerler. Bu şairler şiirlerinde genellikle, tevhit, şükür ve Allah'ın yüceliğini bildirme, zikir ve yaratılıştan Yaraticının kudretini hatırlama temalarını işlerler. Bu şairler, kendilerine yönelik hiciv, zulüm olduğunda bunun öcünü almak ve hicvi reddetme eylemini yapabilirler ve bu durum ayette bir istisna olarak kabul edilmiştir.⁷⁰

Özetle diyebiliriz ki; Kur'ân-ı Kerîm şiirin şekliyle (nazım yapısıyla) değil, muhtevasıyla ilgilenmiştir. Hz. Peygamber (as) de arkadaşlarından şiir söylemelerini ister, onların okuduğu şiirleri dinler ve şiirleri üzerine yorumlar yapardı.⁷¹

⁶² Şuara 26/224-226.

⁶³ M. T. Derviş, s. 35.

⁶⁴ Şuara 26/225.

⁶⁵ Ebu'l Alâ Mevdudî, Tefhimu'l Kur'ân, çev. Yusuf Karaca, İstanbul 1996. IV,81.

⁶⁶ Şuara 26/224.

⁶⁷ M. T. Derviş, s. 36.

⁶⁸ Mevdudî, Tefhimu'l-Kur'an, IV,81.

⁶⁹ Şuara 26/227.

⁷⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dili Kur'an Dili, İstanbul. ts., VI,120.

a. Kur'ân-ı Kerîm'in Üslubu ve Şiirden Farkı

Kur'ân-ı Kerîm Arap bir toplumda ve fasih bir Arapça ile nazil olmuştur. Kur'ân-ı Kerîm, kelime ve lafızları ile icaz özelliğine sahip olup,⁷² beşer takatinin çok üstünde nazım ile nesir arasında ediplerce bilinmeyen bir üsluba sahiptir. Yani Kur'ân-ı Kerîm nesir olmasına rağmen, ne tam olarak seci', ne de tam olarak mürsel olarak isimlendirilemez. Bilakis onun ayetleri, (dil ve edebi) zevke tamıkmak eden belirli duraklarda sona erecek şekilde açıklanmıştır (söylenmiştir). Sonra bir ayette söylenen söz, seci'li ve kafiyeli olması için belli bir harfe bağlı kalınmaksızın başka bir ayette tekrar edilmiş.⁷³

Kur'ân-ı Kerîm, Arapların inşat ettiği şiirlerden üslup yönünden de farklıdır. Çünkü şiirlerinin ne tavrına, ne de biçimine benzemiyordu.⁷⁴ O zamanın fasih Arapları da dâhil olmak üzere herkes Kur'ân-ı Kerîm'in ayetlerine ve ifadelerinin mükemmelliğine, kelimeler arasındaki ilişkiye, örneklerin güzelliğine, öğretilerin harikaliğine, üslubunun ihtişamına ve hükümlerinin akıcı, net ve anlaşılabilirliğine karşı hayrete düşmüşlerdir. Vezinleri abartısız, seci'li kısa hikâyeleri, okunan makama uygun ve bütün bunlarla birlikte lafızları kolay okunur, anlaşılır ve yoğun anlamlıdır.⁷⁵

Kur'ân-ı Kerîm şiirden farklıdır derken, Kur'ân-ı Kerîm'in sadece fesahati ve belagatini kastetmiyoruz. Kur'ân-ı Kerîm'in nazil oluşu, okunuşu, yazılması, muhafazası, tertip ve tanzimi, meseleleri ele alış tarzı, gayb âleminden haber vermesi, verdiği haberlerin doğruluğu gibi zor olan nice mevzu ve meselelerde insanlar tarafından tertip ve telif edilen eserlerden tamamen farklıdır.⁷⁶ Mesela; eski Araplar eserlerine divan, onun parçalarına kaside, onun parçalarına beyit, beyitlerin sonlarına da kafiye derlerdi. Kur'ân-ı Kerîm ise parçalarına sure, onun parçalarına ayet, ayetlerin sonlarına da fasıla denir.⁷⁷

Kur'ân ve şiir müzikal açıdan karşılaştırıldığında ise; şiirde parlak hayallere dayanan, güzel tasvir ve ifadelere yer veren bir musiki ve ahenk vardır.⁷⁸ Ne var ki bunu

⁷¹ İskender Pala, Şiir Söz Konusu Olduğunda, (Zaman gazetesi 29. 04. 2004); A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 111.

⁷² Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, s. 9 (meali hazırlayanların takdiminden naklin).

⁷³ Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun Muhadramî, Mukaddime, çev. Halil Kendir, Ankara 2004, II,832.

⁷⁴ İbn-i Haldun, Mukaddime, II,832.

⁷⁵ O. Z. Soyuyiğit, s. 81,82; C. Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, s. 41-50.

⁷⁶ Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, s. 9 (meali hazırlayanların takdiminden naklin).

⁷⁷ H. Karaman, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, s. 9; İbn-i Haldun, Mukaddime, II.832.

⁷⁸ K. Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 28.

Kur'ân-ı Kerîm'le karıştırmamak gerekir. Çünkü Kur'ân-ı Kerîm'in tamamı tecvit ve tertil ile okunur. Bu okunuş şekil itibariyle müzik ise de aslında insanların icat ettikleri usullerin hiçbirine benzemez. Çünkü okunuşu da müziği de vahiy ile gelmiştir.⁷⁹

Kur'ân-ı Kerîm ve şiir arasındaki bir başka fark da; Kur'ân-ı Kerîm değişmez gerçeklere dayanan, toplu bir hayat sistemi getiren, kainata ve hayata hükmeden kuralları ortaya koyan bir kitaptır. Şiir ise kabaran, coşan, heyecanlanan duygulardan ibaret olup hayatı hep aynı açıdan değil; seven ve öfkelenen, üzülen ve sevinen, hoşlanan ve nefret duyan hallere göre müteessir olan değişken bir görüş açısına sahiptir.⁸⁰

Bunlar dışında edebi zirvenin doruk noktası olan Kur'ân-ı Kerîm şiir ve nesirle karşılaştırıldığında çok açık başka farklılıklar da ortaya çıkmaktadır. Bunlar:⁸¹

1. Kur'ân-ı Kerîm ayetleri manalara tam olarak uyan kelime ve terimlerden oluşur. Kelimeler tam yerinde ve mükemmel olarak kullanılmıştır. Küçük de olsa yapılacak bir değişiklik kötü sonuç doğurur. Akışı ve ayeti manasını bozmadan tek bir kelime dahi atlanamaz.

2. Bir ayet veya bir cümlenin Kur'anî kelime ve kavramlarının gerek yapı gerek mana olarak bir önceki ya da takip eden ifade veya ayetle karşılaştırılabilir olmasıdır.

3. Kur'anî kelime ve ifadeler en zengin ve en sağlam manaları en basit şekilde verirler. Hiçbir zaman gereksiz sözlere yer yoktur ve hiçbir kelime lüzumsuz değildir. Bir ifade, cümle ya da ayetin herhangi bir şekilde tefsiri çok daha fazla kelimeleri gerektirir.

4. Kur'anî tasvir ve mecazların yani kavram ve kuralların bir araya gelmesi ya da birbirlerinden ayrılmalarının mümkün olan en yüksek cazibeyi taşımasıdır.

5. Kur'anî kompozisyonun tam bir mükemmelliğe sahip bir sanat çalışması gibi her zaman kesin, iyi yapılmış, doğru canlandırılmış olmasıdır. Akışı ve yapısı boşluklardan veya zayıf noktalardan tamamen arındırılmıştır.

6. Kur'anî üslubun akıcı ve titiz olmasının yanı sıra sağlam, vurgulu ve iddialı olmasıdır.

7. Kur'anî kompozisyonda terimin alışılmış manasında bir zaman yapısına sahip olmamasıdır. Kur'ân-ı Kerîm, şimdiki, geçmiş, gelecek zamanları ve emir kipini aynı pasajda bir araya getirir. Üçüncü şahsın ağzından bir haber verirken ikinci şahsa hitap

⁷⁹ H. Karaman, Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, s. 9; Safvet Senih, Kur'ân'da Edebi Vecde, İzmir 1989, s. 75, 76.

⁸⁰ K. Yıldırım, Câhiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 29.

etmeye başlar; tanım yaparken normatif cümleye geçer; soru cümlesinden ünlem ve nasihate dönüşür. Tekrarlı bir yapı olmakla beraber her tekrarda başka bir mesaj verilmiştir.

8. Kur'ân-ı Kerîm metni, gayesi sistematik tahlil, malumat vermek, ya da tarihçilik olmadığı için ne başlıklara göre ne de kronolojik olarak düzenlenmiştir.

Aslında dönemin müşrik şairleri de Kur'ân-ı Kerîm'in icazının ve belagatinin farkındaydılar. Çünkü Hz. Peygamber, Allah kelamı Kur'ân-ı Kerîm'i ortaya çıkararak, belagat konusunda zirvede olan belîğ insanlara meydan okudu. Fakat bütün çabalarına rağmen Kur'ân-ı Kerîm'in en kısa suresinin bir dengini bile yapıp getirmekten aciz kalmışlardır.⁸² Üstelik Kur'ân-ı Kerîm ile ilgili hayretlerini de gizleyememişlerdir: Bir gün bedevi Arap ediplerinden biri: *"Artık emredildiğin şeyleri (başın çatlarcasına) açıkla ve müşriklerden yüz çevir"*⁸³ mealindeki ayeti duyunca hemen secdeye kapanmıştır. Kendisine: "Sen de mi Müslüman oldun?" diye sorulunca bedevi Arap şöyle demiştir: "Hayır, ben sadece ayetin belagatine secde ettim."⁸⁴

Aynı şekilde İslâm'a ve Hz. Peygamber'e şiddetle karşı çıkan İslâm düşmanı Velid b. Muğire -Hz. Peygamber (as)'in de bulunduğu bir ortamda- Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunun, tarzının ve muhtevasının şiirden farklı olduğunu şu sözlerle itiraf etmiştir: "Şiirin her türlüşünü biliriz; recezi, vezni, şiiri, keyifsiz olanı, keyif verenini, ancak Kur'ân-ı Kerîm şiir değildir. Vallahi onun sözlerinde bir tatlılık vardır. Siz bu konuda ne dersiniz deyin, ben bunun doğru olmadığını biliyorum. Bu sözden daha yakın bir şey söyleyebilirsiniz: Sihirbaz."⁸⁵

Denilebilir ki; madem Câhiliye Arapları Kur'ân-ı Kerîm'in şiir, Hz. Peygamber (as)'in de şair olmadığını biliyorlardı o halde neden iman etmediler? Mevdudî bu soruya cevap olarak: "Kur'ân-ı Kerîm'i şiir olmakla, Hz. Peygamber'i de şairlikle suçlayan muannitler Kur'ân-ı Kerîm'in fasih ve belîğ olduğunu, şiir olmadığını, özel ve ayrıcalıklı bir üsluba sahip olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Sırf inatları nedeniyle Hz. Peygamber (as)'i büyücü, şair, deli ve büyülenmiş olmakla suçlayarak, İslâm'ı yenilgiye

⁸¹ İ. R. El-Faruki -L. L. el-Faruki, İslam Kültür Atlası, s. 366-367.

⁸² Kaşım Şulul, Kafiyeci'de Tarih Usulü, İstanbul 2003, s. 130; S. Seniç, Kur'an'da Edebi Veche. s. 6.

⁸³ Hicr 15/94.

⁸⁴ Ahnet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, I,101.

⁸⁵ M. T. Derviş, s. 34; Ahnet Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya, I,100.

uğratmak ve diğer insanların kafalarını karıştırarak onları Kur'ân-ı Kerîm'in mesaj ve davetinden yüz çevirtmektir"⁸⁶ demektedir.

Bu şekilde Kur'ân-ı Kerîm'in belagatinin ve üslubunun parlaklığının kendi şiirlerinin üslup ve belagatinden daha üstün ve kendilerini hayran bırakan bir özellik gördükleri halde inatla karşı çıkan şairler⁸⁷ olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm karşısında şaşkınlık ve hayranlık içerisinde kalan ve lisanını o denli beğenen muallaka sahiplerinden Lebid b. Rebia ve bazı şairler artık şiir söylemekten çekinmişlerdir.⁸⁸ Öyle ki; Lebid Müslüman olarak geçirdiği 40 yıl içinde kendisinden şu beyitten başka şiir rivayet edilmemiştir.⁸⁹

والمراء يصلحه الجليس الصالح ما عاتب الحر الكريم كنفسه

"Hür ve soylu kişi, hiç kendini ayıpladığı gibi başkasını ayıplamaz.

Kişiye iyi arkadaş olgunlaştırır."

Arap ve İslâm edebiyatı üzerine araştırma yapan müsteşrikler de Kur'ân-ı Kerîm'in şiir olmadığını belirtmişlerdir. Son olarak bunlardan biri olan Clement Huart'ın bu konudaki görüşlerine yer vermek istiyoruz: "En eski Mekke surelerinde cümleler, ahenk bakımından birbirine bağlı olmakla beraber, düzenli bir ölçü içinde değildir. Aruz ölçüsüne uyan biçimlere pek az olarak, kısa parçalarda tesadüf edilir."⁹⁰

b. Kur'ân-ı Kerîm'in Arap Dili ve Edebiyatına Etkisi

Kur'ân-ı Kerîm söz ve mananın birleşimidir. Lafızlarından mana itibariyle başka başka bir çok mana çıkmaktadır ve Kur'ân-ı Kerîm bu şekilde nazil olmuştur. Beşer de onu fesahati ve belagati açısından taklit etmekten acizdir. Bu yüzden Müslümanlar ciddi olarak onu korumakla meşgul olmuşlar ve nazil olduğu Kureyş lehçesi üzerine okuyup tedvin etmişlerdir.⁹¹ Bu durum doğal bir sonucu meydana getirmiştir ki o da:

1- Kur'ân-ı Kerîm, Arap dilini yok olmaktan kurtarmıştır.⁹² Câhiliye dönemi Arap edebiyatı (şiiri) Kur'ân-ı Kerîm çalışmalarının önemli bir aracı olarak ele alınmış, bu da Arapçanın devamlılığını ve gelişimini sağlamıştır.⁹³

⁸⁶ Mevdudi, Tefhümü'l-Kur'an, IV,83.

⁸⁷ İbrahim Hasan, Sosyal İslam Tarihi, I,254.

⁸⁸ Buhari, Camiu's-Sahih XIII,6110.

⁸⁹ İbrahim Hasan, Sosyal İslam Tarihi, I,254.

⁹⁰ C. Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, s. 48.

⁹¹ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 107.

⁹² O. Z. Soyuyiğit, s. 82.

⁹³ Ira M. Lapidus, İslam Toplumları Tarihi, çev. Yasin Aktay, İstanbul 2002, I,143.

2- Kur'ân-ı Kerîm, bütün Arap lehçelerini Kureyş lehçeleri üzere birleştirmiştir. Yazıda, dilde, kıraatta, ibadette birlik sağlamıştır.⁹⁴

3- Kur'ân-ı Kerîm bazı sözcükleri dini anlam da içerecek şekilde kullanış sahasını genişletmiştir. Daha sonra birer ıstılaha dönüşecek kelimelerden bazıları; savm (oruç), salât (namaz), hac, zekât, kâfir gibi.⁹⁵

4- Kur'ân-ı Kerîm, Arap dilini anlaşılması güç (muğlak) ve az kullanılan kelimelerden arındırıp, beyan ve belagat yönünden zengin kavramları ikame etmiştir.⁹⁶

5- Üslubu ve lafızları netleştirmesi yanı sıra, Müslümanların ayetleri ibadet ve namaz için çokça tekrar etmeleri, onu anlamaya çalışmaları, ondan dini ve şer'i hüküm çıkarmaya çalışmaları, Kur'ân-ı Kerîm'in icazı, mecazlı söyleyişleri ve kıssaları ondan iktibas etmeleri, üslubu üzerine düşünmeleri, lafızların kullanılışı, doğal olarak hitabeti, telifleri ve şiiri etkilemiştir.⁹⁷

6- Müslümanların fetih hareketleri neticesinde Kur'ân-ı Kerîm'den dolayı Arapça bir çok ülkenin resmi dili olmuş ve daha geniş bir alana yayılma imkanı bulmuştur.⁹⁸

7- Kur'ân-ı Kerîm, ıstılahlardan, metotlardan, sanatlara kadar şer'i, ilmi ve edebi birçok ilim kazandırmıştır. Daha önce tanımlanmamış ilimleri tanımlayarak netlik kazandırmıştır; dilbilgisi, edebiyat, sarf, nahiv, tefsir, hadis, usul gibi.⁹⁹

2. Hz. Peygamber (as) ve Şiir

Kur'ân-ı Kerîm'de: "*Battığı zaman andolsun yıldıza ki, arkadaşımız (Muhammed (as)) sapmadı ve batıla inanmadı; O kötü arzularına göre de konuşmaz. O (nun konuşması, kendisine) vahyedilenden başkası değildir.*"¹⁰⁰ buyurulmaktadır.

Allah'ın kulu ve elçisi Hz. Muhammed (as)'in şair ve şiire olan tutumu, bu ayetten de anlaşıldığı üzere Kur'an-ı Kerîm ile aynı doğrultuda olmuştur.

Ancak bu konuyu açmadan önce Hz. Peygamber (as)'ın şair, Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerin de şiir olmadıklarını belirtmek gerekir. Zira Kur'ân-ı Kerîm'de: "*Biz ona*

⁹⁴ Şevki Dayf, Tarihü'l-Edebi'l-Arabî II: el-Asru'l-İslâmi, Kahire 1963, s. 31; Ali Özek. en-Nususü'l-Edebiyye, İstanbul, ts., s. 155 vd.

⁹⁵ O. Z. Soyuyiğit, s. 82.

⁹⁶ Ş. Dayf, el-Asru'l-İslami, s. 31.

⁹⁷ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 108.

⁹⁸ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 108.

⁹⁹ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 108.

¹⁰⁰ Necm 53/1-4.

yani Hz. Peygamber'e şiir öğretmedik. Hem ona yaraşmaz da."¹⁰¹ Çünkü peygamberlik makamına şiir yakışmadığı¹⁰² gibi, Yaratıcı Kudret'in, bilginin direkt kaynağından beslediği ve insan bilgi ve hünere ile beyni ve ruhu bulandırılmamış nebi (as), büyük kısmı ile söz ustalığı ve duygusal armoniye dayanan şiire tenezzülden uzaktır.¹⁰³ Ayrıca Allah (c.c.) Hz. Peygamber'den olması gerektiği gibi yapaylığı uzaklaştırmıştır, çünkü o (as), şair değildir; aynı şekilde Kur'an-ı Kerim'i de şiirsel konuşmalardan ve şiirin insanlarda bıraktığı etkiden uzaklaştırmıştır. Tıpkı şiiri Kur'an-ı Kerim'den ve onun icazından uzaklaştırdığı gibi.¹⁰⁴

Hz. Peygamber (as)' in şiire ve şaire bakışına gelince: İslâm peygamberi şiirin ve şairlerin gücünü takdir ve yüceltme ile anmıştır: "Arşın anahtarları şairlerin diline konmuştur."¹⁰⁵ Yani Hz. Peygamber şiir konusunda asla yasakçı olmamıştır. Yine bir başka hadisinde şiir hakkında: "Bazı şiirler vardır ki hikmetin ta kendisidir." buyurmuşlardır.¹⁰⁶

Hz. Peygamber şiiri övmekle kalmamış, ashabını şiire teşvik bile etmiştir. Şöyle ki: "İslâm'ın doğuşu ile birlikte Mekke müşrikleri inatla İslâm'a karşı çıkmışlardır. Bunun üzerine birbirine zıt düşen İslâm şairleri ile müşrik şairler karşılıklı birbirlerini hicvetmişlerdir. Müslüman şairlerin, Kureyşli şairleri hicvetmesinin temelinde Câhiliye şairlerinin Hz. Muhammed (as)'ı hicvederek ona eziyet etmeleri ve İslâm'ın ruhuna ters düşen mevzuları şiirlerine konu etmeleridir.¹⁰⁷ Bundan dolayı Resûlullah (as): "Resûlullah (as)'a silahları ile yardım eden kavmi, dilleri ile (şiirleri ile) ona yardım etmekten alıkoyan nedir?" der. Hassan b. Sabit dedi ki: "Ben onlara yeterim."¹⁰⁸ Hz. Peygamber (as) de: "(Kureyş'i hicvederken) benim nesebimi ne yapacaksın?" diye sordu. Hassan: "Ben senin nesebini (soyun olan Haşim oğullarını) soyları arasından, hamurdan kılın çekilmesi gibi muhakkak çeker çıkarırım" diye cevap verdi¹⁰⁹ ve Hassan b. Sabit onları dilinin ucuyla (yani aşırıya kaçmadan) hicvetmeye başladı.¹¹⁰

¹⁰¹ Yasin 36/69.

¹⁰² Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, haz. İsmail Karaçam v.dğr., İstanbul ts., VI,424.

¹⁰³ Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, İstanbul 1995, s. 542.

¹⁰⁴ M. T. Derviş, s. 35.

¹⁰⁵ Y. N. Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları, s. 542; İskender Pala, Şiir Söz Konusu Olduğunda.

¹⁰⁶ İbrahim Canan, Küttüb-i Sitte, İstanbul, ts., III,25.

¹⁰⁷ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 110,111; Scyyid Kutub, Fi Zilali'l-Kur'an, İstanbul 1972, XI,100.

¹⁰⁸ M. T. Derviş, s. 47.

¹⁰⁹ Buhari, el-Camiu's-Sahih, XIII,6115.

¹¹⁰ M. T. Derviş, s. 47.

Hiz. Peygamber (as) de Hassan hakkında: اللهم ائده بروح القدس "Allah'ım! Onu Ruhu'l-Kuds ile takviye et." diye dua ederdi.¹¹¹

Hiz. Peygamber (as), kendisine gelip: "Biliyorsunuz, Kur'ân-ı Kerim'de, şairleri zemmeden ayetler gelmiştir." diye üzüntüsünü ifade eden şair Ka'b b. Malik'e: "Mümin kılıcı ile de diliyle de cihat eder. Ruhumu kudreti elinde tutan Zat'a yemin olsun, dille attığınız da ok gibi yaralar açar." diyerek hak yolunda şairliğe devam etmelerini irşat eder.¹¹²

Hiz. Peygamber (as)'i hicvederek ona eziyet etmeye çalışan müşrik şairlere karşı, Hiz. Peygamber (as)'in de desteğiyle Müslümanların başlıca hiciv konuları; Hassan ve Ka'b'ın müşriklerin tarihi olayları, günleri (eyyam) ve övgüye değer hasletlerle ilgili olarak söylediklerinin aynısı ile onlara karşılık vermeleri ve ayıplarını zikretmeleriydi. Abdullah b. Revaha ise küfür üzere bulunmuş olmaları, duymayan ve faydası olmayan şeyleri ibadet etmelerinden dolayı onları ayıplıyordu. O sırada Abdullah b. Revaha'nın sözleri onlara daha hafif, Hassan ve Ka'b'ın sözleri ise daha ağır geliyordu. Fakat İslâmiyet'i kabul edip de bilgi sahibi olduklarında onlara en ağır gelen söz Abdullah b. Revaha'ninkiydi.¹¹³

Hiz. Peygamber döneminde şiir, İslâm'a daveti desteklemek için kullanılmıştır. Şiirde Kur'ân-ı Kerim'e mutabık konular işlenmiş ve şairler şiirlerinde insanları salih amel işlemeye, iyiliği öğütlemeye, Resûlullah'ı övmeye, ona şiirle yardımcı olmaya ve haksız yere öldürülen ashabı-ı kirama mersiyeler söylemeye teşvik etmişlerdir.¹¹⁴ Ancak bu demek değildir ki İslâm'a uygun olan şiir mutlaka Allah'tan ve cihattan bahsedecektir. Ka'b b. Zuheyr'in Hiz. Peygamber'e (as) "Bânet Suad" kasidesini okuması meşhurdur. Ka'b b. Zuheyr'in bu kasidesinin ilk 14 beyti şiirin bir geleneği olarak aşk konusuna ayrılmıştır. Sahabelerle bir mecliste otururken okunan bu kasideyi Hiz. Peygamber çok beğenmiş ve yanında oturan sahabelere de bu kasideyi dinlemelerini işaret etmiştir. Bu kaside ile Resûlullah (as), ölüme mahkûm edilmişken Ka'b b. Zuheyr'i affetmiş, 100 deve ve üzerindeki "bürde"yi (hırka) hediye etmiştir.¹¹⁵

Bunun dışında, Resûlullah (as), sadece Müslüman şairlerin şiirlerini

¹¹¹ İ. Canan, Kütüb-i Sitte, III.25.

¹¹² İ. Canan, Kütüb-i Sitte, III.25; S. Kutub, Fi Zilali'l-Kur'an, XI.100.

¹¹³ Muhammed Abdülhay el-Kettani, Hiz. Peygamber'in Yönetimi, çev. Ahmet Özcel, İstanbul 2003, I.362.

¹¹⁴ A. el-İskenderi - A. Emin, el-Mufasssal, s. 112.

¹¹⁵ Kadri Yıldırım, İ. Abbasiler Dönemi Arap Dili ve Edebiyatında Mevalî Tesirleri, y.y.l.t., Şanlıurfa 1996, s. 31; M. A. el-Kettani, I.365.

dinlemiyordu. Daha önce de belirttiğimiz gibi İslâm dini için önemli olan şiirin muhtevasıdır.¹¹⁶ Bunun en güzel örneği de Hz. Peygamber (as)'in Cahiliye devrinin şiirini dinlemesidir: Bir rivayete göre, Amr b. eş-Şerid'in babasından naklen şunları aktardığı belirtilmektedir: Bir gün, ben Resûlullah (as)'ın bineğinin arkasına binmiştim. Resûlullah (as), bir ara bana "hafızanda Ümeyye b. Ebi's-Salt'ın şiirlerinden bir şeyler var mı?" diye sordu. "Evet" deyince, bana, "söyle" dedi. Ben kendisine bir beyit okudum. O yine, "söyle" buyurdu. Böylece kendisine yüz beyit okudum. Bunun üzerine Resûlullah (as): "Neredeyse Müslüman olacaktım," bir diğer rivayette ise, "şiiri iman etmiş ama kalbi kâfir oldu" buyurmuşlardır.¹¹⁷

İbn Abbas ve Cabir'in rivayet ettiği bir hadiste ise Hz. Peygamber: "Ensar, aşk şiiri söyleyen bir topluluktur"¹¹⁸ buyurmuştur.

Bu dönemde Müslüman şairlerden Hassan b. Sabit, Abdullah b. Revaha ve Ka' b b. Malik ön plana çıkmış şairlerdir. Ancak Müslüman şairler bunlarla sınırlı değildir. Ashabın hemen hepsi şiirin memba ve madeni idiler. Hz. Peygamber (as) vefat ettiğinde birçok sahabe onun (as) için mersiyeleler inşad etmişlerdir.¹¹⁹

Özellikle de en şair olanı dört halife,¹²⁰ halifeler arasında da en şair olanı Hz. Ebu Bekir (ra) kabul edilir.¹²¹ Bir rivayette Hz. Ebu Bekir, en fasih konuşan ve en iyi hitabette bulunan sahabelerden biriydi. Hz. Ali ile birlikte sahabenin en iyi hatibi sayılırdı. Ayrıca Hz. Ebu Bekir bazı Arap şiirlerini de ezberlerdi.¹²² Örneğin, Hz. Ebu Bekir hastalığı esnasında başkasına ait şu şiiri okumuştur:¹²³

وكل ذي موروب   وكل ذي ابل موروب
و غاب الموت لا يوروب   وكل ذي غيبة يوروب

"Her deve sahibine miras olunur ve her matem sahibine de matem tutulur. Her kaybolan geri döner, ölümün yok ettiği ise asla geri dönmez."

Hz. Ömer de şiir ezberlemeyi özendiriyordu. Ancak şiirin İslam anlayışına uygun olmasında son derece hassastı. Hz. Osman ise şiire ilgi duymazdı. Ancak, şiire

¹¹⁶ İ. Pala. Şiir Söz Konusu Olduğunda (köşe yazısı).

¹¹⁷ Ebi'l-Fudai İsmail b. Kesir, es-Siretu'n-Nebeviyye, thk. Mustafa Abdülvâhid, Beyrut 1971, I,137;

İbrahim Ethem Polat, "Hanif Şairlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı," Nüsha, ŞAD, sayı I, s.159.

¹¹⁸ M. A. el-Kettani, II,192.

¹¹⁹ M. A. el-Kettani, I,366.

¹²⁰ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 110.

¹²¹ M. A. el-Kettani, I,362.

¹²² İbrahim Sarıçam, Hz. Ebu Bekir, Ankara 2000, s. 89.

¹²³ Muhammet Hekimoğlu, "Raşit Halifeler Döneminde Şiir," Nüsha ŞAD, sayı I, s.110.

karşı bir tavır da almamıştır. Hz. Ali ise şiire ve şaire olan ilgisinin yanında, şiir konusunda gerçek tespitlerde bulunmuştur. Hz. Ali'nin Divanı Müstakimzade Süleyman Sadeddin Efendi tarafından, Arapçadan Osmanlıcaya tercümesi ve şerhi yapılmış; Şakir Diclehan tarafından da günümüz Türkçe'sine aktarılarak yayınlanmıştır (Ana yayınevi, İstanbul 1981). Hz. Ali, şiir söylemeyi bir meslek haline getirmemişse de şiir kabiliyeti yüksekti.¹²⁴

a. Hz. Peygamber (as)' in Şiir ve Şairlerle İlgili Olumsuz Görüşleri

Hz. Peygamber (as) bir hadislerinde: “Şiir de söz cümlesindedir. İyisi iyi bir söz gibi güzel, kötüsü de kötü bir söz gibi çirkindir.” buyurmuştur.¹²⁵

İslâm dini ve Hz. Peygamber (as) hiçbir hadisinde, bir sanat olarak şiire asla olumsuz bir şey söylememiştir.¹²⁶ Hatta şiire teşvik etmiştir.¹²⁷ Onun (as) hedefi Allah vahyinin karşı odağıdır.¹²⁸ Hak ve gerçek peşinde değil, sade bir istek, arzu ve hevesleri peşinden giden, hep zevk ve eğlence arayan şaşkın ve azgın şairlerin şiirleridir.¹²⁹ Hz. Peygamber (as) bu konudaki bir hadisinde:

لان يمتلى جوف احدكم قبحا حتى يريه خير له من ان يمتلى شعرا

“Birinizin içinin irinle dolması, şiir mısraları ile dolmasından iyidir”¹³⁰ buyurmuştur. Hz. Aişe: “O (bu hadis), Hz. Peygamber'i hicveden şiirler içindir.” şeklinde tevil eder.¹³¹

Arap şiirine bakıldığında Hz. Peygamber (as)'in şiire karşı neden bu kadar sert tavır takındığı kolaylıkla anlaşılır. Arap Câhiliye şiiri; cinsellik, aşk hikayeleri, içki, kabilesel nefretler ve kan davaları, atalarla övünme gibi konularla doludur. Pek seyrek olarak temiz ve soylu temalar işlenirdi.¹³² Batıl, yalan, abartma, yersiz suçlama, gereksiz övgüler, boş sözler, övünme, çok tanrıcılık ve müstehcenliklerle öylesine doluydu ki¹³³ bu nedenle Hz. Peygamber (as) Tebük'teki hutbesinde: “Şiir iblisin işidir”¹³⁴ buyurmuştur.

¹²⁴ M. Hekimoğlu, “Raşit Halifeler Döneminde Şiir,” sayı 1. s.110.

¹²⁵ İ. Canan, Kütüb-i Sitte, III,25.

¹²⁶ İ. H. Sezer, Kur'an'da Şiir ve Şair, sayı 1. s. 20.

¹²⁷ İ. Canan, Kütüb-i Sitte, III,25.

¹²⁸ İ. H. Sezer, Kur'an'da Şiir ve Şair, sayı 1. s. 20.

¹²⁹ Elmalılı M. H. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, VI,120.

¹³⁰ M. T. Derviş, s. 34.

¹³¹ Ramazan Balcı, En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe, İstanbul 2004, s. 144.

¹³² Ömer Ünal, “İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dinî Motifler,” Nüsha, ŞAD, sayı. 9, s.182.

¹³³ Mevdudi, Tefhîmu'l-Kur'an, IV,82.

¹³⁴ İbn-i Kayyim el-Cevziyye, Zadu'l-Meâd, çev. Şükrü Özen v.dğr. İstanbul 1990, IV,98.

Buhârî Sahih'inde: "Şiirin insan üzerine, onu Allah'ı anmaktan, ilimden ve Kur'ân-ı Kerîm okumaktan alıkoyacak derecede gâlip olmasının mekrûhluğu"¹³⁵ başlığı altında Hz. Peygamber (as)' in şiiri tasvip etmeyen hadîslerine yer vermiştir.

Hz. Peygamber (as)' in Câhiliye şiirine karşı çıkmasının bir başka nedeni, müşrik şairlerin İslâm'a inatla karşı çıkmaları ve Hz. Peygamber (as)' e hicivlerle eziyet etmeleri idi.¹³⁶ Öyle haddi aşan şairler olmuş ki bunlardan bazılarını Hz. Peygamber (as) öldürtmek zorunda kalmıştır: Nadr b. Haris, Ukbe b. Ebi Muayt, Amr b. Abdullah b. Umeyr, Haris b. Suveyd, Ebu Afak gibi.¹³⁷

Üstelik Kureyş şairleri Hz. Muhammed (as)'e, Ensar'a ve ashabına Yahudi şairleri de kışkırtmaktan geri kalmıyorlardı. Medine Yahudileri Hz. Muhammed (as) ile komşuluk antlaşması yapmışlar ancak sonradan ahitlerinden dönmüşler ve Yahudi şairler de müşriklere uyarak onu (as) ve ashabını hicvetmeye başlamışlardır. Yahudi şairlerde fitne topluluğunun başı Ka'b b. Eşref idi. Ka'b b. Eşref, Hz. Peygamber (as)' ın hanımlarına ve müminlerin eşlerine aşk gazelleri inşat ediyordu.¹³⁸ Söylediği şiirlerle Kureyşlilerin intikam duygularını körüklüyor, Hz. Peygamber (as)' i ve ashabını hicvediyordu. Bedir gazvesinde müşriklerin hezimete uğraması ona pek ağır gelmişti. Bedir'de öldürülen müşrikler için devamlı ağlar ve onlar hakkında mersiyeler inşat ederdi. Ka'b'ın yaptıkları öyle bir noktaya geldi ki Hz. Muhammed (as)' in öldürttüğü şairlerden biri olmuştur.¹³⁹

b. Hz. Peygamber (as)' in Hadislerinin Arap Şiirine ve Diline Etkisi

Allah, ümmeti içinde konuştuğuna hâkim, açık, net ve konuşması fesahatin doruğunda biri olan Hz. Peygamber (as)' i, en fasih ve açık (yalın) dile sahip olan Kureyş'ten seçmiştir.¹⁴⁰ Hz. Muhammed (as)', eşsiz ifade sahibi ve Arap kabilelerinin konuştuıkları lehçeleri de onlarla rahatlıkla konuşabilecek kadar fesahat ve belagat sahibi idi.¹⁴¹ Hz. Ebu Bekir (r.a.) bu konuda şöyle demiştir: "Araplar arasında büyüdüm, onların ediplerini dinledim, ancak senden daha fasih konuşanını görmedim. Seni kim büyüttü ya Resûlallah?" Resûlullah: "Beni Rabbim büyüttü ve huyumu O

¹³⁵ Buhârî, el-Camiu's-Sahih, XIII,6117.

¹³⁶ M. T. Derviş, s. 35.

¹³⁷ İ. Canan, Kütüb-i Sittc, III,25.

¹³⁸ Ş. Dayf, el-Asru'l-İslami, s. 50.

¹³⁹ Kasım Şulul, Hz. Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul 2004, s. 515; İbn-i Hazm el-Endelusi,

Cevami'u Siretu'n-Nebeviyyc, Beyrut 1986, s. 124.

¹⁴⁰ O. Z. Soyuyiğit, s. 89.

¹⁴¹ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 109.

güzelleştirdi”¹⁴² buyurmuştur. Hz. Peygamber (as)’ den rivayet edilen bir başka hadiste de: “Ben Arapların en fasihiyim, Kureyş’tenim ve Sa’d b. Bekirler arasında büyüdüm”¹⁴³ şeklinde buyurarak Arap diline olan hâkimiyetini vurgulamıştır.

Böyle bir fesahat ve belagata sahip olan Hz. Muhammed (as) tabi ki ilmî ve edebî kültürü etkilemiş ve daha geniş alana yayılmasına sebep olmuştur.¹⁴⁴ Doğal olarak ta şiir, bu etkileşimden nasibini almıştır. Hadîsler dönemin şairlerine olduğu gibi sonraki dönemlerde yaşamış şairlere de ilham kaynağı olmuş, şiirde farklı konuları ele almaya yönelik bir açılım sağlamıştır.¹⁴⁵

3. İslâm’ın Câhiliye Dönemi Şiir Mevzularına Etkisi

İslâm’ın gelişiyle sosyal ve edebî alanda kendini gösteren değişimden şiir de nasibini almıştır. Câhiliye devrinde kabileler arası mücadelede aktif rol oynayan ve bu nedenle bolca medih, hiciv, fahir ve fahş içeren şiire, İslâm’ın gelişi ile şiirin konuları ve işlevi değişmiştir. Tamamı olmasa da büyük bir bölümü konu bakımından İslâmî ölçülere girmiştir. Medih ve hicvin miktarı ve bunlar yapılırken yapılan aşırılıklar,¹⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm’de şiirden ve şairden tezahür eden azgın konuların işlenmesini kınamıştır.¹⁴⁷ Ve şiirde işlenecek konunun içeriğini yine Kur’ân-ı Kerîm¹⁴⁸ belirlemiştir.¹⁴⁹ Zira Kur’ân-ı Kerîm’in hedefi insanın nefsinin Câhiliye taassubundan arındırmak, tek bir dine (Allah’a) davet etmek, bedeviler arasındaki savaflara son vermek, bütün Arapları ve insanları aynı noktada birleştirmektir.¹⁵⁰

Sahabelerin şiir inşaat etmeleri de Kur’ân-ı Kerîm’in hedefleri doğrultusunda olmuştur. Şair sahabeler şiirsel kabiliyetlerini önce hitabetle daha sonraları ise tekrar şiirle insanların gayretlerini gazaya ve cihada yönlendirmek için kullanmışlardır.¹⁵¹ Mersiyelerde, dini fedakârlık, cihattaki kahramanlık; medhte Hz. Peygamber’e ve ona tabi olanlara övgü; dini öğüt; hicivde ise Hz. Peygamber (as) ve İslâm düşmanlarının

¹⁴² O. Z. Soyyiğit, s. 89.

¹⁴³ O. Z. Soyyiğit, s. 89.

¹⁴⁴ Soyyiğit, a.g.e. s. 90.

¹⁴⁵ O. Z. Soyyiğit, s. 90; Hz. Peygamber ve şiir. Hz. Peygamber’in şiire, dile, belagata olan katkısı gibi birçok konu hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Mustafa Sadık er-Rafî’i, Tarihü Adabi’l-Arabî, II, 281–337.

¹⁴⁶ Muhammed Hekimoğlu, Raşid Halifeler Döneminde Şiir. ŞAD, sayı I. s. 109.

¹⁴⁷ Şuara 26/224–226.

¹⁴⁸ Şuara 26/227.

¹⁴⁹ M. T. Derviş, s. 34.

¹⁵⁰ M. T. Derviş, s. 33.

¹⁵¹ M. T. Derviş, s. 33.

hicivlerine hicivle karşılık vermek şiirde esas olmuştur.¹⁵² Ayrıca şairler için Kur'ân-ı Kerîm başlıca ilham kaynağı olmuştur. Şairler Kur'ân-ı Kerîm'in nüzulünden itibaren, Kur'ân-ı Kerîm üslubunu ve lafızlarını kullanmışlardır. Şiirdeki benzetmeler tamamıyla İslâm inancının iyiliği emretme, kötülükten sakındırma (emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker) ilkesinden ve cennet-cehennem tasvirlerinden alınmadır.¹⁵³

---

¹⁵² Muhammed Hekimoğlu, Raşid Halifeler Döneminde Şiir, ŞAD, sayı 1. s. 110 vd.
¹⁵³ O. Z. Soyuyiğit, s. 82-91.

BİRİNCİ BÖLÜM el-HANSA'NIN KÜLTÜR-EDEBİYAT ÇEVRESİ HAYATI VE EDEBİ KİŞİLİĞİ

A. el-HANSA'NIN KÜLTÜR-EDEBİYAT ÇEVRESİ

1. Câhiliye Dönemi Kültür-Edebiyat Çevresi

Araplara göre şiir en üstün sanat dalıdır, sanatların en güzelidir. Bu yüzden de şairlerin ve şiirlerin Arapların yanında pek büyük bir mevkisi vardır; o çağ insanların gönüllerinde erişilmez bir yere sahipti. Bir kabilede bir şairin olmaması çok büyük bir ayıp sayılır ve alay konusu olurdu. Diğer taraftan bir kabilede ünlü bir şair çıktığında öbür kabilelerden heyetler gelir, o şairi ve kabileyi tebrik ederlerdi. Bu tebrikler bir panayır, bir bayram havasında geçerdi. Çünkü şair şiiri ve diliyle kabilesini o türlü savunurdu ki bunu kılıcı ve süngüsü ile bir süvari o ölçüde başaramazdı. Şair olaylara damgasını vururdu; diğer kabile şairlerinden gelen sözlü saldırılara yine şair karşılık verirdi.¹⁵⁴

Bu denli sevilen şiirin doğuşunda ve bir kültürel servete dönüşmesinin temelinde Arap kabileleri arasında cereyan eden savaşlar ve panayırlar bulunmaktadır.

Câhiliye Arapları bedevi (çöl ve vahalarda konar-göçer olarak yaşayan Araplar)¹⁵⁵ idi. Hiçbir düzene ve topluluğa boyun eğmezlerdi. Onları kabilecilik ve kan bağı birbirine bağlar, deve ve koyun çobanlığı yaparlardı. Yağmurun yağdığı yerleri gözetirler ve oraya göçerler. Toprak verimsizleştiğinde yiyecek bulmak için kabileler birbiriyle savaşırlardı.¹⁵⁶ Eyyamu'l-Arab diye adlandırılan bu savaşlar genellikle sürü hayvanları, otlaklar veya su kaynakları üzerinde çıkan ihtilaflardan doğmuş kabileler arası kıtal ve düşmanlıklardır. Bedeviler genellikle iktisadi olarak geri durumdaydılar ve bunlar için çatışma ve kıtal devamlı bir şuur haline gelmişti. Bu yüzden kan davası gütme, bedeviler arasında dini-içtimai en kuvvetli müesseselerden biri olmuştur.¹⁵⁷ Bu savaşlardan bazıları:

I. Yevmu'l-Ficâr: Ficâr sözlükte "günah işlemek, yalan söylemek" anlamına gelir. Ficâr kelimesi ıstılah olarak ise her türlü savaş ve mücadelenin yasak olması gereken haram aylarda (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep) Arap kabileleri arasında

¹⁵⁴ Ahmet Çelebi, İslam Öncesi Mekke ve Tarih Anlayışımız, çev. Hasan Fehmi Ulusoy, Sıriye y. İstanbul 1997, s. 165.

¹⁵⁵ Mustafa Fayda, "Bedevi," DİA, İstanbul 1992, V.311.

¹⁵⁶ Özek, en-Nusus, s. 40.

¹⁵⁷ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I.134.

yapılan savaflara denir.¹⁵⁸ Hz. Muhammed (as)'in de 14-15 yaşlarında iken katıldığı bu savaş Kureyş-Kinane ile Kays-Aylan arasında meydana gelmiştir.¹⁵⁹ Câhiliye devrinde dört tane ficâr savaşı meydana gelmiştir. Bunlar: 1- Ficârü'r-Ricâl veya Ficârü Bedr b. Ma'ser, 2- Ficârü'l-Kared, 3- Ficârü'l-Mer'a, 4- Ficârü'l-Berâz.¹⁶⁰

II. Yevmu'l-Buâs: Buâs (bazı rivâyetlere göre Buğâs), -İslâm'dan önce Yesrib adıyla bilinen- Medine'de yaşayan Evs ve Hazrec kabileleri arasında yaklaşık olarak yüz yirmi yıl devam eden savaşların adıdır. Buâs, Benî Kurayza'nın ikamet ettiği mıntıkaya yakın Medine'nin güneydoğusunda ve Medine'ye iki mil mesafede bulunan ekilip biçilen bir yerdir. Hicretten önce burada meydana gelen son Buâs Savaşı'nde, Hazrec kabilesinin liderinin öldürülmesi ve Evs kabilesinin zaferi ile sonuçlanmıştır.¹⁶¹

III. Yevmu'l-Dahis: Abs ve kardeş kabilesi Zübyan arasında meydana gelmiştir. Savaş bu iki kabile arasında yapılan at yarışında Zübyanilerin haksızlık yapmış olmalarından kaynaklanmıştır. Antara bu dönemde şiirleriyle ve kahramanlığıyla temayüz etmiştir.¹⁶²

IV. Yevmu'l-Busûs: Bedeviler arasında çıkan bu savaşların en eskisi ve en meşhuru Harbu'l-Busûs'tur.¹⁶³ Beni Bekr ile akrabaları Beni Tağlib arasında kuzeydoğu Arabistan'da, Miladi 5. asrın sonlarına doğru çıkmış bir savaştır.¹⁶⁴ Her iki kabileden Hıristiyanlaşmıştı ve kendilerini Va'il soyundan gelen kimseler olarak kabul ediyorlardı. İhtilaf, Busûs adındaki yaşlı bir kadına ait ve Tağlibli bir reis tarafından yaralanan bir dişi deve yüzünden bir hiç uğruna çıkmıştı. Eyyamu'l-Arab'da efsanevi bir şekilde anlatıldığı gibi, bu savaş, karşılıklı baskın, akın ve yağmalama şeklinde, şiir yoluyla serdedilmiş bir takım tahrik ve teşviklerle alevleri zaman zaman körüklenecek şekilde kırk yıl sürmüştür. Bu kardeş kavgası, takriben 525 yılında Hireli III. el-Munzir'in araya girmesiyle bir son bulmuşsa da her iki taraf o sırada gücünü bitirip-tüketmiş bulunuyordu. Tağlib tarafında Kuleyb b. Rebia ve kardeşi kahraman-şair

¹⁵⁸ Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali el-Mes'ûdî, Murûcü'z-Zehb ve Meâdini'l-Cevher. thk. Müfid Muhammed Kamiha, Beyrut 1986, II,294.

¹⁵⁹ Muhammed b. Salih ed-Dimaşkî, Peygamber Külliyyatı, çev.:Hüseyin Kaya, Ocak y.,İstanbul, 2003, II,136.

¹⁶⁰ El-Mes'ûdî, Murûcü'z-Zehb, II,294.

¹⁶¹ Corci Zeydan, el-Arab Kable'l-İslam, Kahire, b.t.y., s. 270-271; P. K. Hitti, İslam Tarihi, I,134,135; Asri Çubukçu, "Buâs" md., DİA, İstanbul 1992, VI,340.

¹⁶² M. T. Derviş, s. 59.

¹⁶³ İsfahânî, el-Ağani, V,34.

¹⁶⁴ Ahmet Emin, Fecru'l-İslam, Beyrut 1975, s. 7-8.

Muhalhil (ö. M. 531) ve Bekr tarafında ise Cessas b. Murre'nin adları, Arapça konuşan ülkelerdeki evlerde hala anılan kimselerdir.¹⁶⁵

Yukarıda adı geçen savaşlar dışında birçok savaş meydana gelmiştir.¹⁶⁶ Ancak biz konuyu daha fazla uzatmadan savaşların Arap şiirine yaptığı katkılardan kısaca bahsetmek istiyoruz.

Eyyamu'l-Arab'ın en önemli özelliği Câhiliye şiirine ait en eski nazım parçalarının doğuşuna kaynaklık etmesidir. Busûs savaşının Tağlibli kahramanı Muhalhil (ö. -takriben- 531), Celile binti Murre, İmru'l-Kays (ö. -takriben- 540) bu dönemin öne çıkan şairleri olup Arap şiirine -kaside nazım tarzını kazandıran kişilerdir.¹⁶⁷

Bu savaşlarda savaşçıların teke tek vuruşmalar (mübareze) şeklindeki kahramanlık gösterilerinin hâsıl olması ve çatışan tarafların hatip ve şairleri tarafından acı ve sert hicivlerin karşılıklı serd edilmesine sebep olmuştur. Bundan dolayı fahr ve hamaset şiirleri çoğalmış, savaşlardaki ölümlerden dolayı da öldürülenlerle ilgili inşat edilen mersiye Arap şiirinin gelişimine önemli katkılar sağlamış ve mersiye başlı başına bir şiir mevzusu olmuştur.¹⁶⁸

Eyyamu'l-Arab dışında Câhiliye toplumunda şiirin gelişimine katkıda bulunan bir takım olaylar ve bu olayların cereyan ettiği edebi merkezler vardır. Her yıl ticari amaçlı olarak savaşın haram kılındığı aylarda (Zilkade, Zilhicce, Muharrem, Recep) kurulan panayırlar bulunmaktadır. Bu panayırlarda ticaret ile birlikte şairlerin birbirlerine meydan okudukları şiir müsabakaları da yapılırdı.¹⁶⁹

Bu panayırların en meşhurları Zu'l-Mecaz, Micannat, eş-Şahr, Dumetu'l-Cendel, Hacer, Şuhar ve Ukaz'dır. Şiir müsabakaları bu panayırların belli günlerinde ve bir geleneği bulunan törenler halinde yapılırdı. Zamanın en büyük şairleri en güzel elbiselerini giyerek süslerle donatılmış binekleri ile gelirler, etraflarını çevreleyen halkın ortasında ve hakemin huzurunda -şairler genellikle Nabiğatu'l-Zübyani'yi hakem seçerlerdi¹⁷⁰- eserlerini okurlar ve sonuçta birinci gelen ilan edilerek Ka'be'de

¹⁶⁵ Özek, en-Nusus, s. 44; Mehmet Fehmi, "Haris b. Hillize ve Muallakası," sadeleştiren: Faruk Bozgöz, Dicle Üniv. İlahiyat Fakültesi, Diyarbakır 2003, V, sayı 1.s. 80-81; P. K. Hitti, İslam Tarihi, I.135.

¹⁶⁶ Zeydan, el-Arab Kabc'l-İslam, s. 251 vd.

¹⁶⁷ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I,139-140.

¹⁶⁸ M. T. Derviş, s. 70.

¹⁶⁹ Özek, en-Nusus, s. 37-39.

¹⁷⁰ O. Z. Soyuyiğit, s. 38; Yedi Askı, çev. Şrafettin Yaltakaya, İstanbul, 1985, s. 5.

tapındıkları putların yanına altın varaklar üzerine yazılarak asılırdı.¹⁷¹ Ka'be'ye asılan ve panayırların Arap edebiyatına kazandırdığı eski kasideler arasında yer alan ve "Yedi Askı" diye bilinenler birinci sırada yer alır. Bu gün bile Arapça konuşan ülkelerde nazımla ilgili eserlerin en başta gelen şiirleri olarak takdir toplamaktadırlar.¹⁷²

Hicri 8. asrın ortalarında yetişmiş ve şiir inşaat etmede büyük bir şöhreti olan Hammad er-Raviye tarafından derlenen Muallakat'ı isimlendirme konusunda, sayısı, sahipleri ve uzunluğu hakkında ihtilaf çıkmıştır.¹⁷³

İbn Haldun, İbn Reşik ve Bağdadi bu kasidelerin altın suyu ile ipeğe veya Mısır parşömenine yazıldığını sonra da Ka'be'nin örtüsüne şeref, cemal ve azametini göstermek için asıldığını ve bu yüzden "Muallakat-ı Seb'a" diye isimlendirildiğini söylerler.¹⁷⁴

Bir de bu ismin mecazî olduğunu, güzelliğinden dolayı inci gerdanlığa (es-samud) benzetildiğini ancak değerli bir kolyenin boyna asılacağını, Araplar da şiirleri sevdiklerinden ve bu kasideleri inci gerdanlığa benzettiklerinden el-Muallakat (asılı, askıda) adının verildiğini dile getirenler de vardır. Buna delil olarak da Câhiliye Araplarının böylesine gayr-ı ahlakî şiirleri bir kutsallık atfettikleri Ka'be'ye asılmasına izin verilmiş olamayacağını söylerler.¹⁷⁵

Bu meşhur Muallakat'ın muhtevasının özellikleri ise: Şairlerin şehirli ve yapmacık özellikleri değil, doğruluk, vakarlık, misafir ağırlama, yüce gönüllük gibi bedevilerin değer verdikleri özellikleri taşımasıdır.¹⁷⁶ Bir başka önemli bir özelliği de, gerçek metninden biraz da olsa tarihi bilgilerin elde edilebilmesidir. Örneğin; Züheyr b. Ebi Sulma'nın ve Haris b. Hillize'nin muallakası¹⁷⁷ bir savaşın tarihini aktarması bakımından önemli bir özellik arz etmektedir.¹⁷⁸

Yedi Askı hakkında şunu da belirtmek gerekir ki; Arap edebiyatının en seçkin örnekleri olarak kabul edilen Yedi Askı, Kur'ân-ı Kerîm ve hadisin tefsirinde delil olarak kullanılmış, daha sonraki dönemlerde de Arap dili grameri ve belagati

¹⁷¹ N. M. Çetin, s. 14–15; Edip Çağmar, "Belagat İliminde İzaflık," Dicle Üniv., İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 2, Diyarbakır 2003, V.45.

¹⁷² Murat Ağan, İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar, İstanbul 2002, s. 67 vd.

¹⁷³ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 56.

¹⁷⁴ O. Z. Soyuyiğit, s. 40.

¹⁷⁵ O. Z. Soyuyiğit, s. 40.

¹⁷⁶ Ş. Yaltakaya/N. Karabela, "Arap Edebiyatı," sayı 9, s. 131.

¹⁷⁷ Haris b. Hillize'nin hayatı, edebi kişiliği ve muallakası hakkında daha detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Felmi, "Haris b. Hillize Ve Muallakası," sayı 1, V.80–99.

¹⁷⁸ Yedi Askı, çeviri: Nurettin Ceviz v. dğr., Ankara, 2004, s. 26.

kurallarının oluşumunda temel alınmıştır. Ancak müsteşrikler ve Taha Hüseyin¹⁷⁹ gibi bazı yazarlar Câhiliye döneminde söylenmiş olan bu şiirleri, o dönemde değil de İslâmi dönemde ortaya çıktığını dile getirmektedirler.¹⁸⁰

Birer kültür merkezi sayılan bu panayırların Arap edebiyatına bir başka katkısı da; 6. yüzyıla doğru, yarımadaadaki kabilelerin ortak bir şiir dilinin ve tekniğinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu dil kabile lehçelerinden ayrı olup Arap kabilelerini tek bir gelenek ve ağızdan ağza naklolunan tek bir kültürde birleştirmiştir.¹⁸¹

2. İslâm Dönemi Kültür-Edebiyat Çevresi

Şiirin Araplar için önemi çok büyüktü, şiir Arapların divanı, kalplerine düşen hislerin tercümanı idi. İslâm'dan önce şiir putperestlikle ve kibirle bozulmuş hayatı tasvir etmekteydi. Ta ki İslâm dini gelip Câhiliye hayatını daha faziletli bir hayatla değiştirene kadar.¹⁸²

İslâm döneminin ilk şairleri muhadram şairlerdir. Muhadram, iki dönemi, hem Câhiliye hayatını yaşamış hem de İslâm dönemini Müslüman olarak idrak etmiş şairlere denir yani muhadram, müşrik bir şair iken İslâm ile birlikte Müslüman olan şairlerdir. Bu şairlere muhadram denmesinin nedeni; “خضرمة” (iki şeyin ortası) iki dönemi idrak etmiş olmalarındandır.¹⁸³ İslâm dönemine yetişip de Müslüman olmadan Câhiliye hayatı üzere yaşayan ve ölen şairler gerçekte muhadram değildirler. Bunlardan Dureyd b. es-Simme, A'şa, Ümeyye b. Ebi's-Salt ve daha bir çok şair her iki döneme yetiştikleri halde Câhiliye hayatı üzere yaşamış ve şiir nazm etmeye devam etmişlerdir.¹⁸⁴

Tabi ki İslâm'ın doğuşu, Araplar arasında sosyal yapıyı ve düşünce tarzını kökünden değiştirdiği gibi şiirde de büyük değişiklikler yapmıştır. Ancak putperestlik zamanının şiir mevzuları da iki asır kadar Müslüman şairlerin şiirlerinde yer bulmuştur.¹⁸⁵ Yani İslâm'ı herkes aynı ölçüde benimsemiş değildi. Benimsemiş olsa da hayatlarına yansıtılmaları farklı oranlardadır. Bu yüzden de İslâmi dönemde Câhiliye

¹⁷⁹ Taha Hüseyin: “İmrü'l-Kays, A'şa veya bunların dışındaki diğer şairlere nispet edilen şiirlerin dil ve edebiyat yönünden bu şairlere ait olması; bu şiirlerin Kur'ân-ı Kerim'in ortaya çıkışından önce söylenip yayılması mümkün değildir.” (s. 33) demekte ve bu iddiasını ispatlamaya çalışmaktadır. Bkz. Taha Hüseyin, Câhiliye Şiiri Üzerine, çev. Şaban Karataş, Ankara 2003, s. 27-178.

¹⁸⁰ Sevim Özdemir, “Yedi Askı,” Tabula-Rasa, sayı, 12, Isparta 2004, s. 219.

¹⁸¹ Bernard Lewis, Tarîhî Araplar, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 2000, s. 45.

¹⁸² A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufasssal, s. 110.

¹⁸³ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufasssal, s. 110.

¹⁸⁴ M. T. Derviş, s. 46.

¹⁸⁵ M. Esad, s. 218.

üslubu üzere şiir nazmetmeye devam eden şairler görmekteyiz; Hansa, Hutey'a, Ka'b b. Zuheyr, Abdullah b. Revaha gibi.¹⁸⁶

Bu şairler arasında en çok öne çıkanlar ise Hansa ve Hutey'a'dır. Hansa İslâmiyeti kabul ettikten sonra, Câhiliye adetlerini bırakmış olmasına rağmen, kardeşlerine ve Mudar kabilesinin büyüklerine Câhiliye adetleri üzere ağıt yakmaya devam etmiştir.¹⁸⁷

İslâm'dan en az etkilenen büyük hiciv ustalarından Hutey'a da cimriliğiyle nam salmıştı. Para için aynı adamı hem över hem de yerirdi. Hicivdeki kudreti çevresindekilerin hincını kendi üzerine topluyor ve onu tehlikeli bir insan haline getiriyordu.¹⁸⁸ Hutey'a'nın bu tutumunda; kabileler arasında göçebe yaşaması, Hz. Peygamber ile hiç sohbetinde bulunmaması, kaba bir tabiata sahip olması etkili olmuştur.¹⁸⁹

Lebid gibi Kur'an'ın icazına ve belagatına hayran kalan bazı şairler ise şiiri bırakmıştır. Lebid İslâm'ı zühd ve takva ile en güzel şekilde yaşamış ve Kur'an-ı Kerîm'i ezberlemekle meşgul olmuştur. Badiyede kavmine şiir yerine ölümden sonra dirilmeyi, cennet-cehennemi anlatarak Kur'an-ı Kerîm okumuştur.¹⁹⁰ Kendisinden şiir okuması istendiğinde:

والمراء يصلحه الجليس الصالح ما عاتب الحر الكريم كنفسه

"Hür ve soylu kişi, hiç kimseyi kendini ayıpladığı gibi başkasını ayıplamaz. Kişiyi arkadaşları olgunlaştırır."

Lebid'ten Müslüman olarak yaşadığı kırk yılda nazm ettiği tek şiir beyti olduğu rivayet edilir.¹⁹¹ Bir başka rivayette ise söylediği tek beytin:

الحمد لله إذ لم باتى اجلى حتى اكتسبت من الاسلام سربالا

"Allah'a hamd olsun, çünkü İslâm gömleğini giyene kadar beni yaşattı."¹⁹² olduğu rivayet edilir.

Nabiğa el-Ca'di ise Câhiliye döneminde dahi içkiye, fal oklarına ve putlara karşı takınıyor ve şiirlerini bu yönde inşat ediyordu. Hz. İbrahim'in dinine inanıyor, Allah'tan af diliyor ve oruç tutuyordu. Ancak İslâm geldiğinde onun şiirine İslâm'ın herhangi bir

¹⁸⁶ M. T. Derviş, s. 46.

¹⁸⁷ Ali Şakir Ergin, "Hansa", DİA, XVI,46.

¹⁸⁸ C.Huart, Arap ve İslam Edebiyatı, s. 56.

¹⁸⁹ M. T. Derviş, s. 46.

¹⁹⁰ M. T. Derviş, s. 46.

¹⁹¹ İbrahim Hasan, Sosyal İslam Tarihi, I,254.

¹⁹² M. T. Derviş, s. 46.

etkisi olmamış ve şiirlerinde ne Câhiliye tarafını ne de Müslümanların tarafını tutmamış ve bulunduğu hal üzere kalmıştır.¹⁹³

Hassan b. Sabit ise tamamen Hz. Peygamber'e tabi olup onun emrettiği ölçülerde şiir nazm ediyordu. Müşrik ve Yahudi şairlerin hiciv dolu şiirlerine hicivle karşılık veriyordu. Hatta Hz. Peygamber (as) ona mescitte bir minber yaptırmış, o da oradan Müslümanlara şiir inşat etmeye devam etmiştir. Çünkü onun şiirleri tamamen İslâm'ın ruhuna uygun lafızlardan, manalardan ve konulardan oluşmaktaydı.¹⁹⁴

Kur'ân-ı Kerîm ve hadisin emrettiği ölçülerde şiir nazmeden başka sahabeler de vardı ki bunlar Câhiliye döneminde de şair olup-Müslüman olduktan sonra da Hz. Peygamber (as)' in teşvikiyle şiir inşat etmeye devam etmişlerdir. Çünkü Hz. Peygamber (as) Araplar arasındaki şiirin önemini farkındaydı. Ve onlar için şiirin kılıçtan bile daha etkili olduğunu biliyordu.¹⁹⁵ Her fırsatta da şiirden istifade ediyordu. Mesela; Mekkeli asillerden Velid, Yemenli mevlası Ebu Uzeyhir'i öldürmüş; Ebu Süfyan da Mekke'nin ileri gelenlerinden ve arkadaşı olan Velid lehine olayı kapatmaya çalışınca, Resûlullah (as) kendi şairlerinden Hassan b. Sabit'ten bu olayı şiirle hicvetmesini istemiştir. Hassan'ın alaylı şiirleri etkisini göstermiş ve Ebu Süfyan'ın akrabaları Ebu Uzeyhir'in intikamını almaya kalkışmışlardır.¹⁹⁶

Hz. Peygamber (as)' in teşvikinin yanı sıra zaten Araplarda şiir hayatın doğal bir parçası idi. Bu yüzden sahabelerin hemen hepsi şiirin memba ve madeni idiler. Hafız Fethuddin Muhammed b. Muhammed el-Endelusi (ö. 734/1334) bunları bir "Kaside-i Mimiye"de toplamış, sonra da bunu "Minehu'l-Mideh" veya "Fethu'l-Medh" adıyla şerh etmiştir. Sayıları iki yüz civarında olan bu şairleri eserinde alfabetik olarak vermiştir.¹⁹⁷

B. el-HANSA'NIN HAYATI

Hansa'nın asıl ismi Tumâdir (Ceylan)¹⁹⁸ olup lakabı Ümmü Amr'dır. Ancak o Hansa ismiyle şöhret bulmuş ve bütün kaynaklarda bu isimle anılmıştır.¹⁹⁹

¹⁹³ M. T. Derviş, s. 47.

¹⁹⁴ M. T. Derviş, s. 37.

¹⁹⁵ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 112.

¹⁹⁶ Muhammed Hamidullah, İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ. Ankara 2003. I.231.

¹⁹⁷ M. A. el-Kettani, I.362–363.

¹⁹⁸ F. Gabrielli, "al-Khansa", Encyclopaedia of İslam, Leiden 1978, IV, 1027

¹⁹⁹ Ş. Sami, "Hansa" Kamûsü'l-A'lam, III,2062; Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn-i Kuteybe. eş-Şi'r ve'ş-Şuara, thk. Hasan Temim-Muhammed A. el-A'rayân, Beyrut 1994. s. 343; İbn-i Fadlullah el-Ömeri, Mesaliki'l-Ebsar fi'l-Memaliki'l-Emsar, thk. Fuat Sezgin, Frankfurt 1988, s. 37; Muhammed Ali Tcbrizi, Reyhanetu'l-Edeb, Tahran 1335, I.311.

Hansa'nın babası; Amr b. eş-Şerid b. Rebah b. Yakde b. Useyye b. Hufaf b. İmru'l-Kays b. Behse b. Süleym b. Mansur'dur.²⁰⁰ Babası Beni Süleym kabilesinin reisi,²⁰¹ servet ve şöhret sahibi biriydi.²⁰²

Hansa'nın tam olarak adı ise; Ümmü Amr Tumadır bint Amr'dır.²⁰³ Hansa, Arapların en meşhur kadın şairi, mersiyecisi ve sahabelerden biridir.²⁰⁴ İsmi "büyük şairler (eş-şuarâu'l-fuhûl)" arasında anılır.²⁰⁵

Hansa'nın doğum tarihiyle ilgili kesin bir bilgi yoktur.²⁰⁶ Miladi 575 yılına doğru dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Aralarında Züheyr b. Ebi Sülma'nın da bulunduğu²⁰⁷ birçok şair yetiştirmiş olan Cahiliye dönemi kabilelerinden Mudar kabilesinin Beni Süleym koluna²⁰⁸ mensup olup Necd ahalisindedir.²⁰⁹ Hz. Peygamber (as), bu kabileyle akraba olmakla iftihar eder ve şöyle derdi: "Ben Kureyşli Fatımaların ve Süleym kabilesinden olan Atikelerin oğluyum."²¹⁰

Hansa "çekik ve kalkık burunlu" demek olan ahnes kelimesinin müennesidir. Bu ilgiyle kelime, eski Araplar arasında kadın güzelliğinde benzetme unsuru olarak geçen "yaban sığırı" anlamında da kullanılır. Bir başka görüşe göre ise; burnu çekik ve kalkık olduğundan tavşana benzetildiği için ona 'Hansa' denmiştir.²¹¹

Hansa, İslâm'dan önce varlıklı ve nüfuzlu bir aile içinde yetişmiş ve "muhadramun" şairleri arasında yer almıştır.²¹² Hansa, bütün hayatını fazilet ve edep bahçesinde geçirmiş biridir.²¹³ Beni Cuşem kabilesi reisi ve kabilesinin cesur kahramanlarından biri olan Dureyd b. Sımme, güzelliğin timsali olan, zekâsı ve zarafetiyle dikkati çeken Hansa'yı babasından istedi. Ancak Dureyd'i yaşlı bulduğu ve

²⁰⁰ A. Abdurrahman, Mu'cem, s.112; Muhammed b. Sellam el-Cumahî, Tabakatu's-Şu'ara, s. 48.

²⁰¹ A. el-İskenderi, M. İnani, el-Vasit, s. 156.

²⁰² Hansa, Divan, s. 5.

²⁰³ Ş. Sami, "Hansa" Kamûsû'l-A'lam, III,2062; İbn-i Kuteybe, eş-Şi'r ve's-Şu'ara, s. 343; el- Ömeri,

Mesaliki'l-Ebsar, s. 37; M. A. Tebrizi, I,311.

²⁰⁴ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 125.

²⁰⁵ Ş. Sami, "Hansa", Kamûsû'l-A'lam, III, 2062.

²⁰⁶ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 11

²⁰⁷ F. Krenkow, "Hansa," İA (MEB), İstanbul 1988, V/1,218.

²⁰⁸ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 125.

²⁰⁹ Ebu'l-Ferec el-İsfahani, el-Eğani, thk. Abdulali Muhennâ, Beyrut 1407, XV,72; F. Gabrielli, "al-Khansa", IV,1027.

²¹⁰ "انا ابن الفواطم من قريش و العواتك من سليم و في سليم شرف كثير" Bk. Ahmet b. Yahya b. Cabir Belazuri, Ensâbu'l-Eşraf, Tahkik: Süheyl Zekkâr-Riyad Zerkelî Beyrut 1996, II,195; İbrahim Avazayn, Divanu'l-Hansa (Ders ve Tahkik), Kahire 1985/1405, s. 11.

²¹¹ Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Hallikan, Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zaman, Beyrut, ts., VI,34; el-Muktetaf, "el-Hansa," Beyrut 1885, IX/10,622.

²¹² A. Ş. Ergin, "Hansa," DİA, XVI,46.

²¹³ O. Z. Soygiğit, s. 101.

onu beğenmediği için evlenme teklifini reddetti; kendi kardeşi Muaviye'nin ısrarlarına rağmen bu evliliği kabul etmedi, ayrıca Dureyd'i ve kabilesini hafife alan şiirler inşat etti. Daha önce de Bedr kabilesinin reisinin evlilik teklifini reddettiğini²¹⁴ ve gönlünün amcası oğlunda olduğunu belirterek kendi kabilesiyle övündüğü meşhur "Raiyye"sini söyledi. Cahiliye adetlerine göre kabile bağına çok önem verdiği anlaşılan Hansa, Beni Süleym kabilesinden Revaha b. Abduluzza ile evlendi.²¹⁵ Arap edebi kaynakları Revaha b. Abduluzza'nın kumarbaz ve malını hesapsızca dağıtan müsrif biri olduğunu; Hansa'nın mutlu bir evlilik yaşamamış olduğunu ve Abdullah (Ebu Şecere)'in²¹⁶ dünyaya gelmesinden sonra boşandığını;²¹⁷ başka rivayetler ise, Hansa'nın Revaha b. Abduluzza ile Revaha'nın ölümüne kadar evli kaldığını haber vermektedir.²¹⁸ Hansa'nın oğlu Abdullah, Hz. Peygamber (as)'ın vefatından sonra ortaya çıkan dinden dönme hareketlerinin önlenmesinde önemli katkılarda bulunmuştur.

Hansa, Revaha'nın vefatı üzerine yine kendi kabilesinden Mirdas b. Ebu Amir ile evlenmiş ve bu evlilikten de Yezid, Muaviye ve Amr adlarında üç oğlu ile Amra adında bir kızı olmak üzere dört çocuğu olmuştur.²¹⁹ Bir başka görüşe göre ise Mirdas b. Ebu Amir'den altı çocuğu olmuştur.²²⁰

Hansa'nın, biri öz kardeşi Muaviye, diğeri baba bir kardeşi Sahr olmak üzere iki kardeşi vardı. Hansa'nın, cesaret ve cömertliğiyle tanınan, kendisinden büyük destek gördüğü kardeşi Sahr'ı daha fazla sevdiği anlaşılmaktadır. Hansa'nın kardeşleri, kendi kabilesi Beni Süleym ile Murra ve Esed kabileleri arasında yapılan savaşlarda öldürülmüştür. Hansa kardeşlerinin öldürülmesine, özellikle de kardeşi Sahr'ın ölümüne çok üzölmüştür. Hansa,²²¹ mezarlarının başında, onların mertlik ve cömertliklerini sayıp dökmüş, mersiyeler söylemiş ve bu mersiyeleriyle edebiyat tarihinde büyük bir şöhet kazanmıştır.

İslâm dini ortaya çıktığında çocukları ve kabile mensupları ile birlikte miladi 629'da Müslüman olan Hansa, Resul-i Ekrem ve daha sonra Hz. Ömer ile götürüştü.²²²

²¹⁴ F. Krenkow, "Hansa," İA (MEB), V/1,219.

²¹⁵ A. Ş. Ergin, "Hansa," DİA, XVI.46.

²¹⁶ İbn-i Kuteybe, eş-Şî'r ve'ş-Şu'ara, s. 218.

²¹⁷ Hansa, Divan, s. 6.

²¹⁸ F. Krenkow, "Hansa", V/1,219.

²¹⁹ F. Krenkow, "Hansa", V/1,219; el-Muktetaf, "el-Hansa." IX/10.620.

²²⁰ F. Gabrielli, "al-Khansa", IV,1027.

²²¹ F. Gabrielli, "al-Khansa", IV,1027.

²²² F. Gabrielli, "al-Khansa", IV,1027.

Kaynaklarda belirtildiğine göre Resul-i Ekrem onun şiirlerini beğenirdi²²³ ve ona seslenerek, “Haydi ey Hunas!” diye eliyle işaret ederek şiir okumasını isterdi.²²⁴ Hz. Ömer de onun şiirlerini ve şiirlerinin belagatini beğendiğini ifade etmiştir. Hz. Ömer zamanında 16/637 yılında dört oğluyla beraber Kadisiye Savaşı'na katılmıştır. Bu savaşta Hansa, oğullarına, “ebedi hayatta, Allah'ın nimetlerine erişebilmek için savaşın en şiddetli anında ileri atılmalarını ve İslâm dini uğruna ölünceye kadar savaşmalarını,” tavsiye etmiş ve bu savaşta dört oğlunu da şehit vermiştir. Oğullarının şahadet haberini alınca: “Onların şahadetiyle beni şereflendiren Allah'a hamd olsun. Yüce Rabbim, beni de onlarla beraber rahmetinin gölgesinde birleştirtsin!” diye dua etmiştir. Kardeşi Sahr'ın ölümüne üzüldüğü kadar çocuklarının ölümüne üzülmemiştir.²²⁵

Hansa, çocuklarının Kadisiye savaşında şehit olmasından sonra Hz. Ömer tarafından ayda 200 dirhem maaşa bağlanmıştır.²²⁶

Hansa, İslâmiyet'i kabul ettikten sonra Cahiliye adetlerini bırakmış olmasına rağmen kardeşlerine ve Mudar kabilesinin büyüklerine ağıt yakmayı sürdürmüştür. Hansa'nın yüzünde matem gören Hz. Ömer, kendisine: “Niçin ağlıyorsun, onlar şimdi cehennem odunu!” deyince, Hansa, “Bu durum onlara olan hüznümü bir kat daha artırıyor, ben daha önce öldürdükleri (intikam) için acıyordum; bugün ise ateşte oldukları için ağlıyorum” cevabını vermiş ve şu şiiri söylemiştir:²²⁷

وقاعة والنعش قد فات خطوها   لتدركه يا لهف نفسي على صخر
الا تكلت ام الذين غدوا به   الى القبر ماذا يحملون الى القبر

“(Hansa) söylüyor ki; cenaze gitti artık, nefsim ona ulaşamaz. Onu kabre alıp götürmeleri anneleri terk etsin. Onlar kimi kabre alıp götürdüklerini bilmiyorlar mı?”

Aynı şekilde Hz. Aişe'nin uyarılarına rağmen, kardeşi Sahr'ın anısına sadakatle bağlı kalmış, bir Cahilliye âdeti olarak çıplak vücuduna kıldan yelek (sıdar) giymeye devam etmiştir.²²⁸ Muaviye b. Ebu Süfyan zamanında badiyede,²²⁹ bir rivayete göre hicri 24. yılda²³⁰, başka bir rivayete hicri 42. yılda vefat etmiştir.²³¹ Mezarının nerde

²²³ el-Muktetaf. “el-Hansa,” IX/10.624.

²²⁴ A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 125.

²²⁵ el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit, s. 156.

²²⁶ M. Esad, s. 197.

²²⁷ Ahmed b. Muhammed İbn-i Abdirabbih, el-İkdu'l-Ferid, Beyrut 1989, s. 195.

²²⁸ A. Ş. Ergin, “Hansa,” DİA, XVI.46.

²²⁹ A. el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit, s. 156.

²³⁰ İsfahani, el-Eğani, XV.72.

²³¹ A. Abdurrahman, Mu'cem, 112; A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 125; İsfahani, el-Eğani, XV.72.

olduğu konusunda ise ihtilaf vardır. Bir rivayete göre Useyb Dağı'nın yanında gömülmüştür. Useyb Dağı Rum diyarında meşhur bir dağdır. Bu dağ meşhur şair İmru'l-Kays b. Hucr'a nispetle bilinir. Kuvvetle muhtemel olan diğer bir rivayete göre ise; Useyb, Hicaz'da bir dağ olup, Hansa, bu dağın yanında medfun olan kardeşi Sahr'ın mezarı yanında defnedilmiştir.²³²

C. el-HANSA'NIN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Hansa, Arap edebiyatında kadın şairlerin en önde geleni kabul edilir. Şiirlerinin çoğunu Cahiliye devrinde ve Müslüman olmadan önce söylediği için, bu şiirlerinde İslâm dininin etkisi pek görülmez.²³³ Erkeklerle beraber katıldığı savaşlarda, gördüğü kahramanlık sahnelerini kadın duygusallığı ile ve sade bir dille anlatmıştır.²³⁴ Hansa, özellikle mersiye türünde sembol haline gelmiştir.²³⁵ Kardeşleri ölmeden önce nadiren ve kısa şiirler söylerdi. Kardeşlerinin ölümü üzerine duyduğu derin elem ve kederi anlatan Hansa, samimi hisleriyle bütün şairlik ustalığını ortaya koymuştur. Hansa, bazen hicivler veya hikmetli sözler söylemekle beraber genellikle mersiye söylemiştir. Çünkü hüznünü ancak söylediği mersiyeyle dindirebilmiştir.²³⁶

Hansa'nın şiirleri beyitler, kısa kasideler ve parçalar halinde olduğu için Cahiliye devrinin uzun kaside türünden ayrılır. Fakat bu husus, ayrıca konularının mersiye, methiye, savaş sahneleri ve tabiat tasvirleriyle sınırlı olması onun şiirlerinin edebi değerine bir noksanlık getirmemiştir. Hansa'nın Ukaz panayırına katıldığı, kardeşi Sahr için söylediği mersiyeyi Nabiğa ez-Zübyani'ye okuduğu ve kasidenin onun tarafından beğenildiği rivayet edilmekteyse de Nabiğa'nın Sahr'dan on yıl kadar önce öldüğü dikkate alınırsa bu rivayetin gerçek olmadığı anlaşılır.²³⁷ Ancak Hansa, vaktiyle Nabiğa ez-Zübyani'nin başkanlığını yaptığı heyet tarafından Ukaz'da düzenlenen şiir yarışmasına katılmıştır.²³⁸ Hatta bu yarışmaların birinde, Hassan b. Sabit'in bir beytinde sekiz hata bulması onun titiz bir şiir tenkitçisi olduğunu gösterir ki, bu olayın Arap şiir

²³² İbn-i Hallikan, VI.34.

²³³ F. Krenkow, "Hansa", İA (MEB), V/1,219

²³⁴ A. Ş. Ergin, "Hansa," DİA. XVI.47.

²³⁵ Mahmud Esad, Tarih-i Din-i İslam, sadeleştiren: A. Lütfi Kazancı - Osman Kazancı, İstanbul 1983, s. 196.

²³⁶ A. el-İskenderi - M. İnani, el-Vasit, s. 156.

²³⁷ A. Ş. Ergin, "Hansa," DİA. XVI.47.

²³⁸ Reşid Yusuf Ataullah, Tarihu'l-Adâbi'l-Arabiyye, thk. Ali Necip Atvi, Beyrut 1985 s. 142.

tenkidi tarihinde müstesna bir yeri vardır.²³⁹

1. el-Hansa'nın Yaşadığı Dönemde Kadın Şairler

Câhiliye devri toplumunda çeşitli sahalarda başarılı olmuş kadınların bulunduğu bilinmektedir. Bu kadınlar zaman zaman erkekleri de geride bırakacak kadar yükselmişlerdir. Dolayısıyla Câhiliye döneminde kadınlar kendilerine şiirde önemli bir yer edinmişler ve bu dönemde onlarca kadın şair yetişmiştir.²⁴⁰

Bu sebeple kadınlar da erkekler gibi çoğu defa şiir söylemek veya tenkit etmek suretiyle şairlerin birbirlerine üstünlüklerini tayin ve tespit etmek için meclis kurarlar ve hakemlik yaparlardı.²⁴¹ Bu konuda çokça zikredilen bir olay: İmru'l-Kays ile Alkame arasında yapılan şiir yarışmasında hakem tayin edilen ve kocası aleyhine karar veren Ümmü Cündeb olayıdır. Bu hanımın şiirdeki ustalığına bir delil olarak gösterilen bu durum özetle şöyle cereyan etmiştir: İmru'l-Kays ile Alkame arasında öteden beri süregelen bir rekabet vardı. Bunlardan hangisinin daha şair olduğu hususu hep tartışılırdı. Nihayet ikisi de İmru'l-Kays'ın hanımı Ümmü Cündeb'in huzurunda yarışmayı ve hakem olarak onun vereceği karara saygı göstermeyi kabul etmişlerdir. Ümmü Cündeb, ikisinden de aynı vezin ve kafiye üzerine at tasvirine dair birer kaside söylemelerini istemiştir. İmru'l-Kays ve Alkame birer kaside inşat ederler. Üstün edebi yeteneğini kullanan Ümmü Cündeb inşat edilen beyitleri dikkate alarak son derece objektif davranarak kocasının aleyhine bir kararla Alkame'yi birinci ilan eder.²⁴²

Bunun dışında kadın şairler Ukaz panayırı gibi çeşitli panayırılarda erkeklerle yapılan şiir müsabakalarına katılırlardı. Üstelik bu kadınların birçoğu erkekleri dahi geride bırakacak kadar şiir inşat etme konusunda yetenekli ve söz sahibi olduklarını gösteren önemli olaylar vardır.²⁴³ İleride anlatacağımız Hansa ile Hassan b. Sabit arasında geçen ve Hansa'nın şiir tenkidi ile şiir inşat etmedeki ustalığını anlatan olay, kadınların panayırılarda şiir inşat etmedeki ustalığını gösteren önemli bir örnektir.²⁴⁴

²³⁹ A. Ş. Ergin, "Hansa," DİA, XVI,47.

²⁴⁰ Rıza Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul 2004, s. 24; M. T. Derviş, s. 62.

²⁴¹ M. Esad, s. 188.

²⁴² Kadri Yıldırım, Kadın Şairler ve Şiirleri (Câhiliye Dönemi), İstanbul 2003 s. 101-102; İmru'l-Kays ile Alkame arasındaki bu şiir rekabetine dair rivayetleri Mahmud Esad (Tarih-i Din-i İslam, s. 212'deki dipnotta) bir hurafe olarak görür ve reddeder. Sözde tek yönden bir bakış ile bir atın tasviri hakkında birer şiir tasvir etmişler ve İmru'l-Kays'ın karısı Ümmü Cündeb'i hakem yapmışlar, o da Alkame'yi tercih etmiş, bu da onun boşanmasına sebep olmuştur.

²⁴³ R. Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, s. 25-26.

²⁴⁴ R. Y. Atullah, Adâbi'l-Arabiyye, s. 142-143.

Câhiliye ve Hz. Peygamber toplumunda kamuoyu oluşturmada çok etkili olan şiirin, düşmana karşı bir silah olarak kullanıldığı ve bu dalda da söz sahibi kadınların olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Esmâ binti Mervan, Hind binti Utbe (Ebu Süfyan'ın karısı) nin Müslümanların aleyhine şiirler inşat ettikleri ve yine Mekke'deki bazı kadınların Hz. Peygamber (as)'i hicveden şiir ve şarkılar söyledikleri rivayet edilmektedir.²⁴⁵

Aslında Araplarda şairlik yaratılış icabı bulunduğundan kadınlardaki bu yetenek de dâhil olmak üzere umumi idi. İçlerinden şiir söylemeyenler pek az bulunur. Onlar da en azından şairlerinin meclisinde bulunur, şiirden nasiplerini alırlardı. Birçokları daha çocuk yaşlarda iken edebiyat ve şiir hakkında hiç bilgi almaksızın şiir tanzim ederlerdi. Her kim şiire yönelmeden büyürse onun için bir kusur ve mensup olduğu kabile için bir ayıp sayılırdı.²⁴⁶

Kısacası şiirin Câhiliye ve Hz. Peygamber devri kadınları arasında yaygın olduğu ve kadınların şiirin her dalında söz sahibi oldukları görülmektedir. Hansa'nın yaşamış olduğu Câhiliye ve İslâm döneminde yaşamış olan onlarca kadın şaire rastlanmaktadır. Burada Câhiliye döneminde ve İslâm'ın ilk döneminde yaşamış olan bazı kadın şairleri zikretmek istiyoruz.

a. Câhiliye Döneminde Yaşamış Olan Bazı Kadın Şairleri

I. **Âmine binti Vehb** (ö. 577 m.[?]): Hz. Peygamber'in annesidir. Babası b. Abdümenaf Kureyş kabilesinin, annesi ise Bere binti Abdülluzâ da aynı kabilenin Benî Abdudâr koluna mensuptur. Muhtelif kaynaklar, Vehb'in Benî Zühre'nin hatırı sayılır bir siması olduğunu, kızı Âmine'nin de yüksek bir mevkiye sahip bulunduğunu kaydederler.²⁴⁷

Âmine'nin doğum tarihi hakkında kaynaklarda bilgi yoktur. Ancak onun genç yaşta evlendiği şüphesizdir. Evlenmesi, Abdulmuttalib'in, oğlunu da yanına alarak Âmine'yi babası Vehb'den istemesiyle gerçekleşmiştir.²⁴⁸

Âmine, Hz. Peygambere hamile kaldıktan bir süre sonra Abdullah vefat etmiştir. Âmine, doğumdan sonra çocuğunu bir süre yanında tutmuş, ardından da

²⁴⁵ R. Savaş, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, s. 26.

²⁴⁶ M. Esad, s. 188.

²⁴⁷ Bekir Topaloğlu, "Âmine," DİA, İstanbul 1991, III.63.

²⁴⁸ B. Topaloğlu, "Âmine", DİA, III.64.

sütanneye vermiştir. Muhtemelen dört yaşlarında onu tekrar yanına almış ve iki yıl daha onunla beraber kalmıştır.²⁴⁹

Hız. Peygamber altı yaşında iken Âmine, oğlu ve Ümmü Eymen adındaki cariyesiyle birlikte Medine'ye gitmek üzere yola çıkmıştır. Yolculuğun amacı, Abdulmuttalib'in annesi dolayısıyla ailenin dayıları sayılan Benî Neccar mensuplarını ve Abdullah'ın kabrini ziyaret etmektir. Ancak Âmine Medine'de bir ay kaldıktan sonra Mekke'ye dönerken çok genç yaşta Ebva'da vefat etmiştir (576/577)²⁵⁰

Hız. Peygamber (as)'in annesi olarak, daha çok sosyal konumu ve asaleti ile siyer ve tarih kaynaklarında yer alan Âmine, edebiyat uzmanları tarafından aynı zamanda çok güzel şiir söyleyen bir şair olarak kabul edilmektedir.²⁵¹ Âmine'nin kocası Abdullah'ın ölümü üzerine söylediği mersiye'nin ilk beyti:²⁵²

عفا جانب البطحاء من قرم هاشم وحلّ بلد خارجا فى الغمام
عشية راحوا يحملون سريرة تعاورة أصحابه فى التزاحم

“Batha tarafı Haşimoğulları'nın meşhurundan boş kaldı,
(Abdullah) kefenler içinde çıkıp kabrin lâhdinde yer aldı
Akşamleyin arkadaşları naşını taşıyarak yürüdüklerinde,
Elden ele dolaştırıyorlardı kalabalık ve izdiham içinde.”

II. Celile binti Murre: Bekr kabilesinden Murre b. Şeyban'ın kızıdır. En küçükleri Cessâs b. Murre olmak üzere on kardeşli kalabalık bir aile içinde büyümüştür.²⁵³ Celile, Tağlib kabilesinin lideri Kuleyb ile evlenmiştir.²⁵⁴

Celile'nin evliliği, Tağlib ile Bekr kabileleri arasında meydana gelen ve aralıklarla tam kırk yıl süren Busûs savaşıyla bozulmuştur. Bu savaşta Celile'nin kocası Kuleyb, kardeşi Cessas b. Murre tarafından öldürülmüştür.²⁵⁵

Bu olayla birlikte Celile'nin hayatında huzursuzluk ve istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Katilin kız kardeşidir diye evinden kovulmuş, kabilesinin yanına dönmek

²⁴⁹ B. Topaloğlu, “Âmine”, DİA, III,64.

²⁵⁰ Belazuri, Ensâb, I,103; B. Topaloğlu, “Âmine.” DİA, III,64.

²⁵¹ K. Yıldırım, Kadın Şairler ve Şiirleri, s. 118.

²⁵² Belâzürî, Ensâb, I,101; K. Yıldırım, Kadın Şairler ve Şiirleri, s. 118.

²⁵³ K. Yıldırım, Kadın Şairler ve Şiirleri, s. 132.

²⁵⁴ İsfahânî, el-Ağani, V,35.

²⁵⁵ İsfahânî, el-Ağani, V,39; P. K. Hitti, İslam Tarihi, I.135; Ebû İsmail b. el-Kasım el-Kâfi el-Bağdadî, Kitabu'l-Emali, Beyrut, ts., II.133.

zorunda kalmış ve kardeşi Cessâs'ın m. 534 yılında öldürülmesine kadar onun yanında kalmıştır. Cessâs'ın öldürülmesinden on altı yıl sonra Celile, m. 540'da ölmüştür.²⁵⁶

Celile, fesahat ve belagatte ileri seviyede bir Câhiliye şairi olarak kabul edilir.²⁵⁷

يا ابنة الأقسام إن لمت فلا   تعجلى باللوم حتى تسالى
فإذا أنت تبييت الذي   يوجب اللوم فلومي واعذلي

“Ey falancaların kızı! Beni kınamak istersen,

Bir şeyler sormadan bunda acele etme sen

Eğer kınanmamı gerektiren bir şey bulursan

O zaman beni kına ve yap neler yapacaksan”²⁵⁸

b. Hz. Peygamber Döneminde Yaşamış Olan Bazı Kadın Şairler

I. Atike binti Abdulmuttalib: Ümmü Abdillah Atike bint Abdulmuttalib b. Haşim el-Haşimiyye. (Hz. Peygamber (as)’ın halasıdır.) Atike, Hz. Peygamber (as)’ın zevcelerinden Ümmü Seleme’nin babası Ebu Ümeyye b. Muğire el-Mahzumi ile evlenmiştir.

Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemektedir. Abdulmuttalibin bütün kızları gibi Atike de şairdir. Günümüze kadar intikal eden şiirlerden biri de babası hakkında söylediği mersiyedir. Abdulmuttalib son günlerinde altı kızını da yanına çağırıp ölümünden sonra kendisi için nasıl mersiyeler söyleyeceklerini onlardan dinlemek istemiş, bunun üzerine her biri babalarını öven birer şiir söylemiştir.²⁵⁸

Hz. Peygamber (as) hakkında medh ve mersiyeleri de olduğu rivayet edilmektedir.²⁵⁹

Atike babası Abdulmuttalib’e mersiyesi:

ا عيني جودا ولا تبخلا   بدمعكما بعد نوم النيام
ا عيني واسحنفرا واسكبا   وشوبا بكاءكما بالتدام
ا عيني واستخرطا واسجما   على رجل غير نكس كهام
على الجحفل الغمر فى الناعبات   كريم المساعى وفى الذمام

“Ey iki gözüm, ölüm uykusundan sonra yaşlarınızla ağlayınız ve cimrilik etmeyiniz.

Ey gözlerim, çok gözyaşı dökünüz, dökünüz ve ölüye ağlayan kadınların yüzlerini vurarak ağlamasına karıştırınız.

²⁵⁶ K. Yıldırım, Kadın Şairler ve Şiirleri, s. 133.

²⁵⁷ K. Yıldırım, Kadın Şairler ve Şiirleri, s. 134.

²⁵⁸ Mustafa Fayda, “Atike binti Abdulmuttalib”, DİA, İstanbul 1991, IV.73.

Ey gözlerim, gözyaşlarınızı çokça biriktiriniz; yaşlı, başkasına yük olan bir kimse gibi olmayan bir adamın üzerine akıtınız.

Büyük adam, belalı işlere dalan keremler sahibi, ahdini yerine getiren, hakkı veren ve hakkını alan kimse üzerine.”²⁶⁰

II. Atike binti Zeyd: Atike binti Zeyd b. Amr el-Kureşiyye (ö. 40/660). Aşere-i mübeşşereden Said b. Zeyd’in kız kardeşi ve İslâmiyet’i ilk kabul eden şair kadın sahabilerden birisidir.²⁶¹

Hiz. Ebu Bekir’in oğlu Abdullah, Hiz. Ömer, Hiz. Ömer’in büyük kardeşi Zeyd b. Hattab, Zübeyr b. Avvam ve bazı rivayetlere göre-Hiz. Ali’nin oğlu Hiz. Hüseyin ile evlenmiştir.²⁶²

Vefat eden her kocası için mersiyeler söyleyen ve şiirleri örnek (şahit) olarak gösterilebilecek kadar iyi bir şaire olan Atike’nin Hiz. Peygamber hakkında da mersiyesi vardır.²⁶³

امست مراکبه او حشت   وقد کان یرکبها زینها
و امست تبکی علی سید   تردد عبرتها عینها

“Binekleri yalnızlıktan üzgün hale geldi. O (as) bineklerine bindiği zaman binekleri güzelleştiriyordu.

Bineklerin bu hali sahibine yapılan ağıtları arttırırdı ve gözyaşlarının sürekli akmasına neden olurdu.”²⁶⁴

III. Erva binti Abdulmuttalib: Ümmü Tuleyb Erva binti Abdulmuttalib el-Haşim el-Kureşiyye (ö. 15/636). Hiz. Peygamber (as)’ın halasıdır.

Annesi Fatıma binti Amr b. Aiz olan Erva, Hiz. Peygamber (as)’ın babası Abdullah ile ana-baba bir kardeştir. Mekke döneminde Müslüman olmuş ve Medine’ye hicret etmiştir.²⁶⁵ Söylediği şiirlerle İslâm’ı desteklemiş ve oğlu Tuleyb’i İslâm’a hizmet yolunda desteklemiş ve teşvik etmiştir.²⁶⁶

²⁵⁹ Ebu Abdillâh Muhammed İbn-i Sa’d, *et-Tabakatu’l-Kübra*, Beyrut, ts., II,326–327.

²⁶⁰ İbn-i Hişam, I,229.

²⁶¹ Asri Çubukçu, “Atike binti Zeyd”, *DİA*, İstanbul 1991, IV,73–74.

²⁶² A. Çubukçu, “Atike binti Zeyd”, *DİA*, IV,73–74; Reckendorf, “Atike”, *İA (MEB)*, İstanbul 1979, II,2.

²⁶³ A. Çubukçu, “Atike binti Zeyd”, *DİA*, IV,73–74.

²⁶⁴ İbn-i Sa’d, II,332.

²⁶⁵ Selman Başaran, “Erva binti Abdulmuttalib”, *DİA*, İstanbul 1995, XI,317.

²⁶⁶ R. Savaş, *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 51.

Babası Abdulmuttalib ve Hz. Peygamber (as) için mersiyeler inşat etmiştir.²⁶⁷

Babası Abdulmuttalib için mersiyesinden bir bölüm:

بكت عيني وحق لها البكاء   على سمح سجيته الحيا
على سهل الخليفة ابطحى   كريم الخيم نيته العلاء
عنى الفياض شيبه ذى المعالى   ابيك الخير ليس له كفا

“Gözüm ağladı, ona tabiatı hayâ olan cömert kişi üzerine ağlamak bir hak oldu.

Mekke'nin iki vadisinin yumuşak huylusu, kerim tabiatlı, yüce niyetli kişisi üzerine ağladı.

Çok tanınmış, şeref, şanlar sahibi, kendisi-için misil olmayan baban Şeybe üzerine.”²⁶⁸

2. el-Hansa'nın Kadın Şairler Arasında ve Arap Şiirindeki Yeri

Denilir ki: Mersiye şiirinin şairi el-Hansa'dır.²⁶⁹ Nabiğa ez-Zübyani de Hansa hakkında şöyle demiştir: “el-Hansa insanların ve cinlerin bile en şairidir.”²⁷⁰

Hansa'nın şiirlerindeki incelik, lafızlarının güzelliği ve cümlelerinin hoşluğu ne İslâm öncesi ne de İslâm sonrası Arap şiirinde pek rastlanmaz. Bu nedenle Arap şairleri arasında hakkıyla tam merkezde bir yer edinmiş ve şuarau'l-fuhûl (büyük/üstad şair) ünvanını almıştır.²⁷¹ Mersiyeden söz edildiğinde onun ismi de mersiye ile bağlantılı olarak muhakkak zikredilir.²⁷² İlk büyük Arap mersiye şairi olarak kabul edilen²⁷³ Hansa ile erkeklerden dahi onunla boy ölçüşecek şair gösterilemez.²⁷⁴ Çünkü Cahiliye devrinde çok sevdiği kardeşi Muaviye'nin Ben-i Murre b. Ğatafan kabilesi tarafından öldürülmesinden dolayı intikam peşinde koşarken diğer kardeşi Sahr'ın da Ben-i Esed kabilesi tarafından öldürülmesi,²⁷⁵ Hansa'ya büyük bir üzüntünün çökmesine sebep olmuş ve Hansa'nın şairliğinde daha fazla dikkat çeken bir patlama meydana getirmiş.²⁷⁶ Bu durum Hansa'nın şiirlerini etkilemiş ve mükemmel şiirlerin doğmasına sebep olmuştur.²⁷⁷ Hansa'nın şiirleri göz önüne alındığında, şairlerin çoğu, Hansa'dan

²⁶⁷ İbn-i Sa'd, II,325.

²⁶⁸ İbn-i Hişam, I,232.

²⁶⁹ Hansa, Divan, s. 5.

²⁷⁰ Hansa, Divan, s. 5.

²⁷¹ Ahmet Hasan ez-Zeyyat, Tarihi'l-Edebi'l-Arabi, b.y.y. ts., s. 100

²⁷² Hansa, Divan, s. 5.

²⁷³ Van Gelder, “al-Khansa” Encyclopedia of Arabic Literature, Londra 1998, II,435.

²⁷⁴ Hansa, Divan, s. 5.

²⁷⁵ Muhammed b. Sellam el-Cumali, Tabakatu's-Şu'ara, s. 51.

²⁷⁶ M. Esad, s. 197.

²⁷⁷ Hansa, Divan, s. 5.

önce veya sonra daha iyi şiir ve mersiye söyleyen kadın şair yoktur, derler.²⁷⁸ Mehmet Akif de, “Hansa, Arapların en büyük şairlerinden biridir,” der.²⁷⁹ Bazı şairler, Leyla el-Ahyaliyye’yi Hansa’dan daha iyi bir şair olarak görseler de, mersiye konusunda Hansa’yı geçemediğini söylerler.²⁸⁰

Beşşar b. Bürde: “Hiçbir kadın şair yoktur ki şiir söylesin ve o şiirlerde bir noksanlık ortaya çıkmasın.” der.

Beşşar’a sorulmuş: “Peki ya Hansa?”

Beşşar b. Bürde: “O, mükemmel olanı yendi.” demiştir.²⁸¹

Hansa’nın şiirleri, İslâm şairlerinin nazarında olduğu kadar Cahiliye şairlerinin nazarında da değerliydi. Hansa, Ukaz panayırında, Nabiğatü’z-Zübyani’nin başkanlığında şu şiirini okumuştur.²⁸²

قذى بعينيك ام بالعين عوار   ام ذرقت اذ خلت من اهلها الدار
تبكي لصخر هي وقد ولهت   ودونه من جد يدالترب استار
كي خناس على صخر وحق لها   اذ رابها الدهر ان الدهر ضرار
صخر ورا د ماء قد تناذره   اهل الموارد مافى ورده عار
مشى السبنتى الى هيجاء معضمة   له سلاح انياب واطفار

“Gözünde bir saman çöpü mü, yoksa benim gözümde mi bir hastalık var? Veya içinde yaşayanlardan boş kalan ev (mesken) midir bana gözyaşı döktüren.

Onun (Sahr) adının söylendiğini işittiğim zaman gözüm, üzüntüden gözyaşından bir sel boşaltıyor da yanaklarımın üzerine akıyor. Çünkü mezar toprağının bir ölü gibi örtüp gizlediği (kardeşinden) mahrum kalmıştır.

Hansa, Sahr için ağlıyor ve bu hakkıdır da. Çünkü zalim kader onu musibete uğratmıştır. Ey Sahr! Su (ölüm) bazılarına ulaşır. Kendisine su (ölüm) ulaşmış olanların bu durumunda (ölümünde) utanç verici bir durum yoktur. Ölüm dişleri ve pençeleri ile iki silahı olan kaplan gibi şiddetli bir savaşa yürümektir.”

Bu beyti okuduğunda, Nabiğa, eğer senden önce Ebu Buseyr (yani A`şa) bana şiir okumasaydı, seni zamanın şairlerinin hepsinin üstünde ve önünde sayardım, demiştir.²⁸³ Hassan b. Sabit, Nabiğa’nın bu sözü üzerine sinirlendi ve Hansa ile Hassan

²⁷⁸ A. el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit, s. 157; A. el-İskenderi – A. Emin, el-Mufassal, s. 125.

²⁷⁹ Mehmet Akif Ersoy, “el-Hansa,” Sırat-ı Müstakim, sayı. 157, s. 5.

²⁸⁰ İbn-i Kuteybe, eş-Şi’r ve’ş-Şuara, s. 296; A. el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit, s. 157.

²⁸¹ A. el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit, s. 157.

²⁸² Hansa, Divan, s. 49; A. el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit, s. 157.

²⁸³ el-Muktetaf, “el-Hansa,” Beyrut 1882, VI/1.47; M. Esad, s. 196.

b. Sabit arasında Hansa'nın şiir tenkidindeki ustalığını gösteren önemli bir olay gerçekleşti.²⁸⁴

Hassan b. Sabit şöyle dedi: "Ben senden de (Nabiğa'dan) ondan da (Hansa'dan) daha şairim."

Nabiğa, Hansa'ya döndü ve: "Cevap ver ey Hansa." dedi.

Hansa, Hassan b. Sabit'e döndü ve: "Senin az önce okuduğun kasidenin bir beytindeki hataları bulabilirim." dedi ve Hassan'ın okuduğu kasidenin ilk beytini dikkate alarak:

لنا الجففات الغر يلمعن في الضحي و اسيافنا يقطن من نجددما

"Bizimkuşlukta parıl parıl parlayan beyaz tencerelerimiz var; kılıçlarımız da şereflerimizden dolayı kan damlalarına oluk oluyor."

Hansa, Hassan b. Sabit'e: "Övündüğün bu beytinde sekiz hatan ortaya çıktı." der.

Hassan b. Sabit: "Nasıl?" der.

Hansa: "Dedin ki الجففات (kâseler), ondan (10) fazla bir şey ifade etmez. Eğer الجفان demiş olsaydın ondan (10) daha fazla çokluk ifade ederdin. الغر (kılıcın keskin tarafı), الغرة kılıcın bir yönünün beyazlığını ifade eder; eğer البيظ demiş olsaydın daha geniş anlamlı olurdu. Yine يلمعن (parlıyor), اللمعان (parıltı), bir şeyin başka bir şeyin ardından gelmesidir. Oysa يشرقن (parlıyor), demiş olsaydın اللمعان (parlama) göre daha devamlı olurdu. Eğer بالضحى (kuşlukta) dedin, eğer بالدمى (karanlıkta) demiş olsaydın daha açık ifade etmiş olurdun, çünkü karanlık ile parıltı birbiriyle daha çok ilgilidir. Ve yine dedin ki, اسياف (kılıçlar), oysa bu kelime ondan (10) daha fazla kılıç olmadığını gösterir; eğer ki سيوف (kılıçlar) demiş olsaydın daha fazla kılıç olduğunu ifade etmiş olurdun. Bir başka hatan da يقطن (damlıyor) diyorsun, يجرين (akıyor) demiş olsaydın daha fazla kan döküldüğünü ifade ederdin. دما (kan) dedin, oysa الدماء، الدم 'den daha çoktur yani kan ve kanlar." Bunun üzerine Hassan b. Sabit sustu ve cevap vermedi. Hansa'nın şairliği ve şiirleri sadece kendi döneminde değil sonraki dönemlerde de geçerlidir.

Cerir'e²⁸⁵ soruldu: "İnsanların en şair olanı kimdir?"

Cerir: "Hansa olmasaydı ben derdim."

Denildi ki: "Niçin seni geçti?"

Cerir: "Şu sözleriyle:"

²⁸⁴ R. Y. Atullah, Adâbu'l-Arabiyye, s.143; M. A. Ersoy, "el-Hansa," s. 5.

ان الزمان (وما يفني له عجب) ابقى لنا ذنبا واستوصل الراس
ان الجديد ين في طول اختلافهما لا يفسدان ولكن يفسد الناس

“Zaman! Bazı şeyleri nasıl da yok ediyor.

Bize kalan günahlarımız ve bize yetişendir (ölüm).

Gece ve gündüzün farklı uzunlukları birbirini düzenle takip ediyor.

Kendisi (zaman) bozulmaz ancak, (zaman) insanları bozar.”²⁸⁶

Bir başka rivayette ise:²⁸⁷ Cerir muasırlarına, seleflerinin şiirlerini inşat ederken, sıra Hansa’ya gelince susarmış. “Niye sustun?” sorusuna karşı: “Hansa’nın şiirleri hakkında mütalaa yürütmek benim haddim değil.” diyormuş.

Bunun dışında, Nabiğa, Cerir ve Beşşar, Hansa’nın şiirlerinin, erkeklerin şiirlerinden bile daha üstün olduğunu söylerler. Çünkü onun şiirlerinde, erkeklerin şecaati ve kadın olmanın verdiği şefkat var.²⁸⁸ Hansa, mersiye tarzı şiirlerde oldukça başarılı kabul edilir.²⁸⁹ Hansa’nın şiirleri, çağdaşlarının şiirleriyle mukayese edildiğinde, onun eserlerinde diğerlerinin şairane güzelliklerinin bulunmadığı söylenir. Buna karşılık Hansa’nın daha samimi bir şekilde kedere tercüman olduğu, bundan başka aynı düşünceleri ve fikirleri tekrarlamasında yek-nesaklık olduğu dile getirilir.²⁹⁰

²⁸⁵ Cerir b. Atıyye (ö. 110/728 [?]): Emeviler devrinde eski üslubu devam ettiren büyük hiciv şairi: bkz. Zülfikar Tüccar, “Cerir b. Atıyye.” DİA, İstanbul 1993, VII.412–413.

²⁸⁶ A. el-İskenderi – M. İnani, el-Vasit. s. 157.

²⁸⁷ Mehmet Akif, “el-Hansa,” s. 5.

²⁸⁸ A. H. ez-Zeyyat, Tarihi’l-Adâbi’l-Arabî, s. 100

²⁸⁹ F. Gabrielli, “al-Khansa”, IV.1027.

²⁹⁰ F. Krenkow, “Hansa” İA. V/1.220.

İKİNCİ BÖLÜM

el-HANSA'NIN DİVANI, ŞİİRLERİNİN İÇERİĞİ ŞİİR TÜRLERİ VE ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ

A. el-HANSA'NIN DİVAN'I

Hansa'nın mersiyeleri, Abbâsiler döneminde İbn-i Sikkit tarafından bir divanda toplanmış ve bu şiirler Araplar arasında büyük bir beğeni ve şöhret kazanmıştır. İbn-i Sellam, İbn-i Kuteybe, İsfâhanî ve diğer müellifler 9. ve 10. yüzyılda Hansa'nın şiirlerinden alıntılar yapmışlardır.²⁹¹

Şiirlerinin çoğunu Sahr için söylenen mersiyelerin oluşturduğu Hansa'nın divanı iyi bir tesadüf sevkiyle, mersiyelerinden bir haylisinin yazmaları mahfuz kalmıştır.²⁹² Ancak, Hansa'nın şiirleri ilk okunduğunda ilk dikkati çeken şey, şiirlerin önemli bir kısmı, özellikle de meşhur olmadan önceki kısmının (yaklaşık 1000 beyit) Hansa'ya ait olup olmadığı hususunda yani güvenilirlik açısından şüphelidir.²⁹³

Hansa'nın şiirleri, Luvis Cheikho'nun gayreti sayesinde, tam denilebilecek divan olarak elimizde bulunmaktadır. Luvis Cheiko, bu divanı ilk defa Beyrut'ta 1305/1888 de neşretmiştir. Daha sonra yine onun tarafından şerh edilerek "Enisü'l-cülesa' fi şerhi Divani'l-Hansa" (Beyrut 1896) adıyla yayımlanmıştır.²⁹⁴

Divanın ayrıca Haseneyn Muhammed ez-Zeydani (Kahire 1326/1908), Kerem el-Bustani (Beyrut 1379/1960, 1383/1963) ve İbrahim Avazayn (Kahire 1405/1985) tarafından yapılan neşirleri yanında ticari amaçla yapılmış baskıları da vardır.²⁹⁵

Hansa'nın divanını V. De Coppier Fransızca'ya (Beyrut 1889), G. Gabrielli İtalyanca'ya (Florence 1889; Roma 1944) tercüme etmiştir. Eserin Ebu'l-Abbas Sa'leb'e ait şerhi, Fayiz Muhammed tarafından yayımlanmıştır.²⁹⁶

Bu divanda toplanan manzumeler arasında, tabii mersiye şairi olarak pek büyük bir şöhret kazanmış olan Hansa'ya isnat edilmiş parçalar vardır; fakat isnatlarına göre, pek eskiden kendi kabilesine mensup adamlar tarafından toplanmış oldukları anlaşılan birçok şiirlerin de onun eserleri olduğuna şüphe yoktur. Bunlarda Cahiliye devrinin gerçek duygularının ifade edilmiş bulunması dikkate değer.²⁹⁷

²⁹¹ F. Gabrielli, "al-Khansa", IV, 1027.

²⁹² A. Ş. Ergin, "Hansa", DİA, XVI, 47.

²⁹³ F. Gabrielli, "al-Khansa", IV, 1027.

²⁹⁴ A. Ş. Ergin, "Hansa", DİA, XVI, 47.

²⁹⁵ A. Ş. Ergin, "Hansa", DİA, XVI, 47.

²⁹⁶ A. Ş. Ergin, "Hansa", DİA, XVI, 47.

²⁹⁷ F. Krenkow, "Hansa" İA, V/1, 220.

B. el-HANSA'NIN ŞİİRLERİNİN İÇERİĞİ

Hansa'nın şiirlerinin temelini kardeşleri için tanzim edilmiş hisli yakarışlar, mersiyeler oluşturmaktadır.²⁹⁸ Çünkü öz kardeşi Muaviye'nin daha sonra da baba bir kardeşi Sahr'ın öldürülmesi Hansa'yı hüznü, kedere ve sürekli ağlamalara sevk etmiştir. Öyle ki, Hansa'nın uzun uzadıya ağlaması ve çığlıkları gözlerinin altında yaralanmalara sebep olmuş ve hatta onu darb-ı mesel haline getirmiştir.²⁹⁹

Hansa şiirlerinde, uhrevi hayattan bahsetmez, yalnız öldürülmüş olanların kanı için intikam ister ve onların merdane hasletlerini sayıp, sena ederek, bu kayıpların telafi edilemeyeceğini söyler.³⁰⁰ Hansa, diğer Cahiliye kadınları gibi savaşa katılmış ve savaşçılardan, öldürülen diğer savaşçıların intikamını almaları için hamasi şiirler söylemiştir. Hansa, şiirlerinde şiddetle öldürülenlerin diyetlerini ister ve kan almanın hakları olduğunu söyler.³⁰¹

C. el-HANSA'NIN SÖYLEDİĞİ ŞİİR TÜRLERİ

1. MERSİYE

Risa/resa (رثا/ رثى), ölenin arkasından ağlamak ve üzüntüyü dile getirmek;³⁰² (ölüyü) anmak, yâd etmek, iyiliklerini sayıp dökmek; mersiye (مرثية) ise cenaze için yapılan konuşmalar;³⁰³ bir ölünün hatırasına Arapça söylenen manzume³⁰⁴ demektir.

Mersiye, ölen bir kimsenin medhte (yaşayan birini övmek) zikredilen sıfatların, ölen kişi için zikredilmesidir.³⁰⁵

Mersiyenin Türkçe karşılığı ağıttır. Ağıtın kelime manası "ağlama"dır; bu manasından dolayı yas törenlerine katılanları ağlatmak amacıyla ölünün arkasından ağlanarak söylenen sözleri söyleme fiiline ağıt denilmiştir.³⁰⁶

Risa, tehdit ve ceza ile karışık intikam almaya azmetmektir.³⁰⁷ Bu çok eski ve puta tapan Araplar arasında özellikle savaşta ölenler üzerine inşat edilen şiirlerdir.³⁰⁸

²⁹⁸ Van Gelder. "al-Khansa" Encyclopedia of Arabic Literature. II.435.

²⁹⁹ A. el-İskenderi – M. İnani. el-Vasit. s. 157.

³⁰⁰ F. Krenkow, "Hansa" İA. V/1.222; Türk Ansiklopedisi. "Hansa." Milli Eğitim Basımevi. Ankara 1970. XVIII.472.

³⁰¹ İ. Avazayn. Divanu'l-Hansa. s. 20.

³⁰² Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mekrem İbn-i Manzur. Lisani'l-Arab. Beyrut 1300. XIV.309; O. Z. Soyyiğit, s. 26.

³⁰³ İbn-i Manzur, XIV.309; Serdar Mutçalı. Arap-Türkçe Sözlük. İstanbul 1995. s. 309.

³⁰⁴ E. Levi Provençal, "Mersiye," İA (MEB), İstanbul 1988. VII. 772.

³⁰⁵ O. Z. Soyyiğit, s. 26.

³⁰⁶ Süleyman Uludağ, "Ağıt" DİA, I.470; İskender Pala. Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Ankara 1989. II.125.

³⁰⁷ Amr Rıza Kehhale. el-Edebu'l-Arabî fi'l-Cahiliyeti ve'l-İslâm. 1972/1392. s. 77.

³⁰⁸ F. Gabrielli, "al-Khansa". IV.1027.

Mersiye, Arap şiirinin en önemli konularından birisidir. Zira mersiye ile kahramanlık şiirleri arasında açık bir ilişki vardır, çünkü Araplar kendi kahramanlarını hamasi kasidelerle yüceltiyorlardı. Bununla kendi kabilelerini etkileyip intikam almalarını sağlıyorlardı.³⁰⁹ Ancak mersiye'nin ne zaman inşaat edilmeye başlandığı hakkında eldeki bilgiler birer tahminden öteye geçmemektedir,³¹⁰ çünkü Câhiliye hayatının ilk dönem bilgileri tahmin ve varsayımdan ibarettir; o dönemi aydınlatacak vesika ve kalıntılar yok olmuştur.³¹¹ Şevki Dayf da bu konudaki bilgilerin birer tahmin olduğunu dile getirdikten sonra,³¹² mersiye, Tanrı'ya yönelmeden ve yakarıştan doğmuş dini törenlerdir. Bu mersiye'lerde, Cahiliye Arapları, bazen düşmanlarına galip gelmeyi diliyorlar, bazen kendilerine ve kahramanlarına zafer diliyorlardı. Daha sonra bu mersiye'lerden düşmanları hicvetmek,³¹³ kahramanlarını ve kabile reislerini medh etme doğmuştur tıpkı mersiye gibi. Yani mersiye'ler de dinî törenlerden doğmuştur. Cahiliye Arapları, mersiye'yi ölünün kabrinde rahat etmesine katkıda bulunmak için inşaat ederlerdi. Zaman içinde gelişerek Araplarda oluşan bu çeşit törenlere "niyahat-nevha, nedb-nüdb, resa-mersiye, matem, büka ve na'y gibi isimler verildi.³¹⁴ Yani mersiye (nayıha), ölüye ağlama sanatından doğmuştur. Şöyle ki, Arap yarımadasında "nayıha" denilen bir takım kadınlar vardı ki ölülere ücret ile ağlamayı sanat haline getirmişlerdir.³¹⁵ Ölünün evinde ve cenazenin arkasından iyiliklerini sayıp dökerek, feryat ile ağlardı. Zamanla ölülerin övgülerini ihtiva eden şiirler meydana geldi. Nayıhaların sanatı esasen kadınlara mahsus olduğu cihetle mersiye de onlardan doğdu. Şair kadın bu şiirlerde maruz kaldığı matemî tasvir eder, akışını durduramadığı gözyaşlarını anlatırdı. Sonra giderilmesi mümkün olmayan acılar bırakan ölünün faziletlerini sayardı. Bu faziletlerin esası, Arapların övünç vesilesi olan şecaat ve cömertlik olurdu. Sonra nayıha/naiha (kadın) ölünün intikamını almaya davet eder,³¹⁶ bu şekilde bazen kabile ihtilafları ve kan davaları körüklenir, ölüm olayı ve cenaze kaldırma meselesi bir güç gösterisi ve bir öç alma haline getirilirdi.³¹⁷

³⁰⁹ Ş. Dayf, el-Asru'l-Cahili, s. 207.

³¹⁰ K. Yıldırım, Cahiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, s. 192.

³¹¹ M. T. Derviş, s. 51.

³¹² Ş. Dayf, el-Asru'l-Cahili, s. 196.

³¹³ P. K. Hitti, İslam Tarihi, I, 142.

³¹⁴ S. Uludağ, "Ağıt", DİA, I, 471.

³¹⁵ S. Uludağ, "Ağıt", DİA, I, 471.

³¹⁶ M. Esad, s. 196.

³¹⁷ S. Uludağ, "Ağıt" DİA, I, 471.

Mersiyecilikte şöhret bulmuş olan kadın şairlerin en meşhuru Hansa'dır.³¹⁸ Hansa, kardeşleri ölmeden önce inşat ettiği şiirler iki-üç beyti geçmezken; kardeşlerinin öldürülmesi, Hansa'nın gözlerinden yaşı, kalbinden şiiri sel gibi akıtmıştır. Hansa'ya insanları hayrette bırakacak bir feryat gelmiştir.³¹⁹

a. Kadın, Mersiye ve Hansa

Eski Arap toplumunda kadın şairlerin ayrı bir yeri ve görevi vardı. Bunlar bitip tükenmek bilmeyen kabile mücadelelerinde ölenlerin ardından ağlar, yakınlarını ölenlerin intikamını almaya teşvik ederlerdi,³²⁰ Bu nedenle mersiye, kadınların yaktıkları ağıtlardan neşet etmiş ve bu husus mersiye'yi kadın sanatı haline getirmiştir. Öyle ki kadınların ortaya koyduğu şiirin bel kemiğini az sayıdaki beyit ve makati' (المقاطيع) mersiye oluşturmaktadır.³²¹ Çünkü Cahiliye döneminde Arap kadını her konuda şiir söylemezdi. Örneğin; cesaretiyle iftihar edemez, aileden olmayan birinden övgüyle söz edemezdi. Diğer türlü bu davranışı çevresinde farklı algılanırdı.³²²

Bu konuda Brockelmann diyor ki; "Kabilenin erkeklerinin hüznlerini izhar etmeleri/açığa vurmaları yadırganırken, bu durum kadınlar için son derece doğal karşılanır. Üzüntülerini ifade etmek için mersiye sanatına başvurmuşlardır. Bu durum özellikle de kız kardeşler için söz konusudur. Bunun örneği ise "Divan Enis el-Culesa"dır. Bu divanda gerek cahiliye dönemi, gerekse İslâm'ın başlangıcında yaşamış ve mersiye yazmış 60 kadın şairden bahsedilir. Erkek kardeşler ise musibet karşısında dilleri bağlı, hisleri donuk, vicdanları soğuktur. Kadın ağıt yakmaya başlayınca dilleri çözülür, kendi vicdanlarındaki hisler harekete geçerek coşar."³²³

Arap şairleri de, mersiye konusunda kadınların ölü için feryat ve figanlarını, ağlayıp dövünmelerini temel almışlardır. Çünkü Arap Cahiliye toplumunda, eğer kadın anne olacaksa ancak öldüren veya öldürülen birini doğurur. Bu nedenle kadınlar özel nedenler dışında şiirle ilgilenmezler. Kendi dünyalarında, hayallerinde cereyan eden konularla meşgul olurlar. Bu nedenle Arap kadınının iki değişmeyen ahlaki niteliği vardır: Şiddetli sabır veya şiddetli üzüntü. Bu ise kendi doğalarında ancak şiire dair sınırlı bir alan bırakır.³²⁴ Bu nedenle Arap toplumunda kadınların söylediği şiirler

³¹⁸ M. Esad. s. 196.

³¹⁹ A. H. ez-Zeyyat, Tarihi'l-Adâbi'l-Arabî. s. 100

³²⁰ N. M. Çetin, s. 14.

³²¹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 134,136

³²² İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 138.

³²³ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 137.

³²⁴ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 133, 135.

konuları itibariyle birbirine benzer, kadınlar genellikle his ve duygularının esiridir ve konu itibariyle de genelde mersiye ile sınırlıdır. Ancak bunun dışında bir kısım gazeller ile çocukların eğlendirilmesine; erkeklerin savaşa teşvik edilmelerine dair şiirden de söz edilebilir.³²⁵

Burada kadınlar, öldürülen kişiye kabile intikamını alana kadar ağlayıp-figan ederler, elbiselerini yırtarlar, elleriyle yüzlerine ve göğüslerine vururlar.³²⁶ Çünkü kadın doğası itibariyle musibetlerden daha çok etkilenir. Zira bir anne olarak çocuğun terbiyesinde en çok ihtiyaç duyduğu şey şefkattir. Ayrıca:³²⁷

1- Kabile kendi şairini siyasi sözcü, koruyucu-kalkan ve keskin kılıç olarak kabul eder. Aynı şey kadın şairler içinde söz konusudur.

2- Bütün Arapların şiir söyleme kabiliyeti vardır. Bu onların tabiatında ve geleneklerinde vardır. Bu nedenle bir kişinin şair olabilmesi için söylediği şiirin alışlagelen ve duyulan şiirden daha üstün niteliklere sahip olması gerekir. Kadınlar ise bu konuda yeterli niteliklere sahip değiller. Nedeni ise yukarıda da belirtildiği üzere kadınların erkeklere nazaran daha dar bir çerçevede yaşamalarıdır.³²⁸

Hansa'ya ait şiirin en belirgin özelliği mersiye (ağıt yakma) dir. Eski edebiyat tenkit ve tarihçileri arasında birçok kadın ve erkek mersiye şairi olmasına rağmen genelde mersiye türü şiir Hansa ile anılmakta olup özdeşleşmiştir. Bunun nedeni ise Mudar kabilesine mensup ileri gelenlerin vefatı nedeniyle aşırı derecede ağlaması, ağıt yakmasıdır. Bunun sonucunda gözlerinde ciddi rahatsızlıklar meydana gelmiş, bu uğurda hayatını feda etmiş, toplumdan kendisini soyutlamıştır.³²⁹ Bu nedenle İbn-i Sella el-Cumahî, Hansa'yı "mersiye sahipleri/şairleri" tabakasında zikreder.³³⁰

b. Mersiyenin Muhtevasını Oluşturan Unsurlar

Mersiye içerik itibariyle, yakınıni kaybetmenin acısıyla derin hüznün tasvir edildiği bir yapıdadır. Ayrıca içerikten farklı olarak bir başka tür mersiye vardır ki, burada ölünün sahip olduğu özellikler ve sıfatlardan övgüyle bahsedilir. İçeriği itibariyle ölünün hayırla yâd edilmesine dair olan mersiyeler günübirlik değildir. Bu türden, ölünün sahip olduğu nitelikleri yücelten mersiyelere Arap yarımadasının

³²⁵ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 135.

³²⁶ Ş. Dayf, el-Asru'l-Câhili, s. 207.

³²⁷ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 134.

³²⁸ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 133, 135.

³²⁹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 135.

³³⁰ Muhammed b. Sella el-Cumahî, Tabakatu'ş-Şu'ara, s. 48.

muhtelif yerlerinde rastlanabilir. Bu mersiyelerde ölünün adı, lakabı ve bazı yaptığı işler hatırasını ölümsüzleştirmek ve onu yüceltmek için yapılır.

Bu iki tür mersiyeyle ilaveten Araplar, bir üçüncü tür de ilave etmişlerdir.³³¹ Bu da şiddetli zorluklar karşısında insanı sabırlı olmaya, daha güçlü olmaya ve yardımlaşmaya davet eder. Ölüm bütün insanları kuşatan bir dairedir. Hiç kimse insan ile ölüm arasına giremez. Bu şekilde mersiye konusu itibariyle üçe ayrılmaktadır:

- a. En-nedb / matem ile ilgili.
- b. et-te'bin /ölüyü anma ile ilgili.
- c. el-izâ / güçlü olmayla ilgili.³³²

Yalnız bunları kesin sınırlarla birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bazen bu üç farklı türü/konuyu bir mersiyede görebiliriz. Eğer kişi savaşta öldürülmüşse nedb mersiyeyle konu olmaz. Zira bunlardan her birinin içeriği farklıdır.³³³

I. en-Nedb (matem) ve Musibetin Boyutu

1969'da yayımlanan ve naşiri bilinmeyen Hansa'nın divanının önemli bir kısmını kabilesine ve kardeşlerinin öldürülmesine duyduğu matemini dile getirmektedir.³³⁴

ابنت صخر تلكم الباكية   لا باكي الليلة الاهيه
اودى ابو حسان واحسرتا   وكان صخر ملك العالیه
ويلای ما ارحم ویلا لیه   اذ رفع الصوت الندی الناعیه

“Şu ağlayan Sahr'ın kızı mı?

Bu gecede ondan başka ağlayan yok.

Esefle, Ebu Hassan toprağa gömüldü.

Sahr ise Âliye'nin kralı idi.

Acıyın bana, merhamet edin bana.

Ölüsüne ağıt yakan kadının feryadı duyulduğunda...³³⁵

Hansa'nın kardeşi Muaviye için matem:³³⁶

الا لاری فی الناس مثل معاویه   اذا طرقت احدی اللیالی بداهیه
بداهیه یضفی الکلاب حسیسها   وتخرج من سر النجی علانیة
الا لاری کا لفارس الجون فارسا   اذا ما علته جرة وغلانیة

³³¹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 140

³³² İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 141; K. Yıldırım, Cahiliye ve İslami Dönem Şiir Mevzularının Mukaycesesi, s. 99.

³³³ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 141.

³³⁴ Hansa, Divan, Beyrut. 1969, s. 9-150

³³⁵ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 141.

³³⁶ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 142-143.

وكان لزاز الحرب عند شيوها اذا شمريت عن ساقها وهى ذاكية

İnsanlar arasında Muaviye gibisini görmüyorum

Geceler bir problem ile geldiğinde

Sırdaşların bile ağızlarından kaçıracağı bir musibet

Sır olmaktan çıkar aleniyet kazanır.

Ben onun gibi atlı bir süvari görmedim.

Cesaret ve atılganlığın gerektiği yerde.....

Araplar, her meziyetin hatta başlarına gelen her felaketin büyüklüğü ile övünür, yarışlılardı. Rivayete göre iki kardeşin öldürülmesinden dolayı başına gelen felaket üzerine Arapların en büyük felaket kurbanı olduğunu ilan etmiş ve: “Arapların içerisinde en büyük musibeti ben yaşadım.” demiştir.³³⁷ Kendisini en büyük felaketzede kabul eden Hind binti Utbe (Ebu Süfyan’ın karısı), Hansa’nın böyle bir ilan yaptığını duyunca, devesine binerek ve üzerine bir bayrak açarak Ukaz panayırına gitmiş ve devesini Hansa’nın devesinin yanına durdurmuş.³³⁸

Hansa: Sen kimsin?

Hind: Ben Hind binti Utbeyim ve Arapların en büyük musibetlisiyim. Duydum ki kendini Arapların en büyük musibetlisi saymışsın. Bunu ne ile ispatlıyorsun?

Hansa: Babam Amr b. eş-Şerid, kardeşlerim Sahr ve Muaviye, peki sen ne ile övünüyorsun veya buna denk önemli bir durumun var mı?

Hind: Babam Utbe b. Rebia, amcam Şeybe b. Rebia ile kardeşim Velid.

Bunun üzerine ikisi arasında şiirle bir övünme yarışı başlamış³³⁹ ve Hansa şu şiir inşad etmiştir:³⁴⁰

ابكى ابي عمرا بعين غزيرة
قليل اذا نام الخلى هجودها
وصنوى لانس معاوية الذى
له من سراة الحرثين وقودها
وصخرا ومن ذا مثل صخر اذا غدى
بساهمة الاطال قب يقودها
فذلك يا هند الزية فاعلمى
ونيران حرب حين شب وقودها

“Dostlar uyuduğunda ben uyanık bir gözle Ebu Amr’a ağlarım

Aynı şekilde iki bölgenin heyetlerinin uğradığı Muaviye’yi de unutmam

Sahr’ı da unutmam, ata binip savaflara katıldığında Sahr gibi kim olabilir

Ey Hind! Felaket başımıza ateşi yanan bir savaş gibi geldi.”

³³⁷ İ. Avazayn, Divanu’l-Hansa, s. 137.

³³⁸ M. Esad, s. 200.

³³⁹ Hansa, Divan, s. 43.

Hansa, bu musibet nedeniyle aile bireyleri için sürekli ağlıyor, mersiyeleer söyliüyordu.³⁴¹

Hansa'nın, kardeşi Sahr'ın ölümine mersiyesi:³⁴²

وايسر مما قد لقيت يشيب	تقول نساء: شبت من غير كبرة
و كيف وقد أفردت منك - يطيب	أقول: أبا حسان العيش طيب
و لا جامد جعد اليدن جديب	فتى السن كهل اللحم لا متمرع
و لا هو خرق فى الوجوه قطوب	أخو الفضل لا باغ عليه بفضله
و أكرم أو قال الصواب خطيب	ذا ذكر الناس السماح من امرىء
على غصة منها الفؤاد يذوب	ذكرتك فاستعبرت والصدر كاظم
وطاطات رأس والفؤاد كعيب	لعمرى لقد أوهيت قلبى عن العزا
ويقصر عود النصب وهو صليب	لقد قصمت منى قناة صليبية

“Kadınlar diyor ki, yaşlanmadan saçların ağardı
Başıma gelenlerin az bir kısmı dahi saçlarımı ağartır.
Ben derim ki, ey Hassan'ın babası artık yaşam güzel değildir
Senden ayrıldıktan sonra yaşam nasıl güzel olur
Yaşı genç ve olgun biridir, duygusal biri değildir
Soğukkanlı olmayıp eli açık ve cömerttir
Fazilet sahibi olup faziletinden dolayı kendisine haksızlık yapılmaz
İnsanların hatalarını yüzlerine vurmaz
İnsanlar arasında hoşgörü söz konusu olduğunda o akla gelir
İkramda o akla gelir, doğru söylemede de malumdur
Seni hatırladığımda ağıt tutar beni
Göğsümdeki hıçkırıklardan dolayı yüreğim erimektedir
Hayatıma yemin ederim ki kalbim taziyeyi kabul etmez oldu
Başım önüme eğikti, kalbim buruktu
Gerilmiş bir mızrak gibi ikiye bölündüm
Nice sert olan direkler ikiye bölünür.”

³⁴⁰ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 60.

³⁴¹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 137

³⁴² Hansa, Divan, s. 17.

II. et-Te'bin (ölüyü anma)

Hansa'yı, ölü için yapılan anma törenlerinde, Mudar kabilesinin ileri gelenlerinden övgüyle bahsederken görürüz. Onların yokluğunun kabile için hatta bütün Araplar için ne kadar büyük bir kayıp olduğundan bahseder:³⁴³

يا عين جودى بالدموع الغزار
يا عین جودی بالدموع الغزار
اقول لما جاءنى هلکه
أقول لما جاءنى هلکه
اخى اما تك ودعتنا
أخى اما تك ودعتنا
فرب عرف كنت اسديته
فرب عرف كنت اسديته

“Ey göz! Bol gözyaşlarıyla ağla
Geleneklerimizin koruyucusuna ağla
Ölüm haberi bana gelince
İnsanlar gizli gizli fısıldaştığında
Ben derim ki; ya bizden ayrıldın
Artık bizim ile sizin aranız mezar girdi.
Nice iyilikler yaptın
Kimsesiz ailelere ve küçük yetimlere...”

Hansa'nın, Sahr için duyduğu hüznün:³⁴⁴

بعوار فما تقضى كزاها
بعت عيني و عاودها قذاها
اذا ما الشاب لم صخر تزام طلاها
على صخر وای فتى كصخر
لقد رزعت بنو عمرو فتاها
ل عن جزعت بنو عمرو عليه
تحلب ما يجف ثرى نداها
له كف يشد بها وكف
يبيل ندى مدامعها لحاها
ترى الشم الجحاجم من سليم

“Gözlerim ağladıkça ağladı
Ta ki gözlerim kör oluncaya kadar.
Gözlerim Sahr'a ve Sahr gibi gençlere ağladı
Sen Sahr'ın nasıl bir genç olduğunu biliyor musun?
Eğer Beni Amr korktuysa
Beni Amr genç yiğidini kaybettiğindendir.
O bir eliyle birlik-beraberliği sağlar
Diğer bir eliyle kabileyi zenginleştirir
Beni Süleym'in korkusuz yiğitlerini görürsün

³⁴³ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 142.

Gözyaşları sakallarını ıslatıyor.”

III. el-İza (Güçlü olma) ve Musibetlere Sabır

Üçüncüsünde üzüntü duyduğu musibetler karşısında sabırlı olmayı, daha güçlü olmayı, yardımlaşmayı içeren mersiyeleer söylerken görmekteyiz.³⁴⁵

ساحل نفسى على الة   فاما عليها واما لها
فان تصبر النفس تلق السرور   وان تجزع النفس اشقى لها

“Nefsimi bir şeyler yapmaya zorlayacağım

Ya lehinde ya aleyhinde olacaktır.

Eğer nefis sabrederse mutluluğu yakalayacak -

Ama korkarsa bu kendisi için büyük bir talihsizlik olacaktır.”³⁴⁶

Hansa'nın Sahr için bir başka şiirinin matla'ı.³⁴⁷

تذكرت صخرا وقد حال دونه   صفيح واحجار وبيداء بلقع

“Bana Sahr'ı hatırlatıyor fakat aramızda engeller var

Dağ engel, yamaç engel, uçsuz bucaksız çöl engel...”

Hansa'nın Sahr'a bir başka mersiyesi:³⁴⁸

يا صخر قد كنت بدرا يستضاء به   فقد ثوى يوم مت المجد والجود
فاللوم امسيت لا يرجوك نو امل   لما هلكت وحوض الموت مورود

“Ey Sahr! Sen kendisiyle aydınlanan bir hilalsin

Öldüğün gün şan ve cömertlik seninle öldü

Bu gün sen öldükten sonra senden ümitleri olanların artık ümitleri kalmadı

Çünkü sen öldün ve ölüm denen çeşmeye herkes varacaktır.”

Hansa'nın kardeşlerinin ölümüne nasıl sabrettiğini dile getiren mersiyesi:³⁴⁹

فلولا كثرة الباكين حولي   على اخوانهم اقلت نفسي
وما يبكين مثل اخي ولكن   اعزى النفس عنه بالتاسى
يذكرنى طلوع الشمس صخرا   و اذكره لكل غروب شمس

“Eğer etrafımda ağlayanların çokluğu olmasaydı

Kendi kardeşlerim için kendimi öldürürdüm

Benim kardeşim kendisi için ağlanan diğer kardeşler gibi değildir

³⁴⁴ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 142.

³⁴⁵ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 143.

³⁴⁶ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 143.

³⁴⁷ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 143.

³⁴⁸ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 143.

³⁴⁹ Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid el-Muberrred, el-Kâmil fi'l-luğa ve'l-cdeb, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, b.y.y., ts, s. 14; İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 143.

Onların ağlayışında teselli bularak ben de ağlıyorum.

Her güneş doğduğunda Sahr beni anıyor,
Ben ise onu her güneş battığında anıyorum.”

2. FAHR

Övülen şahsın, övülmeye vesile olan cesaret, kahramanlık, cömertlik, himaye ve yardım, hissiyatına hâkim olma (hilm) ve sebat gibi vasıfların şiire konu olmasıdır.³⁵⁰

Şair, şahsı, kabilesi veya selefleriyle övünürken, yukarıda sayılan sıfatların tezahürlerini sayıp döker. Böylelikle Cahiliye toplumunun en çok önem verdiği iki şey, cömertlik ve cesaret, önemli bir yer tutar.³⁵¹

Hansa'nın şiirlerinin önemli bir kısmını mersiyeden sonra fahr/övünme oluşturur. Fahrin konusu, babasının kavminin efendisi olması ve kardeşlerinin Mudar kabilesinin en iyisi olarak kabul etmesidir.³⁵² Hansa bu şiirlerinde, özellikle onların kişisel özelliklerini, cömertlik, savaşta gösterdikleri kahramanlıkları, adaletleri, zekâları ve kabile içindeki fesahatlerinden bahseder.³⁵³

وان صخرا لوألينا وسيدنا
وان صخرا اذا نشتو لنحار
وان صخرا لمقدام اذا ركبوا
وان صخرا اذا جاعوا لعقار
وان صخرا لتاتم الهداة به
كانه علم فى راسه نار
جدل جميل المحيا كامل ورع
وللحروب غداة الروع سعار

“Sahr, öyle bir adamdır ki, o hem valimiz hem de efendimizdir.

Sahr, öyle bir adamdır ki, kışın konakladığımızda fazlasıyla kurban kesendir.

Sahr en önde atını düşmana ilk sürendir.

Sahr öyle bir adamdır ki, insanlar acıktığında onları sürekli doyurandır.

Sahr öyle biridir ki, liderler onun peşindedir.

O ise sancak başında yanan bir meşaledir.

Sahr sağlam yapılı, güzel görünümlü ve iffetlidir.

Savaşları başlatan ve düşmanı ürkütendir.”³⁵⁴

Hansa, Sahr'ın kabilesi içerisindeki konumuna değinir. İleri görüşlülüğünden bahseder. Onun fazilet ve hilm sahibi biri olduğunu söyleyerek onu över.³⁵⁵

³⁵⁰ N. M. Çetin, s. 87.

³⁵¹ O. Z. Soyuyiğit, s. 24.

³⁵² A. H. ez-Zeyyat, Tarihi'l-Adâbi'l-Arabî, s. 100

³⁵³ F. Gabrielli, “al-Khansa”, IV, 1027.

³⁵⁴ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 142.

³⁵⁵ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 147.

فءى السن كهل الحلم لا متسرع
ابو الفضل لاباغ عليه لفضله
ولا جامد جعد اليدىن جديد
ولا هو خرق فى الوجوه قطوب
الى المجد مد اليه يدا
من المجد ثم مضى مصعدا
وان كان اصغرهم مولدا
وبحمل للقوم ما عالهم

“Yaşı itibariyle genç ve olgun; fakat aceleci değildir.

İnsanlara karşı soğuk ve cimri değildir.

Fazilet sahibi hiç kimse ona faziletinden dolayı haksızlık yapamaz.

İnsanlara karşı da söz ve davranışlarında kırıncı değildir.

Onun kabilesi yardım eli uzattıklarında onda yardım elini uzatır.

Onlara, (diğerlerinden) daha fazla yardım eder.

Yaşı küçük olmasına rağmen

Kabilesine hamilik yapar.”

Kardeşi Sahr’ın cesaretini ve yiğitliğini tasvir ederken onu aslan pençesine benzetir:³⁵⁶

قد كان حصنا شديد الركن ممتعا
حامى الحقيق تخاله عند الوغى
ليثا اذا نزل الفتيان او ركبوا
اسدا ببيشة كاشر الانياب
بل باسل مثل ليث الغابة العادى
عربى ذى لبدة وشيال
سمح الخليفة لانكس ولاغمر
اشجاع فانت اشجع من ليث

“O ata binip-inerken sağlam duran bir kale gibidir.

Delikanlılar arasında o bir arslan gibidir.

O arkadaşlarını korur

Savaşta ise kükreyen arslan gibi olduğunu görürsün

O hoşgörülü, ne zelil ne de kibirlidir.

Ormanlardaki aslanlar gibi asildir.

Cesaret mi?

Evet. Sen Arap aslanından daha cesur, yeledi ve pençelisin.

Hansa, şiirlerinde Sahr’ın cömertliğinden de bahsederek onu herkesin yegâne sığınağı gibi göstererek över:³⁵⁷

ضخم الدسيعة بالندى متدفقا
وابو اليتامى ينبتون فناءه
ماوى اليتيم وغاية المنتاب
نبت الفراخ بمكلىء معشاب

³⁵⁶ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 147.

و المشبع القوم ان هبت مصرصرة
 نعم اخو الشتوة حلت به
 ياتينه مستعصمات به
 ماوى الضريك وماوى كل ارملة
 نكباء مغبرة هبت بصراد
 ارامل الحى غداة البلين
 يعلن بالدعوى نداء الاليل
 عند المحول اذا ما هبت اتقرر

“O aşırı derecede cömerttir

Yetimlerin sığınağı, musibetlere uğrayanların sığınağıdır.

Kuş yavrularının kırdaki yetiştirdiği gibi

Yetimler onun himayesinde büyürler.

Fırtına ve kasırgalar esip felaket getirdiğinde

Kavmine ikramda bulunandır.

O, kışın çamurlu ve yağmurlu günlerinde

Kabilenin dul kadınlarının kardeşidir.

Zor durumda kalan bir geyiğin inlemesi gibi

Ona sığınır.

O kimsesizlerin ve dulların sığınağıdır.

Rüzgârın sert ve kuru estiği günde.”

3. HİCİV

Hiciv, bir şahsı veya kabileyi kötü sıfatlarla, ayıplarını sayarak ve ona hakaret etmek suretiyle onu vasıflandırmaktır. Şairler, hicvi kendi düşmanlarını alçaklık, zillet, korkaklık, ahde ihanet ve karakter zayıflığı gibi alçaltıcı şeylerle vasıflandırmak için bir nevi silah gibi kullanmışlardır.³⁵⁸

Hansa da zaman zaman hicivlerde bulunmuştur. Mesela, Hansa ile evlenme konusunda ısrar eden fakat Hansa'dan red cevabı alan Dureyd es-Simme, Hansa'ya olan aşkını şiirle şu şekilde dile getirir:³⁵⁹

حيوا تماضر واربعوا صحبى
 اما ان رايت ولا سمعت به
 متبدلا تبدو محاسنه
 متحسرا نضح الهناء به
 يا خناس قد هام الفؤاد بكم
 فسلبيهم عنى خناس اذا
 وقفوا فانّ وقوفكم حسبى
 كاليوم طالى اينق جرب
 يضع الهناء مواضع النقب
 نضح العبير بريطة العصب
 واعتاده داء من الحب
 غض الجميع هناك ما خطبى

³⁵⁷ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 147.

³⁵⁸ O. Z. Soyuyigit, s. 22.

³⁵⁹ Ebi Ali İsmail b. el-Kasım el-Kali el-Bağdadî, Kitabu'l-Emali, Beyrut. ts., II, 161.

“Ey dostlar! Hansa’ya selama durun ve onu selamlayın.
Bekleyin biraz, beklemeniz bana yeter
Bu gün uyuz develerin ardında gördüğümü, hayatımda işitmiş değilim
Devemin uyuz yerlerine sürülmüş katran gibi cömertçe güzelliklerini
sergilemekte

Devenin üzerindeki katran serpintileri, perçemlere dökülen gözyaşı gibidir
Ey Hansa! Kalbim sana vuruldu ve senin aşkına tutuldu
Eğer dostlarım toplanıp bir araya gelip sorarlarsa, derim ki çaresi yalnızca
Hansa’dır.”

Hansa ile evlenmek isteyen Dureyd es-Simme, onu kardeşi Muaviye’den ister.
Hansa’nın kardeşi Sahr o sırada bir vuruşmaya çıkmıştır. Hansa, Sahr’ı özlemle anarak,
Dureyd’i şöyle hicvetmiştir:³⁶⁰

تبارکونی حمیدة کل یوم	بما یولی معاویة بن عمرو
فالا اعط من نفسی نصیباً	فقد اودی الزمان اذا بصخر
اتکرهنی هبات علی درید	وقد احرمت سید ال بدر
معاذ الله یرضعنی حبرکی	قصیر الشبر من چشم بن بکر

“Velim Muaviye b. Amr her sabah beni övüp durmaktadır
Bu övgülere kanıp kendime pay çıkarırsam Sahr’ı yakmam gerekir
Bedir ahalisini efendisinden mahrum edip, delicesine beni, Dureyd ile
evlenmeye zorluyorsunuz

Allah korusun! Hurma hırsızı, dostuna yemek verdiğinde benimle şereflenen,
Bekr b. Cuşem kabilesinden kısa boylu biri mi benimle evlenmek istiyor?”

4. SAVAŞ TASVİRİ

Çetin çöl şartlarından dolayı, kabileler arasında düşmanlık eksik olmuyordu.
Kabileler sürekli olarak birbirlerine saldırmak ve yağmalamalarda bulunmak için fırsat
kolluyordu.³⁶¹

Bu dönemde kadın hayatta güçlü bir biçimde erkeğin yanında yer alarak,
toplumda farklı roller üstlenmiş ve kadın bazen bir anne olarak, bazen bir eş olarak,
bazen bir sevgili, bazen bir şair, bazen bir savaşçı, bazen bir tüccar olarak hayatın her
alanında kendine bir yer edinmiştir.³⁶² Dolayısıyla Hansa da bir kadın olarak bu

³⁶⁰ el-Bağdadî, Emali, II,161.

³⁶¹ M. Fayda “Bedevi.” DİA, İstanbul 1992. V.313.

³⁶² Nuri Hammudî el-Kaysi. “el-Hansa”, Meccelleu Adâbi’l-Mustansriyye. Beyrut 1966. I.218.

savaşlardan fazlasıyla nasibini almıştır. Çünkü yukarıda da bahsettiğimiz üzere, Hansa'nın kardeşleri Muaviye ve Sahr bu savaşlarda öldürülmüştür.³⁶³ Doğal olarak savaş meydanlarına alışık olan Hansa, bu savaşları az da olsa şiirlerine konu etmiştir. Şu beyitlerde olduğu gibi:

أبلغ سليما و اشيعا   بأن فصلنا برأس الهمام
و انا صبحناهم غارة   فأروتهم من نقيع السممام
و عيسا صبحنا بثهلائهم   بكاس و ليس بكاس المدام
و ثعلبة الروع قد عاينوا   خيولا عليها أسود الأجام
عنى ثعلبة بن سعد بن ذبيان. والأجام جمع لجمعة.
يلوذون منا حذار اللقا   فضربا و طعنا و حسن النظام
و سقنا كرامهم سجدا   بأحداجها و نوات الحزام

“Süleym kabilesi ile yandaşlarına de ki:

Reislerin başını gövdelerinden ayırdık

Onlara sabahleyin saldırdık

Bu saldırı onları zehir göletleriyle doyurdu.

Abs kabilesine de kendi mekânlarında içirdik

İçirdiğimiz şey şarap değil, ölümdür

Ürkütücü Sa'lebe'ye de haddini bildirdi

Atlar üzerinde savaşçı aslanları gördüklerinde

Köşe bucak kaçır halde idiler

Onları nizami bir şekilde yaraladık ve öldürdük

Onların değer verdikleri şeyleri

Haremlerini başları öne eğik olarak önümüze kattık.”³⁶⁴

D. el-HANSA'NIN ŞİİRLERİNİN TAHLİLİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hansa'nın şiirlerinin büyük bir çoğunluğunu mersiyeler oluşturmaktadır. Hansa, bu mersiyelerle Arap edebiyatının önemli bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle öncelikle Hansa'nın neden bu kadar çok mersiye inşaat ettiğine değinmek gerekir: Hansa, Arap Cahiliye adetlerine son derece bağlı biriydi ve Cahiliye adetleri gereği kan bağına çok önem verirdi. Dureyd b. es-Simme onunla evlenmek istediğinde, Hansa ona, “sen benim amcam çocuklarını terk etmemi

³⁶³ Hansa, Divan, s. 6.

³⁶⁴ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. 417

istiyorsun ancak onlar benim ailemdir,” demek suretiyle ailesine olan düşkünlüğünü ifade etmiştir.³⁶⁵

İbn Abdırabbih, İkdu'l-Ferid'te, Hansa'nın ailesine düşkünlüğüne ve mersiye şairi oluşuna neden olarak şu örneği vermiştir: Hansa, Hz. Aişe'nin yanına üzerinde çıplak vücuduna kıldan yelek (sıdar) giymiş olarak girdi.

Hz. Aişe: “Bu nedir?” diye sordu. “Allah'a yemin olsun ki, Hz. Resûlullah (as) vefat ettiği halde ben bunu giymedim.” demiştir. “

Hansa: Beni bunu giymeye sevk eden bir durum var; babam beni kavminin reisiyle (Revha b. Abduluzza) evlendirdi. Kendisi savurgan biriydi ve malını bitirene kadar dağıttı. Ben ise her defasında kardeşim Sahr'a gidiyordum. O da malını ikiye bölüp en iyisini alma hakkını bana veriyordu. Bu durum defalarca tekrar etti. Sahr'ın karısı da Sahr'a “neden böyle yapıyorsun?” diye sordu. Sahr:

والله لا امنحها شرارها   فلو هلكت قدت خمارها
واتخذت من شعر صدارها   وهي حصان قد كفتي عارها

“Vallahi ona kötü mal vermeyeceğim, öldüğümde o benim için peçesini yırtacak ve kendine kıldan yelek edinecek. O erkek at gibi bana söz getirmedi ve beni utandıracak bir şey yapmadı.”³⁶⁶

Hansa'ya denildi ki; bize kardeşlerin Sahr ve Muaviye'yi anlat. Hansa: “Allah'a yemin olsun ki, Sahr değişen zamanın (her zaman) cennetidir, savaşlarda kırmızı kan döken (asker öldürendir). Muaviye ise dediğini yapan biridir.

Hansa'ya denildi ki: “Hangisi daha üstün ve övülmeye değerdir.”

Hansa: “Sahr kışın fahrıdır, Muaviye ise insanlara serinlik veren hava gibidir.”

Yine Hansa'ya denildi ki: “Hangisi daha incitici ve insanları ezicidir?”

Hansa: “Sahr, ciğer yakan közdür. Muaviye ise vücudun hastalığı gibidir (kiminle didişirse onu felç eder.)”

اسدان محمرا المخالب نجدة   بحران في الزمن الغضوب الانمر
قمران في النادي رفيعا محتد   في المجد فرعا سوؤد مخير

“İkisi de aslanpençesi gibi imdada yetişir.

Kızdıkları zaman da deniz dalgası gibi kaplan kesilirler.

Yardım isteyene aydınlık ve yüce soyludurlar.

³⁶⁵ İbn-i Kuteybe, eş-Şi'r ve'ş-Şu'ara. s. 243.

³⁶⁶ İbn-i Abdırabbih, s. 195-196; İbn-i Kuteybe, eş-Şi'r ve'ş-Şu'ara. s. 220.

Cömertlikte de bahar gibidirler ve başkalarını kendilerine tercih ederler.”³⁶⁷

Hansa'nın şiirlerinin tahliline gelince: Arap edebiyatında en çok araştırılan şiir türlerinden biri de kasidedir. Câhiliye dönemindeki kasidelerin ya kahramanlığı ya da benzeri mevzuları konu edinmiştir. Oysa Hansa, kasidelerinde daha farklı konuları ele almıştır.³⁶⁸

Hansa, şiirlerinde kendini bir tür kaside olan ağıtla ifade etmek istemiştir ki o, bunu başarmıştır. Kendine özgü Arap şiiri içerisinde yeni bir tarz ortaya koymuştur ve Hansa, birçok kasidesine “ağlamayı” konu edinen ifadelerle başlamıştır.³⁶⁹

Şöyle ki: Hansa'nın kasidelerinin neredeyse tamamına yakını gözlerine Sahr'a ağlaması için emir ve hitap ile başlamıştır:

“Ey gözlerim neden ağlamıyorsun
Ey gözlerim gözyaşlarını akıtmada cömert ol
Dikkat et ey gözlerim ve ağla
Dikkat et gözlerim gözyaşların boşansın
Ey gözlerim Sahr için ağla
Ey gözlerim neden ağlamıyorsun
Ey gözlerim sel gibi taşın.”

Bu tarzda ağlamaklı ifadelerle başlayan şiirler anlam ve lafız itibariyle birbirine benzemektedir. Bunun dışındaki kasideler ise kardeşlerine hitap şeklindedir.³⁷⁰

Hansa'nın diğer şiirlerini ise, kardeşlerine yas tutmak ve onların meziyetlerini saymak veya kabilesine kardeşlerinin intikamını almaları için teşvik eden hamasi şiirler oluşturmaktadır.³⁷¹

Hansa'nın yaşadığı dönemde nida üslubu “ya” ve “hemze” (ﻻ) ile yapılmaktaydı. Hansa da şiirlerinde bu nida üslubunu (ﻻ) kullanmıştır.³⁷² Bazen de “ela (ﻻ)” lafız kullanılmıştır. Bu lafız “nida” anlamına yakın bir anlam içermekte olup tembihi ifade etmektedir. Diğer bir kısım yerlerde de emir tarzını benimsemiş olup, bu tarzı benimsemesi, şairin gözü muhatap almada ve gözün kendisinden isteneni yerine getirmesi konusunda aşırı derecede istekli olduğunu gösterir.³⁷³

³⁶⁷ İbn-i Abdırabbih, s. 195–196; Hansa, Divan. s. 83.

³⁶⁸ N. H. Kaysi, “el-Hansa”, s. 20.

³⁶⁹ N. H. Kaysi, “el-Hansa”, s. 21.

³⁷⁰ N. H. Kaysi, “el-Hansa”, s.22: V. Gelder, “al-Khansa”, II.435.

³⁷¹ V. Gelder, “al-Khansa”, II.435.

³⁷² N. H. Kaysi, “el-Hansa”, s.22.

³⁷³ N. H. Kaysi, “el-Hansa”, s.23.

Bu tarzların dışında şairin üslubu genel olarak birbirine benzemektedir. Zira onun bir tek amacı vardır. O da şudur: Şair kendisinde infiial uyandırmış olan ölüm gibi büyük bir hadiseden etkilenmiştir. Şiirleriyle kendisinde uyanan bu hüznü duyulara cevap vermektedir.³⁷⁴

Yine Hansa'nın sıkça kullandığı "göz/el-ayn (العين)" lafzının da, şairin hitabında özel bir yeri vardır. Çünkü ona göre göz, gözyaşlarının kaynağıdır. Hüznün ifadesi ve büyüklük derecesi gözyaşlarıyla ifade edilir. Şair, "el-ayn/göz" lafzını "cûdî (cömert ol)" lafzıyla birlikte kullanmıştır. Hansa'ya göre bu iki lafız birbirini gerektirmektedir ve emir kipinde birlikte kullanılmalıdır. Kaldı ki gözün, gözyaşları konusunda cömert olması, şairin arzuladığı bir şeydir. Bu nedenle o, ağıt anında benimsediği bu üslup ile bilinmektedir.³⁷⁵

a. el-Hansa'nın Şiirlerinin Özellikleri

Hansa'nın mersiyeleeri hüznünden yardığı kemeri güzel bir esinti, kanayan bir nefsin, vefalı bir yakını kaybetmenin, yitirilen bir hissin, yıldırım çarpmış bir bilincin ifadesidir.³⁷⁶

1. Hansa'nın mersiyeleerinde sürekli ağlama, keder, acı ve şefkatle içini dökme vardır. Hansa'yı feryat ile ağlarken ve daimi bir matemle görmekteyiz. Hansa, kardeşlerinin ölümünden dolayı huzur ve teselli bulamamıştır. Gözyaşları azımsanmayacak kadar çok sel gibi akmıştır.³⁷⁷

الا يا عين فانهمري بغدر
ولا تعدي عزاء بعد صخر
وفیضی فیضة من غیر نزر
فقد غلب العزاء وعیل صبري

"Ey gözlerim! İhanet etmeden gözyaşı dökün. Sel olun, öyle bir sel ki azımsanmayacak kadar çok olsun.

Sahr'dan sonra huzur bulmayın ancak huzur ağır bastı ve sabrım azaldı."³⁷⁸

Hansa'nın Sahr için duyduğu hüznü dile getiren bir başka mersiyesi:³⁷⁹

سقى جدثا أكتاف غمرة دنونه
أعبرهم سمعى إذا ذكر الأسى
من الغیث دیمات الربیع ووابله
وفى القلب منه زفرة ما تزاله
فأنت على من مات بعدك شاغلة
و كنت أعبر الدمع قبلك من بكى

³⁷⁴ N. H. Kaysi, "el-Hansa", s.23.

³⁷⁵ N. H. Kaysi, "el-Hansa", s.23.

³⁷⁶ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 144.

³⁷⁷ Hansa, Divan, s. 7.

³⁷⁸ Hansa, Divan, s. 7.

³⁷⁹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 62.

Baharın yağmuru ve bulutları senin bulunduğun kabri sulasın
Üzüntü ve hasret anıldığında gönülden gelen feryadı bastırıp sessizce kulak kabartır

Senden önce gözyaşı dökenleri ayıplardım bundan böyle sen her ağlamak isteyene bir vesilesin

2. Hansa'nın mersiyelerinde lafızlardan önce gözyaşları gelir. Fakat o gözyaşlarına teslim olmaz. Tabiatı itibariyle şiirlerinde zayıf görünmeyi reddeden Hansa izzet, şeref ve saygınlığı esas alır. Kişinin faziletlerini zikreder, yaptığı iyi işlerden, kahramanlıklarından, cesaretlerinden, cömertliğinden, vefa ve iffetinden övgüyle bahseder. Şu şiirinde olduğu gibi.³⁸⁰

يا عين ابكى فارسا	حسن الطعان على الفرس
ذامرة ومهابة	بيننا اومله اختلس
بيننا نراه باديا	يحمى كتيبة شرس
كالثيث خف لفيله	يحمى فريسته شكس
يذر الكمي مجدلا	تعب المفاخر منقفس

“Ey göz! Atlı yiğide ağla
Kavganın en güzelini at sırtında yapandır.
Düşmana korku ve mehabet salandır
Düşmanı geri püskürtendir.
Bazen de meydanda öne atılıp,
Kendi bölüğünü kahramanca savunandır.
Aslanlar gibi avını kuşatır
Görenler onu koruduğunu sanır
Mevzisini kahramanca korur
Kahramanlık örneği sergiler”

3. Üzüntüsünden ne yaptığını bilemez hale gelen Hansa'ya göre, musibet anında hızlı bir biçimde yardımına koşan şey gözleridir. Şiirleriyle ona hitap eder. Birçok mersiyesinde onlara ihtiyaç duyar. Hansanın temayüz ettiği bir başka özelliği de mersiyelerinde söze gözlerine hitap ederek başlamasıdır.³⁸¹ Hansa'nın kardeşi Muaviye'ye dili getirmiş olduğu şu mersiyesinde olduğu gibi.³⁸²

³⁸⁰ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 144.

³⁸¹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 144.

³⁸² İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 145.

المستهلات للسواجد
وجال فى سلك النواظم
وابن الخضارمة القمام
فى الشاهقات من الدعائم

يا عين جودى بالدموع
فيضاكما انخرق الجان
وابكى معاوية الفتى
والحازم البانى العلا

“Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Pınar gibi ağla

İncilerin ipe dizilişi gibi gözyaşlarını akıt

İncilerin dizilişi gibi ağla.

Yiğit Muaviye'ye ağla

İki dönemi (cahiliye ve İslam) idrak eden yiğide ağla

Kararlı bir biçimde şan ve şerefi yükseklerde inşa eder.”

Hansa'nın Sahr için bir başka mersiyesi:

عین فابکی لی علی صخر
یضعم القوم من الشحم اذا
و اذا ما البیض یمشین معا
جانحات تحت اطراف القنا
یطعن الطعنة لایرقءها
اذا علت الشفرة اثباح الجزر
الوت الریح باغصان الشجر
کبنات الماء فی الضحل الكدر
بادیات السوق فی فج حذر
رقیة الراقی و لا عصب الجمر

“Ey gözlerim! Sahr'a ağla

Develer kurban olarak boğazlanırken.

Kendi kavmine et yedirir

Kışın dağdağalı ve fırtınalı günlerinde...

Beyaz develer beraberce yürüdüklerinde

Beyaz mercanlar denizde beraberce yüzdüklerinde

Oyuklarında süzülürken

Bulanık sularda açığa çıkarlar

İşte o anda darbesini vurmaktan çekinmez

Onun darbesine karşı tılsımlar dahi duramaz.”³⁸³

4. Bu teşvikten sonra Hansa gözlerinin yaşarmadığının farkına vardığında gözlerine dönerek onları azarlayıp kınamış, onları ağlamaya devam etmeleri konusunda teşvik etmiştir. O badirede gözlerinin ağlamamak, onu yalnız bırakmak gibi bir hakkı olamaz.³⁸⁴

یا عین جودی بالدموع
یا عین جودی بالدموع
یا عین جودی بالدموع
یا عین جودی بالدموع
المستهلات السواجم
المستهلات السوافح
فقد جفت عنك الموارد
علی الفتی القرم الاغر

“Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Sicim sicim boşanırcasına ağla

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Sicim sicim boşanırcasına ağla

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Artık haberler sana sırt çevirdi.

³⁸³ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 145.

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Aziz ve soylu gence ağla.”

5. Hansanın mersiyelerindeki ifadeleri tekellüften uzak, samimi, karşılıksız ve derinden gelmektedir. Hüznünü ifade ederken mübalağadan kaçınmıştır. Mudar kabilesinin uğradığı musibet ile mübalağa yapmaksızın Arapları arasında yüceltmek istemiştir.³⁸⁵

Öyle ki; Hansa'nın mersiyelerini duyduğumuzda yaşadığı üzüntünün farkına varırız. O mersiyelerinde kardeşlerinden övgüyle bahseder, cömertliğini tasvir eder ve onu yetimlerin babası ve yine yetimlerin sığınağı olarak anlatır.³⁸⁶

اذا هدى الناس او هموا باطراق	يا عين جودى بدمع منك مهراق
وابكى لصخر بدمع منك مدرار	يا عين جودى بدمع منك معزار
جهد العويل كماء الجدول الجارى	يا عين جودى بدمع منك مدرار
وابكى على صخر بدمع همولى	يا عين جودى بالدموع السجول
وابكى على اروع حامى الذمار	يا عين جودى بالدمو عالغزار
وابكى لصخر فلن يكفيكه كاف	يا عين جودى بدمع غير انزاف
مثل الجمان على الخدين محذور	يا عين جودى بدمع غير منزور
وعولا ان صخرا غير مقبور	يا عين جودى بدمع غير منزور
على البطل المقدام والسيد الغر	اعينى جودا بالدموع على صخر

“Ey gözlerim! Cömertçe ağla

İnsanlar üzüntüden veya sevgiden başlarını eğdiklerinde

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Sahr için durmadan ağla.

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Feryat ederek gözyaşlarını dereler gibi akıtarak ağla.

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

Durmaksızın gözyaşlarını akıt

Ey gözlerim! Cömertçe ağla

³⁸⁴ İ. Avazayn, Divanu’l-Hansa, s. 145.

³⁸⁵ İ. Avazayn, Divanu’l-Hansa, s. 146.

³⁸⁶ İ. Avazayn, Divanu’l-Hansa, s. 146; Hansa, Divan, s. 7.

Toplum geleneklerinin hamisine ağla.
Ey gözlerim! Cömertçe ağla
Hiçbir şey senin ağlamana engel olmasın.
Ey gözlerim! Cömertçe ağla
Gözyaşların yanaklarının üzerine inciler gibi dökülsün.
Ey gözlerim! Cömertçe ağla
Feryad edip ağla, Sahr ölmemiştir.
Ey gözlerim! Cömertçe ağla
Kahraman, atılgan ve alnı açık olan Sahr'a ağla.³⁸⁷

6. Hansa mersiyelerinde daha önceki şairlerin hiç yapmadığı veya çok az bir kısmının yaptığı şeyi yapar, o da şudur. Hüznüne bütün kâinatı ortak eder. Şiirlerinde kardeşinin vefatıyla, dağların, tepelerin aşağıya doğru hareket ettiğini, yıldızların süslendiğini, yerin sarsıntı geçirdiğini, güneşin karardığını söyler:³⁸⁸

يا عين جودى بالدموع   على الفتى القرم الاغر
ابيض ابلج وجهه   كالشمس فى خير البشر
والشمس كاسفه لمهلكه وما اتسق القمر
والوحش تبكى شجوها   لما اتى عنه الخبر
المدره الفياض يحمل عن عشيرته الكبر
يعطى الجزيل ولا يمن وليس شيمتهالقسر
ويلى عليه ويلة   اصبحت حصنى منكسر

“Ey gözlerim! Cömertçe ağla
Ak yüzlü gencecik delikanlıya
Beyaz ve ak yüzlüdür
Yüzü güneş gibi olup insanların en güzeldir.
Onun ölümüyle güneş tutulmuştur.
Ay ise semada görülmemiştir.
Onun ölüm haberi geldiğinde
Vahşi hayvanlar hıçkırarak ağladı.
Cömert olan kavminin lideri, onların gururu ve şanıdır.
Verdiğinde cömertçe verir ve minnet etmez.
Onun fedakârlığı sınırlı değildir.

³⁸⁷ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 146.

Bana yazık oldu, ona yazık oldu.”

7. Hansa'nın şiirlerinde mübalağa sadece açık, hissedilebilir anlam ve anlam içeriğinde değildir. Çoğunlukla lafızlarda da dinleyicinin bilincini uyaracak derecede mübalağa vardır.³⁸⁹

حتى تخاشعت الأعلام البيد	ضاقت بى الأرض وانقضت محارمها
فالصبر ليس لأمر الله مردود	وقاعلين تعزى عن تذكره
جودا ولا تعدا فى اليوم موعودا	عينى جودا بدمع منكما جودا
على ابن امى ابيت الليل معمودا	هل تدريان على من ذا سبلتكما؟
يا لهف نفسى فقد لاقيت صنديدا	دارت بنا الارض او كادت تدور بنا
فقد كان يكثر تقتالها	فان تك مرة اودت به
وزلزلت الارض زلزالها	فخر الشوامخ من قتله
وجالت الشمس اجلالها	وزال الكواكب من فقده
وكنت ترابا بين ايدى القوابل	الا لبت امى لم تلدى سوية
ومات جميعا كل حاف ونالعل	وخرت على الارض السماء فطبقت
واورثتى حزنا طويل البلابل	غداة غدا ناع لصخر فراعنى
نعى ما ابن عمرو ائكلته هو ابلى	فقلت له: ماذا تقول؟ فقال لى:
حياتى ولا ابكى لدعوة ئاكل	فاصبحت لا التذ بعدك نعمة
لتعلل عليهم علة بعد ناهل	نشان المنايا بالأقارب بعده

“Bulduğum mekân daraldı, mahremiyetim yıkıldı.

Âlemler ve sancaklar yıkılırcasına

Bana onu hatırlama yerine taziyeleri kabul et, dediler.

Oysa sabır Allah'ın hükmünü ortadan kaldırmaz.

Gözlerim ağla, cömertçe ağla.

Günü belirli olan ağlama zamanını geçirme.

Kime ağladığımı biliyor musun?

Kendisi için gecelerini hüznle geçirdiğin annemin oğluna ağlıyorsun.

Yeryüzü bize daraldı veya daralacak

Kaybettiğim reis için hüzünleniyorum.

O toprağa bir kere gömüldü.

Fakat birçok kişiyi toprağa gömdü.

O öldürülünce yüce dağlar yıkıldı

³⁸⁸ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 148.

Yeryüzü sallanarak titredi.
Gezenler görünmez oldu.
Güneş tutuldu.
Ah keşke annem beni doğurmas olaydı.
Ebenin elinde doğan bir avuç toprak olsaydım.
Gökyüzü yerin üzerine çökseydi.
Canlı-cansız her şey yok oluverseydi.
Sahr'ın ölümü bana haber verildiğinde
Ağıtlar ile beni mahzun ettiklerinde
Ona dedim sen ne diyorsun.
Dedi ki; Amr'ın oğlu öldürüldü.
Senden sonra hayatımda hiçbir şeyden lezzet almaz oldum.
Ne de ölen hiçbir ölüye ağlamaz oldum.
Onun ölümünden sonra ölüm yakınlarıma tek tek gelmeye başladı
Ta ki, onun ölümünü unutup bunlarla teselli olayım.”

8. Hansa'nın şiirlerinde vurgulu bir üslup vardır. Hem mana hem de lafız itibariyle şu şiirinde olduğu gibi:³⁹⁰

شهاد أنجية مطعم ضيفان	ماوى الأرامل والأيتام إن سغبوا
حييت غير مقبح مكاب	يا ابن الشريد على تناءى بيننا
شربا تقطع بالى الأطناب	فكه علي خير الغذاء إذا غدت
متسهل فى الأهل والأجناب	أرج العطاف مهفهب نعم الفتى
دساد عشيرته امردا	رفيع العماد طويل النجا
يرى أفضل الكسب أن يحمدا	جموع الضيوف إلى بيته
مبيح تلاد المستنش المكاشح	حسيب لبيب متلف ما أفاده
لا واهن حين تلقاه ولا وهل	خطاب أندية شهاد أنجية
و يجرى فيسبق سبقا مبينا	رفيع العماد يفوق الرجال
وإن صخرا إذا نشتو لنحار	وإن صخرا لكافينا وسيدنا
وإن صخرا إذا جاعوا لعقار	وإن صخرا لمقدام إذا ركبوا
والمحروب غداة الروع مسعار	جلد جميل المحيا كامل ورع

“Açlık zamanında yetimlerin ve dul kadınların sığınağıdır.

Kurbanlar kesip misafirlerine ikram edendir.

³⁸⁹ İ. Avazayn, Divanu'I-Hansa. s. 149.

Ey asilzade! Aramızdaki uzaklığa rağmen bütün saygılarımla sana selam olsun.
Susuzluktan yananlara su kırbalarını ağzıyla
Çözüp susuzluklarını giderendir.
Merhametin kaynağı, delikanlıdır.
Yakınlara ve yabancılara karşı müsamahalıdır.
Çadırının direği yüksek, sofrası geniştir.
Büyüğü terk etmeden kabilesine reis olmuştur
Kafile kafile misafirler evine gelir
Övülmeyi en büyük kazanç sayar.
Soylu, akıllı ve kazandığını dağıtandır.
Dilediğine, istediğine veren kimsedir.
Toplantıların hatibi, muharebelerin savaşçısıdır.
Onunla karşılaştığında ne dalgın, ne de yorgun olduğunu görürsün.
Çadırının direği yüksek olup insanların üstünüdür.”
Yarışlarda en önde koşandır.
Şüphesiz Sahr bize yeten bir efendi.
Kışın konakladığımız yerde en çok hayvan kurban edendir.
Sahr savaşa çıkıldığında en önce atına binendir.
Acıktıklarında sürekli onları yedirendir.
Sağlam, yakışıklı ve iffetlidir.
Korku anında, savaşlarda savaş ateşini tutuşturandır.”

9. Hansa'nın şiirlerinde dikkat çeken bir başka unsur da maddi şeylerle yaptığı vurgudur. Örneğin; o kardeşinin ölümünden bahsederken, ölümün beraberinde getirdiği maddi hasarlardan da bahseder. Hem kendi maddi kaybından hem de kabilenin ölümüyle uğradığı maddi kayıptan söz eder. Hansa'ya göre cesur, cömert, süvari birliğinin komutanını kaybetmekle aşiret koruyucusunu, yetim ve dulların sığınaklarını, misafirler kendilerini ağırlayacak birini kaybetmişlerdir. Şu şiirinde olduğu gibi:³⁹¹

يا صخر ماذا يوارى القبر من كرم	ومن خلاء عفات مطاهير
الا تكلت أم الذين غدوا به	الى القبر ماذا يحملون إلى القبر
وماذا ثوى في اللحد تحت ترابه	من الخير يابؤس الحوادث والدهر
سقى الله قبرك صوب الفمام	فروى القلب وروى الجنينا

³⁹⁰ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa, s. 150.

وروحه بغزير المزن هطال
من المستهلات السحاب الغوايا
جود الرواعد تسقيه وتجتلب
ومن خلاق مافيهن مقتضب

سقى الإله صربحا جن أعظمه
سقى الله أرضا اصبحت قد حوتهما
سقىا لقبرك من قبر ولابرحت
ماذا تضمن من جود و من كرم

“Ey Sahr! Bu mezar neyi gizliyor

Cömertlik, temizlik, iffet ve güzel ahlak

Onu mezara götüröenlerin anneleri dul kalsın,

Onlar mezara neyi götürdüklerini bilmiyorlar mı?

Mezarın toprağının altında hangi hayrı gizlediğini

Allah senin kabrini ve lahdin sulağını yağmur yüklü bulutlarla sulasın

Allah, kemiklerini ve ruhunu gizleyen kabrini doludizgin yağın yağmurlarla

sulasın

Yağmur yüklü bulutlarla kabrinin bulunduğu yerleri Allah sulasın.”

Hansa'nın, Sahr'ın ölümünün kabilesi için ne büyük bir kayıp olduğunu söylediği bir başka mersiyesi.³⁹²

نواقل من معروفه قد تولت
لمولاه إذ نعمل بمولاه زلت
إذا ما الموالى من أخيها تخلت
ترجى نوالا من نوالك بليت
وغمته عنوجه فتجلت
غداة غدت من أهلها ما استقلت

لهفى على صخر فابى أرى له
لهفى على صخر لقد كان عصمة
يعود على مولاه منه برافة
و كنت إذا كف أنتك عديمة
ومختق راخى ابن عمرو خناقه
وظاعة فى الحى لولا عطاؤه

“Sahr için üzölüyorum

Onun yaptığı iyilik ve güzellikler dönmemek üzere gitti

Sahr için üzölüyorum, o bir sığınaktı

Büyükler zor durumda kaldıklarında

O büyüklerine saygıyla bakar

Dost dostu terk ettiği zamanlarda

Bir ümitle yanına gelip açılan ellere karşılık verendir

Sıkıntıda olanın sıkıntısını gideren İbn-i Amr'sın sen

Böylece onun üzüntüsünü giderdin

Ailesinden uzak kimsesiz yolcu kadın

³⁹¹ İ. Avazayn, Divanu'l-Hansa. s. 151.

Senin yardımın olmasaydı himayesiz kalırdı”

10. Hansa cahiliye döneminde yetişmiş olmasına rağmen şiirinin genel bir özelliği de üslubunun sade, basit ve akıcı olmasıdır. Şu şiirinde olduğu gibi:³⁹²

ابكى ابا حسان واستعبر
نعم أخو الشتوة حلت به
يأتينه مستعصمات به
ونعم جار القوم فى أزمة
لا يحبس الخير على نفسه
على الجميل المتضاف المخيل
أرامل الحى غداة الليل
يعلن فى الدار بدعوى الأكيل
إذا التجأ الناس بجار ذليل
بل عنده من جاءه فى فضيل

“Yakışıklı ve endamı yerinde olan Ebu Hassan’a ağla ve üzül
Kışın azıkların azaldığı dönemde dulların kardeşi olana ağla
Ona sığınarak gelirler ve hanelerinde azıklarının kalmadığını söylerler
O, zorluklarda insanlar arasında kendisine sığıntılan en iyi komşudur
İyilik yapmaktan sakınmaz, kendisinden bir şey isteyen bir fazilet sahibi olarak kabul eder.”

Bunlar dışında; vefa ve hüznün içerikli şiirler konusunda iyi bir örnek olan Hansa, bütün hayatını ağlayarak hüznü bir şekilde geçirmiştir. Kardeşlerinin vefatından sonra rahat yüzü görmemiştir. Onlarsız hayattan zevk almamıştır. Gerçek anlamda onu şiir söylemeye iten şey bütün bu nedenlerdir. Onun bu yaşam tarzı şiirlerinde kullandığı lafızlarla yaptığı tasvirilere ve anlamlara da yansımıştır. Bu tarzıyla Hansa, şiirin bütün unsurlarını bir arada bulunduran bir kamus/sözlük gibidir. Ancak bu kamus ağıt türü ile sınırlıdır. Zira onun kullandığı lafızlar, anlamlar ağıt ile ilgilidir.³⁹⁴

O şiirlerinde bu çerçevenin dışına çıkmamıştır. Bu nedenle öldürülen kardeşi Sahr şiirlerinin ana temasıdır. Onun adındaki üç harf hüznü anlamıyla birlikte ağıt, feryadı ve ümitsizliği temsil etmektedir. O kasidelerinin birçoğunda Sahr’ı zikreder. Bazen de bir beyitte onun adını birkaç kere zikreder. Sanki Sahr kasidenin kendisidir. Sanki kasidenin beyitleri, Sahr’ın adını oluşturan harflerden aldıkları yardım ile olmaktadır. Bu nedenle Hansa, Sahr’ın mezarını örten toprağın ağırlığına rağmen onun varlığına inanmakta ve onunla teselli bulmaktadır.³⁹⁵

Sahr, onun kasidelerinde hayat sahibidir, Sahr kasidenin harflerinde vardır. Kendi dünyasında hareket halindedir, tasavvurunda değişmez, Hansa, Sahr’ı

³⁹² İ. Avazayn, Divanu’l-Hansa, s. 357.

³⁹³ İ. Avazayn, Divanu’l-Hansa, s. 152.

³⁹⁴ N. H. Kaysi, “el-Hansa”, s. 24.

çağırdığında ona cevap verir. Sahr, onu görmekte, onu bilmekte, onun hüzünlü halini hoş karşılamaktadır. Bu nedenle Hansa sürekli bir biçimde hüzünlü bir haldedir.³⁹⁶

Hansa'nın mersiyeeye bir takım yenilikler getirip getirmediği hakkında tespitler yapmak ise hayli güç durumdur.³⁹⁷ Ancak Hansa, şiirlerinde bedevi hayatı yansıtan Cahiliye hayatı üzere İslâm'dan sonra dahi devam etmiştir yani şiirleri açısından İslâm dininden pek etkilenmemiştir.³⁹⁸ Teknik bakımdan ise, Hansa'nın şiirleri, sanatlı ve nispeten içine nüfuz edilebilir şiirlerdir.³⁹⁹

---

³⁹⁵ N. H. Kaysi, "el-Hansa", s. 25.

³⁹⁶ N. H. Kaysi, "el-Hansa", s. 25.

³⁹⁷ F. Krenkow, "Hansa" İA, V/1.220.

³⁹⁸ A. el-İskenderi - M. İnani, el-Vasit. s. 157.

³⁹⁹ F. Krenkow, "Hansa" İA, V/1.220.

SONUÇ

Benî Süleym'in reisi Amr b. eş-Şerîd'in kızı olan Hansa'nın asıl ismi Tumâdir'dir. Ancak o, Hansa lakabıyla şöhret bulmuştur. O, Arapların en meşhur kadın şairi, mersiyecisidir. Aynı zamanda Hz. Peygamber (as)'in müslüman olmuş bir sahabelerden birisidir. İsmi "büyük şairler" (eş-şuarâu'l-fuhûl) arasında anılmıştır.

Aile bağına son derece önem veren Hansa, ailesinden her biri öldürüldüğünde acı ve kedere boğulmuştur. Ancak Sahr'ın ölümü Hansa'da otuz yıl süren bir hüznün, keder ve matem başlangıcı olmuştur. Öyle ki; Hansa, İslam dönemini idrak etmiş ve Hz. Peygamber'in huzurunda Müslüman olmuş olmasına rağmen, Sahr'a duyduğu acının eksilmesine izin vermemiş tam aksine gözaltlarında yaralar çıkana kadar ona ağlamaya devam etmiştir.

Dört çocuğu Kadisiye Savaşı'nda şehit olan Hansa, Allah'a şükretmiş, ancak Sahr için aynı sabrı gösterememiş ve Câhiliye âdetleri üzere Sahr için şiir inşad etmeye devam etmiştir. Hatta o, Sahr'ın vasiyeti üzerine bir Câhiliye âdeti olan ve ölenin arkasından matem için çıplak vücuda giyilen kıldan yeleş (sıdar) bile giymiştir.

Hiz. Ömer'in ve Hiz. Aişe'nin uyarılarına rağmen bu davranışlarından vazgeçmemiştir. Bir rivayete göre, Hansa'nın Câhiliye âdetleri üzere Medine'ye girdiği Hiz. Ömer'e bildirildi. Hiz. Ömer, bir grup sahâbe ile birlikte kalkıp Hansa'nın yanına gitti; onu Câhiliye dönemi matem elbiseleriyle gördü, onu kınayıp ayıpladı ve ona öleceğini, Resulullah'ın bile ölümlü olduğunu söyledi. Hansa da Hiz. Ömer'e şunu söyledi: "Beni kınıyorsan öyleyse beni dinle:

"Baharın yağmur yüklü bulutları onun kabrini ve etrafındaki yeşil otları sulasın

Üzüntü anıldığında kalpten bir çığlık ile kulak kabartırsın

Senden önce ağlayanları ayıplardım, ama senin ölümünden sonra sadece sen beni meşgul ettin."

Hansa'nın Divanı'nın ana teması Sahr'dır. Hansa'nın geleneklerine göre Sahr ölmeden önce büyük bir insandı. Övgüyü içeren kasideleri hak etmişti. Bu nedenle Hansa'nın şiirlerinde Sahr için yaptığı övgüler bir tür ağıttır. Çünkü Hansa'nın bu anlamda söyledikleri onun kalbinin derinliklerinden tezahür etmektedir. Hansa'nın "Sahr"ı yüceltmek için yaptığı nitelemelerdir. Yukardaki örneklere bakıldığında Sahr'ın; "olgun bir genç, gerçeği himaye eden, yetimlerin sığınağı, açları doyurup yemek yediren, faziletin kardeşi, kavminin efendisi, kendisine karşı yapılan hataları

başışlayan, nazik, cesur, övgüyü hak eden, aşiretinin koruyucusu, güzel yüzlü” bir şahsiyettir.

İşte Hansa, kasidelerinde Sahr`dan övgüyle bahsederken bu ve benzeri temaları işlemiştir. Hansa`nın şiirlerinde bu türden sözleri çokça görebiliriz.

Hansa`nın şiirleri Araplar arasında sevilip yayılmıştır. Hansa`nın şiirleri kulaklarda yankılanmış, kalpleri sarsmış ve ruhları etkilemiştir. Onun şiirleri gamsız bir kalpten değil, hüznünlü bir gönülden sadır olmuştur. Ayrıca Hansa`nın şiirleri, sözlerinin yumuşaklığı, üslubun kolaylığı ve güzel bir girizgâha sahip olması da sevilmesinde etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN, Afif, Mu'cemu's-Şuarai'l-Câhiliyyîn ve'l-Muhadramin, Riyad 1983.
- AĞARI, Murat, İslam Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar, İstanbul 2002.
- ATAULLAH, Reşit Yusuf, Tarihu'l-Adâbi'l-Arabiyye, tahkik, Ali Necip Atvî, Beyrut 1985.
- AVAZAYN, İbrahim, Divanu'l-Hansa (Ders ve Tahkik), Kahire 1985/1405.
- BAĞDADÎ, Ebi Ali İsmail b. el-Kasım el-Kâli, Kitabu'l-Emali, Beyrut ts.
- BALCI, Ramazan, En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe, İstanbul 2004.
- BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, İstanbul 1987.
- BAŞARAN, Selman, "Erva binti Abdulmuttalib", DİA, İstanbul 1995, XI.
- BELÂZURÎ, Ahmet b. Yahya b. Cabir, Ensâbu'l-Eşraf, Tahkik: Süheyl Zekkâr-Riyad Zerkelî, Beyrut 1996.
- BUHARÎ, Abdullah Muhammed b. İsmail, el-Camiu's-Sahih (Sahih-î Buharî Terceme ve Şerhi), çev. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul 1987.
- CANAN, İbrahim, Kütüb-i Sitte, İstanbul, ts.
- CEVDET PAŞA, Ahmet, Kısas-ı Enbiya, İstanbul 1966.
- CEVZİYYE, İbn-i Kayyim, Zadu'l-Meâd, çev. Şükrü Özen v.dğr. İstanbul 1990.
- CUMAHÎ, Muhammed b. Sellam, Tabakatu's-Şuara, Beyrut 1968.
- ÇAĞMAR, Edip, "Belagat İlminde İzafilik", Dicle Ün. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır 2003, V/2.
- ÇELEBİ, Ahmet, İslâm Öncesi Mekke ve Tarih Anlayışımız, çev. Hasan Fehmi Ulusoy, İstanbul 1997.
- ÇETİN, M. Nihad, Eski Arap Şiiri, İstanbul Üniversitesi y., İstanbul 1973.
- ÇUBUKÇU, Asri, "Atike binti Zeyd", DİA, İstanbul 1991, IV;
"Buâs", DİA, İstanbul 1992, VI.
- RECKENDORF, "Atike", İA (MEB), İstanbul 1979, II.
- DAYF, Şevki, Tarihu'l-Edebi'l-Arabî I: el-Asru'l-Cahili, Kahire 1960;
Tarihu'l-Edebi'l-Arabî II: el-Asru'l-İslâmi, Kahire 1963.
- DERVİŞ, Muhammed Tahir, Hassan b. Sabit, Kahire 1119.
- DURANT, Will, İslamMedeniyeti, çev. Orhan Bahaeddin, Tercüman yayınları.

ED-DİMAŞKÎ, Muhammed b. Salih, Peygamber Külliyyatı, çev.:Hüseyin Kaya, Ocak y., İstanbul, 2003.

ELMALI, Hüseyin, "Kaside," DİA, İstanbul 2001, XXIV.

EMİN, Ahmet, Fecru'l-İslam, Beyrut 1995.

ENDELUSÎ, İbn-i Hazm, Cevamiu Siretu'n-Nebeviyye, Beyrut 1986.

ERGİN, Ali Şakir, "Hansa," DİA, İstanbul 1997, XVI.

ERSOY, Mehmet Akif, "Hansa," Sırat-ı Müstakim, sayı 157.

ESAD, Mahmud, Tarih-i Din-i İslam, sadeleştiren: A. Lütü Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul 1983.

FARUKÎ, İsmail Raci - FARUKÎ, Luis Lamia, İslam Kültür Atlası, çev. Mustafa Okan Kibaroglu-Zerrin Kibaroglu, İstanbul 1999.

FAYDA, Mustafa, "Câhiliye", DİA, İstanbul 1993, VII;

"Bedevi", DİA, İstanbul 1992; V.

FEHMÎ, Mehmet, "Haris b. Hillize Ve Muallakası", haz. Faruk Bozgöz, Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Diyarbakır 2003, V/1.

GABRIELLİ, F., Encyclopaedia of İslam, Leiden 1978.

HAMİDULLAH, Muhammed, İslam Peygamberi, çev. Salih Tuğ, Ankara 2003.

HANSA, (Tumadir binti Amr), Divanu, Beyrut 1969.

HASAN, H. İbrahim, Siyasi-Dini-Kültürel İslam Tarihi, çev. İsmail Yiğit v.dğr., İstanbul 1991.

HEKİMOĞLU, Muhammet, "Raşit Halifeler Döneminde Şiir," Nüsha, ŞAD, sayı, 1.

HOURANİ, Albert, Arap Halkları Tarihi, çev. Yavuz Alogan, İstanbul 1997.

HUART, Clement, Arap ve İslam Edebiyatı, çev. Cemal Sezgin, Ankara, ts.

HÜSEYİN, Taha, Câhiliye Şiiri Üzerine, çev. Şaban Karataş, Ankara 2003.

İBN ABURABBİH, Ahmed b. Muhammed, el-İkdu'l-Ferid, Beyrut 1989.

İBN HALDUN, Abdurrahman b. Muhammed, Mukaddime, çev. Halil Kendir, Ankara 2004.

İBN HALLİKAN, Ebu'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, Vefayâtu'l-A'yân ve Enbâi Ebnâi'z-Zaman, Beyrut, ts.

İBN HİŞÂM, es-Sîretü'n-Nebeviyye, çev. Hasan Ege, İstanbul 1985.

İBN KESİR. Ebi'l-Fedai İsmail, es-Sîretu'n-Nebeviyye, thk. Mustafa Abdulvâhid, Beyrut 1976.

İBN KUTEYBE, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, eş-Şi'r ve'ş-Şuara, thk. Hasan Temim-Muhammed A. el-A'rayân, Beyrut 1994/1414.

İBN MANZUR, Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mekrem, Lisanu'l-Arab, Beyrut 1300.

İBN YAHYA, İbn-i Fadlullah el-Ömerî Şihabuddin Ahmed, Mesaliki'l-Ebsar fi'l Memaliki'l-Emsar, thk. Fuat Sezgin, Frankfurt 1988.

İBN SA'D, Ebu Abdillâh Muhammed, et-Tabakatu'l-Kübra, Beyrut ts.

İSFAHANÎ, Ebu'l-Ferec, el-Ağânî, şerh: Abdulalî Muhennâ, Beyrut 1407.

İSKENDERÎ, Ahmed - EMİN Ahmed, el-Mufassal fi Tarihi'l-Edebi'l-Arabî, Beyrut 1994.

İSKENDERÎ, Ahmed - İNANÎ, Mustafa, el-Vasitu fi'l-Edebi'l-Arabî ve Tarihihi, b.y.y., ts.

KAHYAOĞLU, Yasin, Harici Edebiyatı, Konya 2003.

KAYSÎ, Nuri Hammudî, "el-Hansa" Mecelletu Adâbi'l-Mustansiriyye, I, Beyrut 1966.

KEHHALE, Amr Rıza, el-Edebu'l-Arabî fi'l-Cahiliyeti ve'l-İslâm, 1972/1392.

KETTANÎ, Muhammed Abdülhay, Hz. Peygamber'in Yönetimi, çev. Ahmet Özel, İstanbul 2003.

KILIÇ, Hulusi, "Accac," DİA, İstanbul 1988, I;

Ağleb el-İclî," DİA, İstanbul 1988, I.

KIRKIZ, Mustafa, Züheyr b. Ebi Sulma ve Hikmet, y.y.l.t. Şanlıurfa 1998.

KRENKOW, F., "Kaside" İA (MEB), İstanbul 1988; VI;

"Hansa", İA (MEB), İstanbul 1988; V/1.

KUR'ÂN-I KERİM VE AÇIKLAMALI MEALİ, Hayrettin Karaman v. v.dğr. Medine 1987.

KUTUB, Seyyid, Fizilâli'l-Kur'ân, çev. Bekir Karlığa v.dğr. İstanbul 1972.

LAPIDUS, Ira M., İslam Toplumlari Tarihi, çev. Yasin Aktay, İstanbul 2002.

LEWIS, Bernard, Tarihte Araplar, çev. Hakkı Dursun Yıldız, İstanbul 2000.

MES'ÛDÎ, Ebü'l-Hasan Ali b. Hüseyin b. Ali (ö. 346/957), Murûcû'z-Zeheb ve Meâdini'l-Cevher, thk. Müfid Muhammed Kamîha, Beyrut 1986.

- MEVDUDÎ, Ebu'l Alâ, Tefhimu'l Kur'ân, çev. Yusuf Karaca, İstanbul 1996.
- MUBERRED, Ebu'l-Abbas Muhammed b. Yezid, el-Kâmil fi'l-Luğa ve'l-Edeb, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl Ibrahim, b.y.y., ts,
- MUKTETAFA, "el-Hansa", VI/1, Beyrut 1882; IX/10, Beyrut 1885.
- MUTÇALI, Serdar, Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul 1995.
- ÖZDEMİR, Sevim, "Yedi Askı," Tabula-Rasa, sayı 12, Isparta 2004.
- ÖZEK, Ali, en-Nususu'l-Edebiyye, İstanbul, ts.
- ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, Kur'ân'ın Temel Kavramları, İstanbul 1995.
- PALA, İskender, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara 1989; "Şiir Söz Konusu Olduğunda", Zaman Gazetesi, 29.04.2004 Ve Gazel Yeniden, İstanbul 2001.
- POLAT, İbrahim Ethem, "Hanif Şairlerin Şiirlerinde Monoteist Yapı," Nüşa, ŞAD, sayı, 1.
- PROVENÇAL, E. Levi, "Mersiye," İA (MEB), İstanbul 1988; VII.
- TÜRK ANSİKLOPEDİSİ, "Hansa", Ankara 1970, XVIII.
- HİTTİ, Philip K., Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi, çev. Salih Tuğ, İstanbul 1989.
- RAFİ'İ, Mustafa Sadık, Tarihu Adâbi'l-Arabî, Beyrut 1974.
- SADEDDİN EFENDİ, Müstakimzade Süleyman (tercüme ve şerh), Hz. Ali Divanı, günümüz Türkçesine aktaran, Şakir Diclehan, İstanbul 1981.
- SAMİ, Şemseddin, "Hansa" Kamûsü'l-A'lam, III, İstanbul 1308.
- SARICIK, Murat, İnanç ve Zihniyet olarak Câhiliye, İstanbul 2004.
- SARIÇAM, İbrahim, Hz. Ebu Bekir, Ankara 2000.
- SAVAŞ, Rıza, Hz. Muhammed Devrinde Kadın, İstanbul 2004.
- SENH, Safvet, Kur'ân'da Edebi Veche, İzmir 1989.
- SEZER, İsmail Hakkı, "Kûr'an'da Şiir Ve Şair," Marife Dergisi, yıl 3, sayı 1, Bahar 2003.
- SOYYİĞİT, Osman Zeki, el-Edebu'l-Arabî, İstanbul, ts.
- ŞULUL, Kasım, Hazreti Peygamber Devri Kronolojisi, İstanbul 2004; Kafiyci'de Tarih Usulü, İstanbul 2003.
- SURUÇ, Salih, Peygamberimizin Hayatı, İstanbul 1998.
- TEBRİZİ, Muhammed Ali, Reyhanetu'l-Edeb, Tahran 1335
- TOPALOĞLU, Bekir, "Âmine," DİA, İstanbul 1991, III.

- TÜCCAR, Zülfikar, "Cerir b. Atıyye," DİA, İstanbul 1993, VII.
- TÜLÜCÜ, Süleyman, "Câhiliye Kelimesinin Mana ve Menşei," Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, Ankara 1980.
- ULUDAĞ, Süleyman, "Ağıt," DİA, İstanbul 1988, I.
- ÜNAL, Ömer , "İslam Öncesi Arap Şiirinde Bazı Dinî Motifler," Nüsha, ŞAD, sayı, 9.
- VAN GELDER, G. J. H., "al Khansa" Encyclopedia Of Arabic Literature, Londra 1998.
- YALTAKAYA, Şerafettin, "Arap Edebiyatı," sadeleştiren: Nevin Karabela, Nüsha, ŞAD, sayı, 9.
- YAZIR, Elmalılı, Hamdi, Hak Dini Kur'ân Dili, İstanbul ts.
- YEDİ ASKI, çev. Nurettin Ceviz v. dğr., Ankara 2004.
- YEDİ ASKI, çev. Şerafettin Yaltakaya, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.
- YILDIRIM, Kadri, Câhiliye ve İslamî Dönem Şiir Mevzularının Mukayesesi, y.d.t., Şanlıurfa 1998;
- I. Abbasi Dönemi Arap Dili ve Edebiyatına Mevali Tesirleri, y.y.l.t., Şanlıurfa 1996;
- Kadın Şairler ve Şiirleri (Câhiliye Dönemi), Çantay y., İstanbul 2003.
- ZEYDAN, Corci, el-Arab Kable'l-İslam, Kahire, ts.
- ZEYYÂT, Ahmet Hasan, Tarih-i Adâbi'l-Arabi, b.y.y., ts.